

Sanoilla rakennettu

Pohjalaisen kirjallisuuden käsikirja

Markku Kulmala • Anssi Orrenmaa

Sanoilla rakennettu

Pohjalaisen kirjallisuuden käsikirja

Markku Kulmala • Anssi Orrenmaa

Kustantaja	Toiminimi Niksimedia
Kirjoittajat	Markku Kulmala ja Anssi Orrenmaa
Pohjalaiskirjatalon kuvat	Juha Harju
Ulkoasu	Marjo Aro, KTMP Group
Painopaikka	KTMP Group, Mustasaari
Ilmestymisaika	lokakuu 2023
Apurahat	Etelä-Pohjanmaan kulttuurirahasto, Taiteen edistämiskeskus (Taike), Alfred Kordelinin säätiön Seinäjoen rahasto, Etelä-Pohjanmaan Lehtiseura
ISBN-tunnukset	978-952-94-7765-4 (kovakantinen) 978-952-94-7766-1 (PDF)

Sisällysluettelo

Kirjojen Pohjanmaa	5
Pohjalaisen kirjallisuuden esihistoria	7
1. Perustus valetaan	12
Sakari Topelius: Maamme kirja (1876)	14
Kaarlo Kramsu: Ilkka (1887)	16
Santeri Alkio: Puukkojunkkarit (1894)	18
Santeri Mäkelä: Kaivantomiehen laulu (1900-luvun alku)	21
Artturi Järviluoma: Pohjalaisia (1914)	24
Artturi Leinonen: Lakeuksien lukko (1920)	27
Heikki Klemetti: Mietettä, mieliajoa (1920)	30
Samuli Paulaharju: Härmän aukeilla (1930)	32
Sally Salminen: Katrina (1936)	34
J.O. Ikola: Vaasan-Jaakoon valiojutut (1938)	36
Siiri Kiikka: Auneelan pojat (1941)	38
2. Seinät kohoavat	40
Paavo Fossi: Kertomuksia (1958)	42
Lauri Pakkala: Pikitie (1963)	44
Arvo Salo: Lapualaisooppera (1966)	46
Ilmari Turja: Satayksi (1970)	48
Jorma Ojajarju: Valkoinen kaupunki (1976)	50
Venny Kontturi: Neliskanttista (1978)	52
Aarni Krohn: Jaakko Ilkka -oopperan libretto (1978)	54
Orvokki Autio: Pesärikko-trilogia (1980–1985)	56
Antti Tuuri: Pohjanmaa (1982)	58
Hellevi Salminen: Aivan tavallinen nainen (1985)	61
Heikki Hemminki: Nauru lakeudella (1985)	63
Lars Sund: Colorado Avenue (1991)	65
Sisko Istanmäki: Liian paksu perhoseksi (1995)	67
Eira Pättikangas: Olkileijona murisee (1996)	69
Gösta Ågren: Tääl-trilogia (1988–1992)	71
Arto Melleri: Kummitusjutun ilmakehä (2001)	73

3. Katto pään päälle	76
Matti Mäkelä: Syrämmen kieli (2001)	78
Mirja Kuivaniemi: Hinta (2004)	80
Sari Malkamäki: Sydänäänät (2006)	82
Arto Juurakko: Yhyres kaharen (2007)	84
Christian Rönnebacka: Rurik – Lakeuden legenda (2009)	86
Leea Keto: Läpitte tuulisen lakian (2011)	88
Taina Latvala: Välimatka (2012)	90
Enni Mustonen / Kirsti Manninen: Syrjästäkatsojan tarinoita (2013–2022)	92
Karin Erlandsson: Minkkitarha (2014)	94
Heleena Lönnroth: Savikaupungin kauhu (2016)	96
Anneli Kanto: Lahtarit (2017)	98
Mikaela Nykvist: Rök i fjärran (2017) Savua taivaalla (2020)	100
Satu Vasantola: En palaa koskaan takaisin, luulen (2018)	102
Henna Helmi Heinonen: Pala omaa taivasta (2018)	104
4. Kaikki kukat kukkivat	106
Markku Mantila: Peräseinäjoki-trilogia (2018–2022)	108
Risto Vuorinen: Vastarannan lumo (2019)	110
Susanna Alakoski: Bomullsängeln / Pumpulienkeli (2019)	112
Jani Nieminen: Komero (2019)	114
Pauli Hanhiniemi: Kaukopuhelu (2019)	116
Paula Nivukoski: Nopeasti piirretyt pilvet (2019)	118
Eeva Korpi-Hyövälti: Kontrahti (2020)	120
Elina Jokinen: Päivä, jona Stella Julmala tuli hulluksi (2020)	122
Ann-Luise Bertell: Heiman/Oma maa (2020)	124
Johanna Valkama: Katariinanpyörä (2021)	126
Paula Havaste: Laahas (2022)	128
Elina Annola: Kunnes kukkivat puut (2022)	130
Merja Mäki: Ennen lintuja (2022)	132
Marko Hautala: Kuolleiden valssi (2022)	134
Seidi Saikkonen: Jälkeen (2022)	136
Vanha ja uusi pohjalaisuus	139
Lähteitä ja luettavaa	144
Tekijät ja kiitokset	148
Kirjailijahakemisto	150

Kirjojen Pohjanmaa

Kaunokirjallisuus määritellään sepitteelliseksi ja mielikuvitukseen vetoavaksi kertomisen tavaksi. Kansat ja heimot ovat kertoneet tarinoita suullisesti ja kuvallisesti kaikkialla maailmassa historian hämäristä asti. Pohjalaisen kirjallisuuden tallentuneet jäljet ulottuvat lähes keskiajalle eli 1600-luvulle asti, vaikka tunnetuinta muotoaan se alkoi saada vasta 1800-luvulla.

Esitämme kirjan alussa lyhyen katsauksen varhaisempaan pohjalaiseen kirjallisuuteen. Kirjan pääosassa esittelemme 56 kirjaa ja kirjailijaa, jotka kuvaavat pohjalaisen elämäntavan muutosta.

Rajasimme pohjalaisuuden alueellisesti, sillä se kattaa tässä teoksessa vain historiallisen Etelä-Pohjanmaan eli nykyiset Etelä-Pohjanmaan ja Pohjanmaan maakunnat. Mukana on siis myös ruotsin kielestä suomennettuja kirjoja. Historiallinen Pohjanmaa ulottui Satakunnan rajoilta Lapin rajoille saakka, ja niin laajasti ymmärrettynä aluekäsitteen kuvausvoima olisi olematon. Siksi pysymme kliseisimmällä lakeudella. Pyydämme rajausta anteeksi keskipohjalaisilta ja pohjoispohjalaisilta heimoveljiltämme.

” Pohjalaisuus on leimannut ja leimaa yhtenä piirteenä satoja kirjailijoita, joiden yhteenlaskettu tuotanto on noussut jo tuhansiin nimekkeisiin. ”

Kaunokirjallisuudella tarkoitamme romaaneja, novelleja, runoja ja näytelmiä sekä jossakin määrin myös pakinoita, satiireja ja kansatieteellisiä kuvauksia. Lastenkirjat ja omakustanteet olemme jättäneet pois, koska myös tarkasteltavaa aineistoa oli rajattava. Toivomme, ettei valintojamme ymmärretä taiteellisena arvottamisena, koska sellaiseen meillä ei ole ollut tarvetta eikä tahtoa. Pohjalaisuus on leimannut ja leimaa yhtenä piirteenä satoja kirjailijoita, joiden yhteenlaskettu tuotanto on noussut jo tuhansiin nimekkeisiin. Kirjailijoiden kuvaama lakeus ulottuu ajassa ja paikassa

silmänkantamattomiin, ja kaikki valinnat ovat väistämättä myös aikaansa sidottuja ja subjektiivisia.

Kirjailijakohtaisen tarkastelun aikajänne on puolitoista vuosisataa. Se ulottuu 1800-luvun romantiikan ajan Zacharias Topeliuksesta 2000-luvun kirjailijoihin. Mitä vanhempaa tuotanto on, sitä paremmin sen merkitystä voidaan arvioida taiteellisten ansioiden ohella myös alueellisen identiteetin näkökulmasta. Tuoreissa kirjoissa seulamme on ollut harvempi ja kirjojen pitkän ajan vaikutukset tulkinnanvaraisempia. Teosten painottuminen nykyaikaan kertoo kuitenkin siitä, että elämme nyt uudella tavalla pohjalaisen kirjallisuuden kulta-aikaa.

Sata vuotta sitten pohjalainen kirjallisuus oli miesten hallitsemaa, nyt siitä on tullut valtaosin naisten kirjoittamaa. Tämä muutos näkyy aiheissa ja kerontatyyliissä. Katsellemme maailmaa pohjalaisin silmin, mutta pyrimme tunnistamaan kuvaamiemme kirjojen arvon myös yleisemmin.

Tervetuloa maakuntamatkalle kirjailijoiden seurassa!

Seinäjoella 1.10.2023

Markku Kulmala ja Anssi Orrenmaa

Juha Harju kuvasi pohjalaisen kirjatalon pystyttäjät.

Pohjalaisen kirjallisuuden esihistoria

Kaunokirjallisuus kasvoi maakunnan juurista satojen vuosien ajan. Sen tuotokset olivat ”leivällisen lakeuden heijastusta”, arvioitiin 1940-luvulla.

Alueidentiteetin ideasta lähtevä kaunokirjallisuus oli valtavirtaa Etelä-Pohjanmaalla monta vuosikymmentä Sakari Topeliuksen *Maamme kirjan* (1876) jälkeen. ”Harvassa maakunnassa kirjallisuus on pulpannut niin paljon alueen omista suonista kuin Etelä-Pohjanmaalla”, arvioi suomalaisen sivistyselämän jättiläinen, vaasalaissyntyinen ministeri Jaakko Numminen (1932–2022) maakuntahistoriassa vuonna 2006. Dramaattisista kuvauksista ja näytelmistä on tullut parhaimmillaan yleiskansallista omaisuutta. Oman mausteensa perinteeseen on tuonut maakunnan jakautuminen kahteen kielialueeseen.

Numminen nimesi useita maakunnan traditioita, joista ensimmäisiä ovat kaunokirjallinen kansankuvaus ja näytelmät. Murrekirjallisuuskin on ollut luonteeltaan kansankuvausta. Myös uskonnollista kirjallisuutta, runoutta ja virsiä, leimaa läheisyys kansaan ja arkiseen elämänmenoon. Kirjallisuuden liepeillä historiallinen ja kansatieteellinen tutkimus sekä sanomalehtipakinat ovat tuoneet oman panoksensa kulttuuriin. Kansanlaulut ovat rikastuttaneet myös kaunokirjallisuutta.

Modernilla pohjalaisella kirjallisuudella ovat oman aikansa aiheet ja ilmaisutavat, mutta muutos ei voi koskaan lähteä tyhjästä. Historia osoittaa, että kynästäkin on tehty Pohjanmaalla työväline.

Ensimmäiset oraat jo 1600-luvulla

Etelä-Pohjanmaan maakuntaliiton *Kytösavut*-julkaisussa vuonna 1947 Waldemar Rantoja kirjoitti, että henkisen harrastuksen pohja oli ollut Pohjanmaalla laaja. ”Kaikki se on ikään kuin leivällisen lakeuden heijastusta inhimillisen kauneuspyrkimyksen ylhäisellä taivaalla.” Jäljempänä esille nostetut esimerkit osoittavat, että julkaisemaan päässeet kirjoittajat ovat aina olleet aikansa poikkeusihmisiä. Rantojakin (1904–1961) oli itseoppinut kirjailija ja nuorisoseurarunoilija, jonka *Eteläpohjalaisia kirjailijoita* -teoksen WSOY julkaisi vuonna 1935. Tämä artikkeli perustuu suurelta osin Rantojan bibliofiliseen työhön.

Rantoja on arvioinut eteläpohjalaisen kirjallisuuden ”ensimmäisten oraiden” nousseen pintaan 1600-luvulla. Murteen vanhimmaksi kirjalliseksi muistomerkeksi hän nimeää Vähänkyrön Knuutilan kylästä kotoisin olleen talonpojan Heikki Yrjänänpoika Pukin vaatimattomat suomenkieliset muistiinpanot vuosilta 1664–1684. Turun Akatemiassa opiskelleen pohjalaisen ylioppilaan Mattias Paneliuksen jäljiltä taas on säilynyt 1700-luvun puolimaista eteläpohjalaisuutta luonnehtiva kotiseutukuvaus.

Ilmajoella eli 1800-luvun alussa kaksi historiaan jäänyttä kulttuuripersoonaa. Räättäli Sameli Rinta-Nikkola jäljensi leipätyönsä lisäksi vuosina 1794–1805 käsin yli 30

erilaista kirjaa ja keräsi kokoelman kansansävelmiä. Hän myös opiskeli omin päin ruotsin kieltä ja suomensi ruotsalaisen Djurbergin kirjan *Geografi för nybegynnare* (*Maantiede aloitteleville*). Se oli ensimmäinen suomenkielinen maantieteen oppikirja. Rinta-Nikkola kuului Pohjanmaalla vaikuttaneeseen mystikkoliikkeeseen, ja suurin osa hänen kirjallisista töistään oli saksalaisen Jacob Böhmen kirjojen käännöksiä.

Maisteri Salomon Hanelles kirjoitti vuonna 1801 paikalliskuvauksen *Yritys Ilmajoen pitäjän kertomukseen*, joka on myöhemmin käännetty ruotsin kielestä suomeksi ja painettu. Hanelles on saanut maineen Suomen maamiesseurojen isänä.

Kirjoittavat papit ja historioitsijat

Eteläpohjalaisen kirjallisuuden edelläkävijöitä ovat olleet kirjoittavat papit ja pappisuvut sekä historioitsijat. Akateemisen väen aktiivisuus osoittaa, kuinka tärkeää vapaa kaunokirjallinen ilmaisu oli leipätyön rinnalla.

Ilmajoen kirkkoherra Perttuli (Bertoldus) Vhaelin (1667–1723) julkaisi vanhalla suomalaisella runomitalla teoksen *Suomen suruisen kansan Ynnä Pohjan peräläisten Vaikia Valitusruno*. Se kuvaa kansan kärsimyksiä ja rauhankaipuuta isonvihan aikana.

Isokyröläiseen talonpoikaissukuun kuulunut Laihian kappalainen Israel Reinius (1699–1771) kirjoitti ensimmäisen suomenkielisen raittiuskirjansen, joka ilmestyi Tukholmassa vuonna 1756 nimellä *Yxikertaiset Kysymyxet Juopumisesta*.

Kyntäjä Yli-Vakkurin pellolla Kauhajoella vuonna 1938. Museovirasto/Kansatieteen kuvakokoelma/Yrjö Yli-Vakkurin kokoelma.

Laihialaiseen talonpoikaissukuun kuulunut ruotsinkielinen runoilija Lauri Jaakko Stenbäck (1811–1870) syntyi Kuortaneella ja toimi kirkkoherrana Isossakyrössä 1856–1870. Virsirunoilijana tunnetaan myös myöhemmän herännäisyyden johtajiin kuulunut Lapuan rovasti Vilhelmi Malmivaara (1854–1921). Hänen kirjallinen tuotantonsa on runsas, mutta hänen päätyökseen tuli kuitenkin *Siionin virsien* korjattu uusi laitos. Malmivaaran tunnetuin virsi on numero 631 *Oi Herra, jos mä matkamies maan*.

Runoilija Rurik Calamnius (1872–1921) oli Evijärvellä kirkkoherrana. Samaan Calamniuksen pappissukuun kuului myös korpikirjailija Ilmari Kianto (1874–1970).

Seinäjoella syntyneen papin Mikki Katilan (1863–1924) runoperinnöksi jäi kolme virttä *Siionin virsissä* ja kokoelma *Ristinkoulu*. Rovasti Niilo Engelbert Vainio oli Isonkyrön kirkkoherrana vuosina 1918–1931. Hän julkaisi kolme runokokoelmaa (*Poimulehtiä, Suomalaisia* sekä *Mestarin edessä*) ja yhden hartauskirjan.

Teuvalla syntynyt pappi Simo Korpela (1863–1936) oli tunnettu virsirunoilija. Hänen tuotantoonsa kuuluu noin 900 runoa, joista 146 on sävelletty lauluksi tai virreksi. Teuvan Horonkylässä on Korpelalle pystytetty muistokivi. Hänen poikansa Jorma Korpela (1910–1964) oli myös kirjailija. Hänen tunnetuimmat teoksensa ovat *Martinmaa, mieshenkilö* (1948, Valtion kirjallisuuspalkinto) ja *Tohtori Finckelman: Ihmiskurjan kertomus* (1952).

Kurikan kirkkoherra Yrjö Alanen (1860–1944) julkaisi kaunokirjallisuuden raja-
mailla olevia muistelmakirjoja, mutta hänet tunnetaan kuitenkin paremmin historioitsijana. Hänen tunnetuin teoksensa on *Puukkojunkkarien aika* (1931). Yrjö Alasen poika, historiantutkija Aulis J. Alanen on julkaissut historiantutkimusten ohella kokoelman historiallisia tarinoita nimellä *Döbelnin tytär* (1946).

Kaunokirjallisuuteen on kurkottanut myös maamme tunnetuimpiin historiantutkijoihin kuuluva ylihärmäläissyntyinen professori Heikki Ylikangas (1937-). Tutkimusten ohella hän on kirjoittanut kaksi romaania ja seitsemän näytelmää sekä pohjatekstin tv-näytelmään. Romaaneista *Ilkkaisen sota* (1996) kertoo nuijasodasta ja *Aseveljen petos* (2012) jatkosodasta. Hänen esikoisnäytelmänsä *Kolmekymmentä hopearahaa* (1983) kuvasi 1800-luvun herännäisyyttä Etelä-Pohjanmaalla. Näytelmillään Ylikangas on vienyt katsojat myös talvisodan aattohetkiin ja lapuanliikkeen tapahtumiin.

Kertomuksia kansan syivistä riveistä

Maanviljelijä ja kirkonisäntä Kaarlo Kustaa Korpela (1859–1928) Kuortaneelta julkaisi omakustanteena opettavaissävyiset kertomukset *Renttu-Maija* (1899) ja *Rahantehtijä* (1900) sekä kotiseutuaiheisen kertomuksen *Kaatialan pirut*, jota ei ole painettu.

Ilmajokelainen koditon ompelijatar Liina Kahma (1840–1915) kirjoitti talosta taloon kiertäessään pieniä näytelmiä ja laajahkoja kertomuksia, joista on painettu ainakin *Pohakka-Matti ja Korven Kaino*.

Jalasjärveläinen seppä Jaakko Kivistö (1871–1906) oli myös maisemamaalari ja kaunokirjailija. Teoksista painettiin näytelmä *Puukotus*, kertomuskokoelma *Muruja* sekä laajahko kertomus *Heikki*.

Isokyröläinen Matti Rinta (1871–1908) aloitti kirjoittamisen nuorukaisena, ja sai jo 19-vuotiaana julkisuuteen Otavan kustantamana teoksen *Kertomuksia Etelä-Pohjanmaalta*. Myöhemmin kansakoulunopettajana hänet tunnettiin runoilijana. Hän kuoli Kangasalla keuhkotautiin.

Ilmajokelainen Johannes Kivelä (1879–1943) kirjoitti Suupohjan Kaiku -lehteen vuosina 1899–1900 salanimellä Hannes Aarnio laajan novellin *Salovaaran Aaro*, joka painettiin myöhemmin kirjaksi. Vuosina 1900–1902 hän kirjoitti Lukutupa-lehteen historiallisen kertomuksen *Vakoojan morsian*.

Lehtimäkeläinen torpparinpoika Niilo Kivinen (1862–1895) julkaisi laajat kertomukset *Tuppelan Kalle ja Koturi-Heikki* (1889) ja *Aholan asukkaat* (1893) sekä painamatta jääneen kertomuksen *Vanhoillinen*.

Santeri Alkion veli, Lehtimäen kanttori Aaro Vallinmäki (1878–1932) kirjoitti pienoislastuina kokoelman *Vanha laulu* (1938). Alkio kirjoittaa päiväkirjoissaan usein huolestaan kirjailijaksi mielivän veljensä vastoinkäymisistä.

Ilmajokelainen Hilja Aaltonen-Hallapää (1885–1965) tuli tunnetuksi runoilijana, mutta vuonna 1932 hän julkaisi salanimellä Hessa Alamäki Ilmajoen murteella kertomuskokoelman *Könnin pirut ja Poika-Juusee*. Jo aiemmin hän oli julkaissut novellikokoelman *Keltakukkia* (1918) ja romaanin *Kaipuu* (1923). Runoilijana hän julkaisi kolme kokoelmaa: *Syksy* (1912), *Huomenkellot* (1917) ja *Muuttolintu* (1926).

Lastenrunoistaan tunnettu lapualaissyntyinen Laura Latvala (1921–1986) julkaisi esikoiskokoelmansa *Yökkömökki* (1945) ja sen jälkeen klassikoksi nousseen lastenrunokokoelman *Pikku-Marjan eläinkirja* (1947). Psykiatrina elämäntyönsä tehnyt Latvala avioitui runoilija Olavi Siippaisen kanssa, ja yhdessä he julkaisivat kaksi runokokoelmaa. Latvala-Siippainen sai vuonna 1954 Valtion kirjallisuuspalkinnon runokokoelmastaan *Aamusignaali* (1953).

Laihialainen Jaakko Nikkinen (1884–1946) oli Santeri Alkion aikalainen ja aloitti uransa kertomuskokoelmalla *Kotipellon kynöksellä* (1911). Nuorisoseuraromaania *Leppirannan Lauri* (1916) seurasi yhteiskunnallisesti virittynyt romaani *Ylenkatso-tuita* (1922) sekä kertomuskokoelma *Nuori kuokkija* (1927), minkä jälkeen Nikkinen kirjoitti vain sanoma- ja aikakauslehtiin.

Ruotsalaisesta työläiskirjallisuudesta vaikutteita saanut ylistarolainen Matti Lahdenmäki julkaisi vuonna 1937 *Sesonkityöläisen päiväkirjan*, vuonna 1939 kertomuksen *Armoton elämä* ja vuonna 1946 pienoisromaanin *Pojalla ei ollut kotia*.

Kauhajokelainen Yrjö Yli-Vakkuri kuvasi Toivo, Helka ja Anni Mäkelän vuonna 1936 pihlajanmarjoja poimimassa. Museovirasto/Kansatieteen kuvakokoelma/Yrjö Yli-Vakkurin kokoelma.

1. Perustus luodaan

Kaunokirjallisuus loi vankat perustukset pohjalaisuudelle 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Kirjoissa kuvattiin pyrkimystä oikeudenmukaisuuteen ja vapauteen, joita kansa oli joutunut puolustamaan välillä henkensä kaupalla.

Kirjoille haettiin perusteita historiasta paikoin hyvinkin vapaasti tulkiten, mikä kaunokirjallisuudelle sallitaan. Kaarlo Kramsu, Artturi Järviluoma, Santeri Alkio ja Artturi Leinonen ottivat sepitteensä tueksi tosielämän kertomuksia nuijasodasta, isostavihasta, häyjistä ja jääkäriliikkeestä. Pohjavire oli hyvin isänmaallinen. Myös kansankulttuurin suuri tulkitsija Samuli Paulaharju yltyi *Härmän aukeilta* -kirjassaan kaunopuheiseen härmäläisyyden ylistykseen ja jopa melko kritiikittömään häjykulttuurin kuvaukseen.

Pohjalaisuuden kirjallinen perustus luotiin käytännössä täysin miehisin voimin, mikä tarkoitti yleensä myös miehisiä arvoja. Tämän luvun ainoat naiskirjailijat, Siiri Kiiikka ja Sally Salminen, olivat poikkeuksia. Kiiikka oli ensimmäinen eteläpohjalainen naiskirjailija, jonka romaani julkaistiin. Sally Salminen puolestaan oli erikoisuus koko suomalaisen kirjallisuuden kentällä. Hänellä ei ollut kontakteja Pohjanmaalle, mutta hänen suosittu romaaninsa *Katarina* loi ensimmäisenä mielikuvan sinnikkäästä pohjalaisesta naisesta.

Pohjalaisen kuva suomalaisuudessa

Sakari (Zacharias) Topelius:
Maamme kirja, lukukirja Suomen
alimmille oppilaitoksille,
56. muuttamaton painos (1876),
424 sivua, WSOY

Kirjan laji: oppikirja

Aika: 1870-luku

Paikka: Suomi

Keskeisiä teemoja: maakunnat ja heimot, isänmaa,
historia, mentaliteetit, tulevaisuudenusko

Ollakseen eräänlainen kansallinen heimokuvasto, johon edelleen viitataan, Sakari Topeliuksen (1818–1898) *Maamme kirja* sisältää niukasti tietoa esimerkiksi eteläpohjalaisuudesta. Teos oli helposti omaksuttava kokonaisesitys, lukukirja, jossa tiede ja myyttiset tarinat, esihistoria ja kerronnan aika, pyrkivät ihanteelliseen kuvaan kokonaisesta Suomen kansasta. Olennaista oli kansallinen herääminen eli pienimän yhteisen nimittäjän osoittaminen.

Heimokuvien seikkaperäinen esittely ei ollutkaan enää tarpeen, sillä Topelius oli luonut esityksen Suomen maantieteestä ja sen asukkaista jo yli kaksikymmentä vuotta aikaisemmin. Maalaustaiteen inspiroima maantieteen sekä väestö- ja taloushistorian yhdistelmä *Finland framställdt i teckningar* ilmestyi vuosien 1845–52 välillä.

Maisematyypittelyistä ja maakuntien elinkeinorakenteista oli houkuttelevan lyhyt matka kansanluonneselityksiin. Ne säilyivät kouluopetuksen ansiosta elinvoimaisina seuraavat sata vuotta. *Boken om Vårt Land* (1875) ja sen suomennos *Maamme kirja* (1876) kuvailevat Suomea, sen maakuntia, luontoa, kansaa, historiaa ja myyttejä. Kirja jakautuu kuuteen osaan ja 200 lukuun alkaen maasta ja kansasta päättyen myytisten kertomusten ja satujen kautta silloiseen nykyaikaan. Koska teos oli tarkoitettu opetuksen tueksi, sen perussävy oli opettavainen. Alempien luokkien lukukirjaksi laadittua teosta luettiin kouluissa vielä 1940-luvulla. Se on kymmenine painoksineen (yhteensä arviolta 2,5 miljoonaa kappaletta) *Raamatun* ja katekismuksen jälkeen Suomen luetuin kirja. Sitä ennen oli jo ilmestynyt Topeliuksen laatima *Luonnonkirja ala-alkeskoulun tarpeeksi*.

Maamme kirja oli olennainen osa 1800-luvun kansallisuusaatetta. Pohjanmaan rannikolla syntynyt Topelius tunsi kotiseutunsa, ja hän avarsi kokemuksiinsa laajalla matkustelulla. Pitkälle omiin havaintoihinsa perustuen hän loi kokonaiskuvan

Suomesta kansakuntana. Ja kansa otti hänen kuvansa omakseen: *Maamme kirja* kasvatti suomalaiset tietoisiksi oman kansakuntansa, isänmaan, olemassaolosta, sen historiasta ja itseisarvosta maailmassa. Kirja loi osaltaan pohjaa itsenäisen valtion synnylle puoli vuosisataa myöhemmin.

Maamme kirja ei ollut pelkkää Topeliuksen yksityisajattelua, vaan hän dokumentoi ja kokosi yleiset käsitykset ja omat havaintonsa suomalaisista maisemista ja elämänmuodoista sekä historiasta niiden taustalla. Heimotyypittelyt olivat yleisiä tuon ajan eurooppalaisessa maantieteessä, mikä liittyi laajempaan romanttiseen virtaukseen. *Finland framstäldt i teckningar* -kirjan esikuvina olivat muissa Euroopan maissa julkaistut teokset, joissa korostuivat oman maan kauneus ja historia.

Kansallisen identiteetin luoja

Zacharias Topelius kuului Helsingin yliopiston piirissä 1830-luvulla syntyneeseen romantiikan ydinryhmään J. L. Runebergin, J. V. Snellmanin ja Elias Lönnrotin tapaan. Heitä yhdisti suomalaisliike eli fennomania. Topelius oli tiedemies, joka osasi muodostaa kokonaiskuvan ihanteellisesta suomalaisuudesta autonomiassa kasvavan kansallistunnon tueksi. Hänen oman maailmankatsomuksensa pohjana olivat koti, uskonto ja isänmaa sekä rakkaus luontoon ja omantunnon äänen noudattaminen. Tätä topeliaaniseksi kutsuttua traditiota ryhdyttiin viime sotien jälkeen ironisoimaan ja kritisoiimaan. Tästä antoivat esimakua Väinö Linnan sotaromaani *Tuntematon sotilas* (1955) ja torpparitrilogia *Täällä Pohjan-tähden alla* (1959–62).

Kirjailija, lehtimies, historian professori ja yliopiston rehtori Zacharias (Zachris, Sakari) Topelius syntyi Kuddnäsin tilalla lähellä Uutta-kaarlepyytä 1818 ja sai isänsä, piirilääkärin ja tunnetun kansanrunojen kerääjän Zacharias Topeliuksen nimen. Hän itse käytti useimmiten lyhennettä Z. tai nimimuotoa Zachris virallisissakin yhteyksissä. Usein on myös käytetty suomalaistettua muotoa Sakari.

Topeliusta pidetään suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden perustajana. Samoin hän

loi vahvan pohjan historiallisen näytelmän ja romaanin suomalaiselle traditiolle. Topelius ei itse keksinyt esimerkiksi satuja hölmöläisistä, mutta jo antiikista periytyvän satumuodon suomalaiset sovitukset saivat pysyvän paikan kansanperinteessä, kun ne julkaistiin *Maamme kirjassa* leikkisatuina.

Topeliuksen kirjallinen tuotanto oli poikkeuksellisen runsas ja monipuolinen, sillä se sisälsi runoja, romaaneja, oppikirjoja ja satuja. Hän toimi pitkään maan eturivin journalistina, ja hänen Helsingfors Tidningar -lehdessä jatkokertomuksena julkaisemastaan *Välskärin kertomukset* -teoksesta tuli klassikko. Topeliuksen ikimuistoisiin teksteihin kuuluvat useat virret, lastenlaulut ja joululaulut, joista rakastetuimpia ovat *Sylvian joululaulu* ja *Varpunen jouluamuna*.

Perimään ja alueisiin liitetyt heimoluonteet on historian tutkimuksessa jo pitkään kyseenalaistettu ja käytännössä hylätty. Esimerkiksi eteläpohjalaisten sotaisa luonne 1800-luvun puukkojunkkari-ilmion taustasyynä on pystytty korvaamaan selitysovoimaisilla yhteiskunnallisilla ja taloudellisilla syillä. Tämän tutkimuslinjan tunnetuin edustaja on ylihärmäläissyntyinen historioitsija, professori Heikki Ylikangas.

Jaakko Ilkka kansallisena sankarina

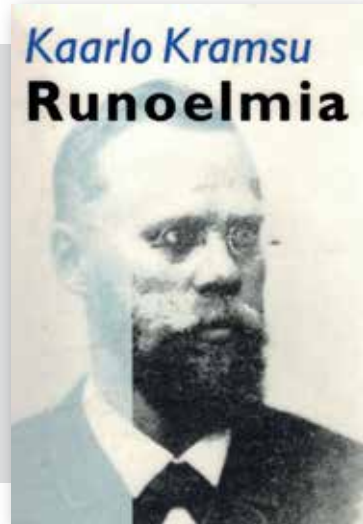
**Kaarlo Kramsu:
Ilkka (1887), WSOY**

Tekstin laji: runo

Aika: 1597

Paikka: Ilmajoki

Keskeisiä arvoja: vapaus, kapinallisuus,
oikeudentunto

Kaarlo Kramsu lunasti yhdellä runolla paikkansa suomalaisen kirjallisuuden historiassa. Nuijasotureiden päälliköstä kertova *Ilkka* on vain 48 rivin mittainen, mutta moni sen ajatus elää yhä, juuri kuten Kramsu ennusti. Runo alkaa näin:

*Viel' elää Ilkan työt, kenties
kauankin, kansan suussa.*

Runon julkaisemisen jälkeen Jaakko Ilkka on ollut niin vakaasti esillä, että hänen työnsä näyttävät tosiaan elävän kansan suussa vielä yli 400 vuotta kuoleman jälkeen. Kaarlo Kramsu oli itse yksi Ilkan töiden voimakkaimmista esille nostajista.

Kramsun kuvan Jaakko Ilkasta on todettu perustuvan enemmän haavekuvaan kuin historialliseen todellisuuteen. Kramsun nuijasotarunojen pohjana ovat historioitsija Yrjö Koskisen vuosina 1857–1877 julkaisemat tutkimukset, mutta Kramsu erkaantuu niistäkin. Kramsun tuotannon tuntija Maunu Niinistö luonnehtii Kramsun Ilkkaa enemmän snelmannilaiseksi aatteelliseksi herättäjäksi kuin kapinapäälliköksi tai kansanjohtajaksi. Niinistö tulkitsee, että Kramsun Ilkassa on kyllä tyyppillistä pohjalaista kansanluonnetta, mutta tuskin organisoijan taitoja tai vastoinikäymisissä tarvittavaa sitkeyttä. Hän täytti paikan, joka tarjoutui historiallisten tapahtumien toteuttamiseksi.

Kramsulle Ilkka puolestaan sopi kansallisen sankarin rooliin. ”Kaarlo Kramsun Ilkka on runoilijan fantasian luomus ja runoilijan ideologian toteuttaja”, Niinistö päätelee. Hänen mukaansa Kramsu käytti pohjana historiallista materiaalia, mutta loi uudella tasolla siitä oman maailman. Ilkka edustaa runojen loppusäkeisiin kiteytettyä vapauden aatetta.

*Mut varmaan Ilkan neuvo tää
viel' elää kansan suussa:
kauniimpi orjan elämää
on kuolo hirsipuussa.*

Ilkka oli runon mukaan ”talonpoika vaan, siis suur’ ei suvultaan”, mutta jaloin poika Suomenmaan. Tämän pojan sankarikuva on luonut kuvaa ylpeästä pohjalaisesta ihanteesta, jolla on kaikupohjaa tänäkin päivänä.

*Ken vaivojansa vaikertaa,
on vaivojensa vanki.
Ei oikeutta maassa saa,
ken itse sit’ ei hanki.*

Surullisen hahmon runoniekka

Lehtimies **Kaarlo Kramsu** syntyi Oulussa vuonna 1855 ja kuoli Kuopiossa vuonna 1895. Hän vaikutti lähinnä Oulussa, Helsingissä ja Turussa.

Raskasmielisyys, epäluuloisuus ja yksinäisyyden kerrotaan leimanneen Kramsun olemusta jo nuorempana. Elämäntarinan synkän sävyn viimeisteli kuppa, joka lopetti Kramsun taipaleen Nuivaniemen sairaalassa jo 39-vuotiaana.

Runojen lukijoille Kramsun synkkyys näytetty taiteellisenä voittona. Maunu Niinistön mukaan Kramsu on johdonmukaisin ja ehdottomin pessimismin runoilija suomalaisessa kirjallisuudessa. Synkkyys ja toivottomuus on kertakaikkista ja täydellistä, minkä vuoksi se näkyy sekä persoonallisuudessa että runoudessa. Epätoivo kuuluu ”säikeissä ja rytmeissä, joiden teräksinen kaiku ei ole vielä tauonnut”, maalaili Niinistö vuonna 1971. Runsas puoli vuosisataa

vuotta myöhemmin voidaan todeta, että tämä ankara poljento tunnustetaan vielä 2020-luvulla.

Nuijasotaan liittyviä runoja *Ilkka* ja *Santavuoren tappelu* pidetään Kramsun taiteellisina huippuina.

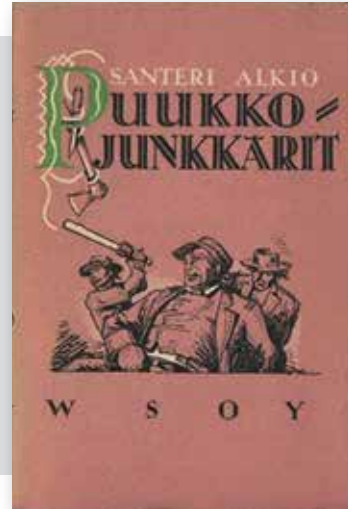
Nuijasota-teema jatkui vielä toisen kokoelman runoissa *Tarina* ja *Pentti Pouttu*, mutta Kramsu ei niissä yllä samantasoiseen iskevään tehoon.

Maunu Niinistön silmin nuijasodan viimeistä taistelua kuvaava *Santavuoren tappelu* on samanlainen idealisoitu haavekuva kuin *Ilkka*. ”1500-luvun lopun talonpojalla ei todellakaan voinut olla näin kehittyntä käsitystä Suomen kansasta ja Suomen maasta. Kramsu soveltaa omaa, Snellmanin ja Yrjö Koskisen näkemyksistä itänyttä kansallistietoisuuttaan historialliseen menneisyyteen”, pääättelee Niinistö.

Legenda pohjalaisesta väkivallasta

Santeri Alkio:
Puukkojunkkarit: kuvauksia nyrkkivallan ajoilta (1894), 240 sivua, WSOY

Tekstin laji: romaani
 Aika: 1850-luku
 Paikka: Härmä ja Kauhava
 Keskeisiä arvoja: väkivalta ja sen vastavoimat, maaseudun rakennemuutos

Nuoren Aleksander Filanderin (1862–1930) tavoite ei ollut sen vähäisempi kuin Neteläpohjalaisen kansalliseepoksen kirjoittaminen. Kirjailijanimellä Santeri Alkio julkaistu *Puukkojunkkarit* (1894) kertoi 1850-luvun hallitsemattoman väkivallan ajasta, joka oli jo historiaa, mutta vielä säilynyt iäkkäiden ihmisten muistissa. Alkio halusi kuvata maakuntaa pelossa pitäneen järjestäytyneen rikollisuuden syitä ja seurauksia muutosprosessina. Romaanihahmojen malleina olivat todelliset henkilöt, mukaan lukien legendaariset puukkojunkkarit Isontalon Antti, Rannanjärvi ja Pukkilan Jaska. Heille nousivat vastavoimiksi kasvava kansansivistys, herännäisyys ja raittiusliike sekä ameriksiirtolaisuus.

Romaanin juoni punoutuu naimaikään tulleen Santra Järvelän tavoitteluun. Romaani kuvaa puukkojunkkareita yhteisöön piinaavina väkivallantekijöinä, halveksittuina lampaantappajina ja hevosvarkaina. Santraa ollaan perheen ja yhteisön puheissa naittamassa yhdelle häyjistä, Ella Kuivaselle, mutta tyttö on itse rakastunut körttiläiseen Valee Laitilaan. Kun Santra pakkonaimisen pelossa pakenee, puukkojunkkarit lähtevät hakemaan häntä takaisin. Romanin käännekohta on Korvenloukon tappelu, jossa puukkojunkkarit saavat vastaansa yksimielisen yhteisön. Kirjelevästä tappiosta alkaa heidän syöksykierteensä.

Alkion romaani on fiktiota, mutta sillä ovat tosielämän maantieteelliset ja historialliset kehykset. Esimerkiksi Korvenloukon tappelu muistuttaa todellista Nälkäsilan tappelua Kauhavan Hirvijoella. Romaani rakentuu paljolti sananvaihdosta. Suorat sitaatit ovat usein vain viitteellisesti murteellisia, joten tekstiä pystyy vaivatta lukemaan myös pohjalaista murretta osamaaton. Minkä teksti näin aitoudessa menettää, sen se ymmärrettävyydessä voittaa.

Puukkojunkkareissa yksilöiden väkivaltaisuudella ovat yhteisölliset ja sosiaaliset selittäjänsä, joita löytyy ennen muuta heidän johtohahmonsa Karhun Esan elämästä. Pääjunnkari ajautuu lopulta marginaaliin ja umpikujaan omassa ryhmässäänkin. Väkivallan terän on katkaissut herännäisyyden nousu. Seuraavassa romaanissaan *Murtavia voimia* (1896) Alkio kuvaa 1860-luvun nälkävuosia, jotka lopullisesti siirsivät häyjen ajan historiaan.

Unelmana lakeuden kansalliseepos

Kansallisbiografian mukaan **Santeri Alkion** *Puukkojunkkarit* on eteläpohjalaisuuden eepos, josta myös löytyvät eepoksen keskeiset ainekset: maakunnan historia, kantava kertomus, kansankieli ja identiteettiä luovat piirteet. Laajempaan kansalliseen tietoisuuteen *Puukkojunkkarit* nousi tosin vasta itsenäistymisen jälkeen, kun pohjalaisuutta soviteltiin valkoisen Suomen ihanteisiin. Alkio tarkasti kirjan uusintapainoksen vapausodan aikana piileskellessään punaisten valtaamassa Helsingissä.

Alkio-elämäkerrassaan professori Aulis J. Alanen arvioi, että kirjailija on sommitellut sekä *Puukkojunkkarit* että *Murtavia voimia* kohtausittain. Se on merkki pyrkimyksestä myöhempään sovitukseen näyttämölle. Joitakin kohtauksia on esitetty julkisesti, eikä dramatisoija ole silloin ollut kukaan muu kuin kirjailija itse.

Viisinäytöksinen *Puukkojunkkarit* esitettiin ensimmäisen kerran Aapo Similän sovittamana Kansan Näyttämöllä Helsingissä marraskuussa 1921. Alasen siteeraaman Paavo Alkion (Santeri Alkion poika) mukaan kirjailija oli pettynyt ja ihmeissään, sillä sovittaja ei ollut ymmärtänyt asiaa ollenkaan. Hän oli rakentanut näytelmän rakkaustarinan ympärille ja sivuuttanut puukkojunkkarien olemuksen erittelyn lähes kokonaan. Myöhemmin *Puukkojunkkareita* on esitetty runsaasti eri teattereissa.

Laihialaisen Aleksander Filanderin (vuodesta 1898 virallisesti Santeri Alkio) kaunokirjalliset

pääteokset *Puukkojunkkarit* ja *Murtavia voimia* syntyivät 1890-luvulla, jolloin hän oli kolmissakymmenissä. Sitä ennen hän oli julkaissut teoksia vuosittain ja myös runsaasti lehtikirjoituksia. Alkion muodollinen sivistys oli jäänyt neljään luokkaan kansakoulua Laihialla, sillä perheen varattomuuden takia hän ei päässyt oppikouluun. Siksi itsekasvatus ja kansanvalistus olivat hänelle elämän perusaatteita. Näitä ihanteitaan hän pystyi toteuttamaan nuorisoseuraliikkeessä ja politiikassa sekä vuonna 1906 perustamassaan sanomalehti Ilkassa. Lehtimiesuransa hän oli aloittanut jo aiemmin nuorisoseuran Pyrkijä-lehden päätoimittajana.

Nuorisoseuraliikkeessä Santeri Alkio omaksui fennomaanisen katsomuksen. Kansallisbiografian mukaan hän hyväksyi täysin J. V. Snellmanin suuren tavoitteen suomenkielisestä sivistysvaltiosta ja kansakunnasta ja pysyi tälle missiölle uskollisena elämänsä loppuun saakka. Oikeastaan vasta 1890-luvun romaanien jälkeen syntyi se Santeri Alkio, jonka historiankirjoitus tuntee valtakunnallisesti merkittävänä sanomalehtimiehenä, poliitikkona ja valtiomiehenä. Romaaneista tutut itsekasvatuksen, kansansivistyksen ja raittiuden ihanteet olivat olennainen osa Alkion uraa myös valtiomiehenä ja yhtenä suomalaisen tasavaltaisuuden rakentajista.

Kai Laitinen laskee *Suomen kirjallisuuden historiassaan* (1997) Alkion löyhästi silloisten reaalitien ryhmään, johon kuuluivat muun muassa

Teuvo Pakkala, Juhani Aho, Minna Canth ja Kauppi-Heikki. Alkio asettui Laitisen mukaan kuitenkin kauemmaksi realistien ydinjoukosta ja lähemmäksi kansankirjailijoita.

Puukkojunkkarien eli häjyjen aikaa 1800-luvun Pohjanmaalla ovat kuvanneet monet historiantutkijat, joista tunnetuin on ylihärmäläissyntyinen professori Heikki Ylikangas. Hän on löytänyt useita ilmiötä selittäviä syitä, joista merkittävin on yhteiskunta- ja elinkeinorakenteen muutos maaseudulla sekä maan yleinen taloudellinen tilanne. Ennen laajaa amerikansiirtolaisuutta osattomuuden paine purkautui väkivaltaisena liikehdintänä, jota Alkio juuri *Puukkojunkkareissa* ja myöhemmin *Murtavissa voimissa* kuvaa.

Santeri Alkion ensimmäinen lehtiteksti julkaistiin Vaasan ensimmäisessä suomenkielisessä lehdessä Waasan Sanomissa 1879. Teoksista *Tee-relän perhe* ilmestyi vuonna 1892, *Palveluväkeä* 1904, *Kirjoitelmia maalaisliittokysymyksestä* 1907, *Kun Suomesta maahenki katosi* ja *Ylellisyyden ihannoiminen* 1908, *Jaakko Jaakonpoika* 1913, *Uusi aika* 1914, *Muistojen komeroista* 1915, *Patriarkka* 1916, *Juoppohullu* 1920, *Talonpoika ja Suomen vapaus* 1911, *Keisaririkos* 1923 sekä *Karuliinan poika* 1924–1927.

Santeri Alkio toimi maalaisliiton kansanedustajana vuosina 1907–1908, 1909–1914, 1917–1922 sekä sosiaaliministerinä 1919 ja 1919–1920. Perustamansa sanomalehti Ilkan päätoimittaja hän oli 1906–1929.

Järviseudulta lännen kautta itään

Santeri Mäkelä: Kaivantomiehen laulu

Kirjan laji: runot
Aika: 1900-luvun alku
Paikka: Järviseutu, Yhdysvallat ja
Neuvosto-Karjala
Keskeisiä teemoja: talonpoikaisyhteiskunnan
muutos, luokkataistelu,
kommunistinen ihannevaltio

Vimpelissä vuonna 1870 syntyneen Santeri Mäkelän tunnetuin teksti Suomessa on amerikkalaiseen kansansävelmään kirjoitettu *Kaivantomiehen laulu*. Se julkaistiin alun perin lehtirunona *Amerikan kaivostyömiesten laulu*. Runosta tuli suosittu amerikansuomalaisten keskuudessa, ja lauluna se elää edelleen. (Kaivantomiehen laulu: <https://www.youtube.com/watch?v=QSReWhbWJX0>)

*Niin mustaa on mustaa on ikuinen yö, kun kellot lyö kaksitoista.
:,:Vain torkkuen toverit istuskelee hikikarpalot kulmillansa.:,:
Niin mustaa on mustaa on manalan syön, se josta mä leipäni haen.
:,:Kapitaali mun orjakseen ostanut on, käsivarteni, verenikin.:,:
Oi armaani armaani kalpea oi, niin syömmeni sykkimään sait.
:,:Nyt valkeella vuoteellas lepäjät kai, ikivuori mun peittävi vain.:,:
Oi luoja, oi luoja, sua kiroa en, en kiroa kohtaloain.
:,:Minä kiroan valtoja tyrannien, ja vapauttain ikävöitsen.:,:
Minä ikävöin vapautta ihmiskunnan, proletaarien, sorrettujen.
:,:Minä ikävöin taistohon tuimimpahan, veriruujuja katsomahan.:,:*

Amerikan kaivoksissa työskennelleen Mäkelän kirjoituksissa alkoi pian näkyä kapitalismin kritiikki. Kiertokoulun käyneestä nuorisoseuramiehestä tuli toimittaja, kirjailija, sosialisti ja kiertävä työväenpuhujana. Hän palasi Järviseudulle aatteen töihin ja nousi kahteen kertaan kansanedustajaksi. Kirjoittaminen jatkui sekä kotimaassa että Neuvosto-Venäjäällä, jonne hän pakeni vuonna 1918.

”Talonpoika, pohjalainen – ja punainen”

Santeri Mäkelän (1870–noin 1938) runot tunnetaan Neuvosto-Karjalassa paremmin kuin Suomessa. Vuonna 1969 julkaistu Karjalan Neuvostokirjallisuuden historiikki piti Mäkelää 1920-luvun omaleimaisimpana ja väkevimpänä runoilijana. Teoksessa on yli 70 Mäkelän runoa ja kirjoitusta sekä teoksia, joissa hän on kirjoittajien joukossa. Mäkelä kirjoitti suomeksi, koska ei osannut venäjää.

Maa kirottu, miss ei köyhälle kuulu/ muuta kuin vankila, pyövelin piilu,/ missä nyt nilkoissa kyntäjän kurjan/ Helyt herrojen herjojen helkky. (1924, Inkerin liiton julkaisu 1/2015.)

Runo *Jaakko Ilkan kirous* oli osa *Nuijasota*-kirjoitusta, joka julkaistiin Suomessa kahdessa osassa Tiedonantajassa ja Pohjolan Voimassa. Mäkelä vastusti sisällissodan voittajien tulkintaa nuijasodasta. Kirjoitus sai ilmeisesti alkunsa kesällä 1924 Ilmajoelle pystytetystä muistomerkistä. Mäkelän mielestä nuijasota oli luokkataistelua, jossa köyhät talonpojat ja tilatomat taistelivat rikkaita vastaan.

Santeri Mäkelä kirjoitti 1920-luvulla säännöllisesti suomalaisiin vasemmistolehtiin. Kirjoitukset julkaistiin useimmiten nimimerkillä Talonpoika. Kaikki hänen kirjoittamansa artikkelit eivät päätyneet Suomen lehtiin. Ainut erillinen Suomeen tarkoitettu kirja oli *Talonpoika tienhaarassa*, joka julkaistiin omakustanteena Viipurissa.

Otsikko ”Talonpoika, pohjalainen – ja punainen” on lainaa Leevi Norrenalta, joka on tutkinut Järviseedun työväenliikkeen historiaa.

Santeri Mäkelä syntyi Vimpelin Sääksjärvellä. Hänen isänsä Juho oli talonpoika ja seurakunnan luottamusmies. Santerista tuli kiertokoulunopettaja, ”pappi Santeri”, jo 19-vuotiaana

kiertokoulupohjalta. Tutustuttuaan Santeri Alkioon Mäkelä perusti 23-vuotiaana Järviseedulle ensimmäisen nuorisoseuran.

Hän muutti monen muun pohjalaisen tapaan siirtolaiseksi Amerikkaan vuonna 1899. Michiganin kaivoksissa hän tutustui sosialistiseen työväenliikkeeseen, radikalisoitui ja ryhtyi Työmies-lehden toimittajaksi ja sosialismin matkasaarnaajaksi. Kaunokirjallinen tuotanto alkoi Yhdysvalloissa kahdella teoksella. Patrioottinen *Linda* (1904) käsitteli Suomen sotaa vielä ilman sosialistista näkemystä. *Elämää ikuisessa yössä* (1907) oli luokkatietoinen kuvaus kaivosmiesten raadannasta.

Palattuaan Suomeen kiertäväksi työväenpuhujaksi Mäkelä oli perustamassa Vimpelin ensimmäistä työväenyhdistystä vuonna 1908. Samana vuonna julkaistu *Terwettä järkeä pikkuwiljelijöille* oli poliittinen pamfletti ja kaunokirjallinen julistus. Taustalla oli kautskyläinen näkemys pienviljelyksestä ja sen roolista yhteiskuntakehityksessä. Mäkelä nousi sosialidemokraattina eduskuntaan vuonna 1910 ja yhden välikauden jälkeen taas vuonna 1917. Hän tuli tunnetuksi talonpoikaisen maaseutusosialismin puolestapuhujana. Myös Santeri Alkio mainitsee Mäkelän vapaussodan aikaisissa päiväkirjoissaan: ”Tämä mies kuuluu kantavan minua hihassaan lukuisissa puheissaan ja mänttäävän nuorisoseuraliikettä pataluhaksi.”

Vuonna 1918 Mäkelä lähti mukaan punakapinaan ja tappion hämmöttäessä pakeni Pietariin. Muiden Venäjälle paenneiden suomalaisten sosialidemokraattien tapaan Mäkelästä tuli kommunisti. Neuvosto-Karjalassa hän työskenteli muun muassa toimittajana, opettajana ja kolhoosiyöntekijänä.

Santeri Mäkelän ura jakautui Kansallisbiografian mukaan kolmeen vaiheeseen, ja hänen elämänsäkaarensa on Aimo Roinisen mukaan työväenkulttuurissa poikkeuksellisen edustava. Amerikasiirtolaisuus ja kirjailijanuran alkuaika osuivat vuosiin 1899–1907, sisällissotaan päättyvä poliittisen toiminnan kausi Suomessa vuosiin 1907–1918 sekä emigranttirunoilijan ja kommunistipuolueen virkailijan työ Neuvosto-Karjalassa vuosiin 1918–1938.

Mäkelän nimellä A. Hellaanmaa kirjoittama näytelmä *Isontalon Antti* vuodelta 1917 on kirjoittajansa maailmankatsomuksen ohjaama tulkinta häjyistä talonpoikaisen yhteiskunnan muutoksen ilmentäjinä. Mäkelä kuvaa Antin

rahvaan puolustajana ruotsalaisbyrokraattisen nimismiehen piiskakuria vastaan. Vankilassa sankari vannoo ikuista vihaa virkavallalle, ja vankilasta päästyään hän rappeutuu häjyksi.

Tiedot Mäkelän elämän viimeisistä vuosista ovat ristiriitaisia. Ilmeisesti hän kohtasi loppunsa vuosien 1937–1938 vaiheilla Stalinin vainoissa Vienanmeren saaren vankileirillä.

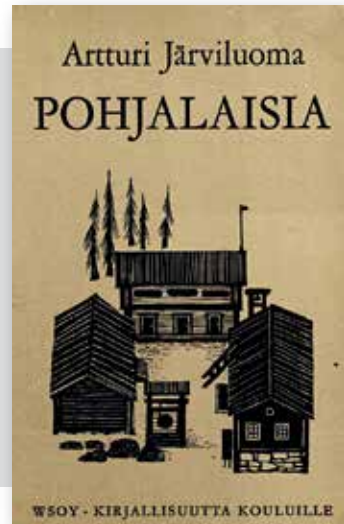
Lappajärvellä syntynyt Pertti Kultalahti (1949–2019) kirjoitti kolmiosaisen romaani-sarjan Aleksanteri Hellaanmaasta: *Kuilun partaalla* (2011), *Pesänjakajat* (2012) ja *Lammassuden turkissa* (2013). Romaanit kertovat kirjailijan vapaudella Santeri Mäkelän elämästä.

Pohjalainen veri kuohahtaa

Artturi Järviluoma:
Pohjalaisia (1914),
188 sivua, WSOY

Kirjan laji: draamanäytelmä
 Aika: noin 1850
 Paikka: Alavus
 Keskeisiä arvoja: vapaudenrakkaus,
 ylpeys, oikeudentunto

Pohjalaisia-näytelmässä on kaikki toimivan draaman elementit: rakkautta, huumoria ja kohtalokkuutta. Se on tapahtumiltaan paikallinen mutta teemoiltaan universaali.

Näytelmä kertoo eteläpohjalaisten taistelusta byrokraattista ja väkivaltaista virkavaltaa vastaan. Tapahtumat ajoittuvat 1800-luvun puoliväliin, jolloin suuressa osassa maakuntaa kärsittiin puukkojunkkarien eli järjestäytyneiden väkivaltarikollisten, häjyjen, terrorista. Raskaatkaan rikokset eivät johtaneet yleensä tuomioihin, koska koston pelko vaiensi silminnäkijät. Virkavallan mielivaltaa eskaloivat yhteisen kielen puute ja nimismiesten eli vallesmannien ylimielinen käytös.

Näytelmässä nuori talollinen Antti Hanka tuodaan vanginkuljettaja Erkki Harrin taloon odottamaan käräjiä. Häntä syytetään osallisuudesta puukkojunkkarina esiintyneen suutari Niemen pahoinpitelyyn. Anttia uhkaa ajan tavan mukaan karkotus Siperiaan.

Paikalle tuleva vallesmänni vaatii paikalla olevia ottamaan lakin päästään esivallan edessä, mutta sekä Harrin isäntä että hänen poikansa Jussi kieltäytyvät. Jussi kiskaisee ruoskan vallesmannin kädestä, katkaisee sen ja heittää osat ovensuuhun, minkä vallesmänni uhkaa kostaa. Paikalla oleva herastuomari varoittaa vallesmannia turvautumasta väkivaltaan. Loppukohtauksessa vallesmänni vie Jussin kuulusteltavakseen kamariin, mutta alkaakin ruoskia kahlittua miestä. Jussi syöksyy kamarista, murtaa käsiraudat, tempaa puukon tupesta ja lyö vallesmannin kuoliaaksi. Vallesmänni ehtii kuitenkin ampua Jussia kuolettavasti. Loppukohtauksessa Jussin morsian Liisa sulkee kuolevan sulhasensa silmät.

Pohjalaisia vahvistaa käsitystä Pohjanmaasta helposti syttyvänä omankäden oikeuden maakuntana. Käsi käy puukkoon kuin itsestään, mihin vaikuttavat isäin perintö, paha tapa ja kiukkuinen luonto. Kun vallesmänni tekee vääryyttä oikeuden varjolla, pohjalainen veri kuohahtaa. Vallesmänni kokee, että pohjalaisiin ei saa orjan

nöyryyttä edes väkivallalla. Muiden käsitys itsestä on keskeinen vaikutin tekemiselle: se, joka ei kosta, ei ansaitse miehen nimeä, vaan aidan veräjänkin naurun.

Herastuomari opastaa vallesmannia, että vapautta rakastava kansa on kovaa mutta rehtiä. ”Nämät ihmiset ovat kuin tuo joki tuossa, joka tyynenä ja rauhallisena virtaa omaa uraansa, kunnes se syystä tai toisesta rupeaa tulvimahan, mutta silloin sillä ei olekaan mitään rajoja. Se särkee silloin kaikki, mitä sen tielle sattuu. Sentähden: älkää nostattako tulvia.”

Pohjalaisia on ehdottomuuden korkea veisu, jonka viimeiset sanat lausuu kuoleva Jussi. ”Näen kansan kulkevan kirkkahin otsin. Se kansa ei koskaan nöyrry ruoskaa tottelemahan!”. Mahtipontisuus ärsytti etelän kriitikkoja, mutta pohjalaisten sie-lunmaisemaan ne opposivat syvälle. Näytelmän tuoreeltaan lukenut Santeri Alkio piti sitä hämmästyttävänä ensikertalaisen työksi. Hän kommentoi päiväkirjoissaan 25.12.1914: ”Pohjalaisuus on tämän näytelmän kautta astunut ’savolaisuuden’ ja var-sinkin ’helsinkiläisyyden’ palkeenalaisuudesta hyvän vapausaskeleen”.

Pohjalaisia on yksi eniten esitetyistä suomalaisista näytelmistä, jonka pohjalta on tehty myös ooppera (1923) ja kaksi elokuvaa (1925 ja 1936). Näytelmä on käännetty yli kymmenelle kielelle.

Kiistanalainen mestariteoksen tekijä

Professori Kai Laitinen uhrasi *Suomen kirjalli-suuden historiassaan Artturi Järviluomalle* (1879–1942) kaksi lausetta: ”Artturi Järviluoma on jäänyt kirjallisuutemme aikakirjoihin yhden näytelmänsä ansiosta. *Pohjalaisia* (1914) on voi-makkaan vapauspaatoksen värittävä draama kansan ja virkavallan suhteista.” Myös Rafael Koskimies oli luokitellut Järviluoman tyyppilliseksi yhden teoksen kirjailijaksi.

Historioitsija Heikki Ylikangas on puolestaan korostanut teoksen merkitystä maakunnalliselle identiteetille. Eteläpohjalaisten käsityksen itses-tään on jopa sanottu perustuvan suurelta osin *Pohjalaisia*-näytelmään. Talonpoikaisen kansan ja mielivaltaisen nimismiehen vastakohtaisuudelle on voitu myös osoittaa ilmeinen historiallinen vastaavuus Alavudelta, Järviluoman kotiseudulta.

Järviluoman roolia näytelmän kirjoittajana on kuitenkin kyseenalaistettu ensi-illasta lähtien. Todelliseksi kirjoittajaksi on useimmiten epäilty

Järviluoman kotiopettajaa, alahärmäläissyntyistä kansakoulunopettajaa Anton Kangasta, joka kuoli jo vuonna 1904. Kangas oli kirjoittanut näytelmän *Härmäläisiä*, jota ei koskaan esitetty ja jonka käsi-kirjoituskin on kadonnut.

Ylikangas kirjoitti *Mennyt meissä* -teokses-saan, että keskustelu todellisesta tekijästä on tyy-pillistä kaikkien niiden liepeillä, jotka ovat saa-neet aikaan vain yhden merkittävän teoksen. Pitäviä todisteita ei ole esitetty Järviluoman-kaan kohdalla. Ylikangas on epäillyt sitä Järvi-luoman itsensä 1930-luvulla esittämää tulkintaa, että *Pohjalaisia* olisi ollut tsaarinvallan vastainen allegoria ja siten osa pinnan alla kytevää itsenäi-syystaistelua. Näytelmää ei nimittäin ensi-illan aikaan ollenkaan ymmärretty kansallisten pyrki-mysten kontekstissa. Siksi kirjailijan oma selitys ei ole Ylikankaan mielestä uskottava: tämä pyrki vain nostamaan arvoaan uudessa yhteiskunnalli- sessa tilanteessa.

Näytelmiä rekonstruointiin Timo Kallion mukaan Järviluoma siirsi *Pohjalaisiin* neljä viidesosaa Anton Kankaan *Härmäläisistä* sellaisenaan tai vähän muokattuna. Kallio todisteli teesiään vuonna 2013 Eteläpohjalaiset Juuret -lehden artikkelissa, joka löytyy myös verkosta.

Alavudella syntynyt Kustaa Artturi Järviluoma (vuoteen 1902 Jernström) oli suomalainen journalisti, elokuvakäsikirjoittaja ja kirjailija. Hän kävi Vaasan Lyseota, mutta keskeytti koulunkäyntinsä lukion ensimmäiseltä ja kirjoitti ylioppilaaksi Helsingin reaalilyseosta 1901. Järviluoma opiskeli Helsingin yliopistossa matematiikkaa 1902–1903 ja lakia 1904–1909, mutta ei suorittanut loppu-tutkintoa.

Järviluoma harrasti musiikkia, johti Alavuden soittokuntaa ja soitti kaksirivistä haitaria. Hän oli Suomen Näytelmäkirjailijaliiton perustajajäseniä,

oli mukana Ylioppilaslaulajissa ja Suomen Laulussa. Järviluoma keräsi Toivo Kuulan kanssa pohjalaisia kansanlauluja, joita oli mukana myös *Pohjalaisia*-näytelmässä. Hän oli myös yksi Suomen Sanomalehtimiesliiton perustajajäsenistä.

Järviluoman kaunokirjallinen tuotanto sisältää neljä näytelmää, pakinakokoelman ja kuunnelman. *Pohjalaisien* lisäksi hän kirjoitti kolme huvinäytelmää, *Meijeri* 1925, *Vain ihmisiä* 1933 ja *Pojusta tulee sotamies* 1940, nimimerkillä Beani kuunnelman *Viisi onnellista eli vapunpäivän aattona* (esitetty 1935) sekä kokosi pakinoistaan kokoelman *Kulmapeleistäni* (1936).

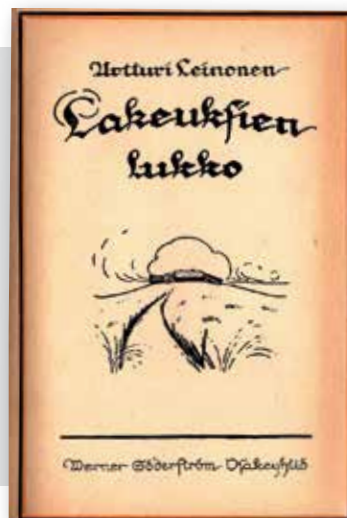
Järviluoma teki pitkän uran lehtimiehenä. Hän toimi 1910- ja 1920-luvulla useiden lehtien toimittajana ja toimitussihteerinä. Tammikuun viimeisen päivän vastaisena yönä 1942 Artturi Järviluoma jäi kotimatallaan Etu-Töölössä veturin alle.

Uutta aikaa patoamassa

Artturi Leinonen:
Lakeuksien lukko (1920),
 348 sivua, WSOY

Kirjan laji: romaani
 Aika: 1800-luku
 Paikat: Törnävä ja Ilmajoki
 (vuodesta 1868 Seinäjoki)
 Keskeisiä teemoja: talonpoikien asema
 sääty-yhteiskunnassa,
 aika ennen kunnallishallintoa

Vuonna 1920 ilmestynyt romaani *Lakeuksien lukko* oli tuotteliaan Artturi Leinosen varhaistuotantoa ja hänen tunnetuin kaunokirjallinen teoksensa, vaikka sitä ei hänen pääteoksenaan pidetäkään. *Lakeuksien lukon* suosiota on kasvattanut vuonna 1951 valmistunut Matti Kassilan elokuva, jonka pääosassa oli Aku Korhonen. Kirjan pohjalta on tehty myös näytelmäsovituksia ja ooppera.

Vuoteen 1859 sijoittuvassa romaanissa jääräpäinen vanhaisäntä Tuomas Kantola on kylän ainut talonpoika, joka ei myy maitaan Lohikosken ruotsinkieliselle ruukinpatruunalle Adlerille. Tämä on hankkinut isolla rahalla omistukseensa jo suurimman osan lähiseudun tiloista. Synkkää herravihaa uhkuva Kantola ei maitaan myy, vaan päinvastoin hän ryhtyy patruunan kiusaksi rakentamaan patoa. Se tekee hallaa Lohikosken maiden suonkuivatukselle. Umpinevalle rakennettu pato on se talonpoikainen lakeuksien lukko, josta romaani on saanut nimensä.

Klassisen Romeo ja Julia -ulottuvuuden perheiden vihanpitoon tuo patruunan ylioppilaspojan ja Kantolan tyttären rakastuminen. Sitä eivät hyväksy kummankaan isät. Dramaattiset käännteet johtavat seurauksiin, joihin kukaan heistä ei osaa varautua.

Romaani pohjautuu Östermyraa eli nykyistä Törnävän kartanoa hallinneen Wasastjernan aatelissuvun ja seinäjokelaisen Jaakkolan faarin väliseen tosielämän kahnaukseen. Leinonen sai ajatuksen *Lakeuksien lukon* kirjoittamiseen isoäitinsä kertomasta tarinasta.

Lakeuksien kälttärät, väättyrit ja junsoot

Artturi Leinosen *Lakeuksien lukko* on virittänyt keskustelun paitsi romaanin merkityksestä eteläpohjalaisten identiteetille myös taiteen ja historiantutkimuksen suhteesta. Emeritusprofessori Seppo Siirilä (Ilkka 9.9.2006) pohti Seinäjoen historian kiiltokuvaa Östermyran patruunasta, maanviljelysneuvos Gustaf August Wasastjernasta, edistyksen tiennäyttäjänä. Hänen ansionsa olivat toki kiistattomat, mutta ainakin seurakunnan perustamisessa aktiivisuus perustui Siirilän mielestä siihen, että patruuna yritti siirtää omia velvollisuuksiaan köyhäinhoidossa talonpojille. Jo vuonna 1984 professori Esko Koivusalo oli kirjoittanut Ilkassa, että patruunasta oli tehty historiankirjoituksessa merkkimies hie-man ihannoivin perustein. Kaikkien liikemiesten tapaan hän kuitenkin toimi oman etunsa mukaisesti.

Siirilän mielestä Artturi Leinosen romaani kuvaa tätä asetelmaa. Patruuna oli käyttänyt häikäilemättä hyväkseen talonpoikien hädänalaista tilaa ja laajentanut maaomaisuuttaan suurtilaksi. Kansan puheissa hän oli ”kälttəri” (juonittelija, kiero, omaa etuaan tavoitteleva). Itsepäisen Kantolan eli Jaakkolan faarin tapaisille ihmisille taas löytyy Etelä-Pohjanmaan murteesta ainakin kaksi ilmaisuvoimaista nimitystä – väättyri ja junsoo. Väättyri ja junsoo eivät anna periksi, vaikka olisivat väärässäkin. Näkökulmasta riippuen luonteenpiirre voidaan nähdä myös myönteisenä, ainakin Etelä-Pohjanmaalla.

Lakeuksien lukon Lohikoski muistuttaa rautaja ruutitehtaineen Östermyraa, mutta romaani ei ole historiaa. Lohikosken tavoin Östermyra laajeni jatkuvasti. Tiloja ostettiin, ja parhaimmillaan maita oli yli 4 000 hehtaaria. Eteläpohjalaiseen maatalouteen Wasastjernat toivat uusia viljelys-

tapoja. Timotein viljelyn lisäksi uudistuksia olivat salaojitus, niittokoneet, puimakoneet, vuoroviljely ja meijeri sekä uusi karja Hollannista ja Skotlannista. Östermyra oli myös valtakunnallinen teollisuuskeskus. Kun kankiraudan tuotanto väheni, pääpaino oli myöhemmin ruudin valmistuksessa.

Ylihärmäläinen Artturi Leinonen (1888–1963) oli opettaja, sanomalehtimies, poliitikko ja kirjailija. Hän oli maalaisliiton kansanedustaja 1936–1939 ja 1941–1945 ja toimi sanomalehti Ilkan päätoimittajana 1929–1958. Kansallisbiografian mukaan Leinonen oli Santeri Alkion ohella 1900-luvun alkupuolen keskeisiä maalaisliittolaisia vaikuttajia, ja hänen merkityksensä tuntui myös nuorisoseura-, sanomalehti- ja maanpuolustustyössä sekä maakunnallisesti että valtakunnallisesti.

Leinonen oli aktiivisesti mukana nuorisoseuraliikkeessä, jossa hän omaksui myös raittiusaatteen. Aktivistihenkisenä hän auttoi jääkärivärväyksessä, vaikka jatkoi itse opettajana. Värväyksen takia santarmit pidättivät Leinosen toukokuussa 1916. Vuoden mittainen vankeusaika vei Vaasan läänin vankilan kautta Pietariin Peresilnajan vankilaan ja edelleen karkotukseen Ohanskin pikkukaupunkiin Uralille. Maaliskuun vallankumouksen jälkeen Leinonen ja muut kalterijääkärit palasivat kotiin huhtikuussa 1917. Vankeusaikanaan Leinonen kirjoitti teokset *Oikeaa maahenkeä*, *Kapinoitsijat* ja *Leipäpappi*.

Vapaussodan alussa 1918 hän otti osaa venäläisten aseistariisuntaan Lapualla ja Seinäjoella, toimi päämajassa kenraali Paul von Gerichin adjutanttina ja sen jälkeen rintamapalveluksessa toukokuuhun 1918. Hän oli mukana myös Tampereen ja Viipurin valtauksissa.

Sodan jälkeen hän toimi Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin valistusohjaajana. Hän siirtyi vuonna 1929 sanomalehti Ilkkaan ja jatkoi seuraavana vuonna Santeri Alkion työtä päätoimittajana vuoteen 1958 asti. Hän oli aluksi mukana myös lapuanliikkeessä, mutta irtautui siitä toiminnan muuttuessa väkivaltaiseksi. Maalaisliiton kansanedustajaksi hänet valittiin vuonna 1936 ja varamiespaikalta vuonna 1944, presidentin valitsijamieheksi vuosina 1931, 1937, 1940 ja 1943. Toimittajan työnsä ja yhteiskunnallisen toimintansa rinnalla hän oli vuodesta 1918 kuolemaansa asti tuottelias kirjailija: hän kirjoitti 17 romaania ja parikymmentä näytelmää. Pakinoitsijana hänen nimimerkinsä oli Karhuvainion Esa.

Leinosen kaunokirjallinen tuotanto sisältää romaaneja, näytelmiä ja runoja. Hänen tunnetuimpia teoksiaan ovat *Ilkan ja Poutun pojat* (1918), *Leipäpappi* (1922), *Maakunnan sinetti* (1930), *Yrjänän emännän synty* (1937) ja *Päin nousevan Suomen rantaa* (1962).

Kolmikymmenvuotisesta sodasta kertoo trilogiaa *Hakkapeliitat* (1932-1934) pidetään yleisesti Leinosen pääteoksena. Tutkija Juhani Koiviston mukaan se oli paitsi historiallinen romaani myös ajankohtainen ja sodanvas-

tainen teos, joka osoittaa koko uskonsodan käsitteen vääräksi. Sodan taustalla ovat aina talous- ja suurvaltapolitiittiset kysymykset.

Professori Kai Laitinen kuvaa *Suomen kirjallisuuden historiassa* Leinosta lyhyesti näin: ”Samalta rannikolta mutta pohjoisempaa sai useimpien teostensa aiheet Artturi Leinonen, joka viljeli niin uskonnollista kuin historiallista romaania (*Profeetta* 1926, *Hakkapeliitat I-III* 1932–34, *Johannes Jussoila* 1944).”

Tutkija Lasse Kankaan mielestä Leinosen romaaneissa näkyvät humanismi sekä kiinnostus eri kulttuureihin ja uskontoihin. Esimerkiksi *Johannes Jussoila* kertoo vastauskonpuhdistajasta. Vuonna 1923 julkaistu romaani *Kati* taas on ensimmäisiä romanikulttuurin kuvauksia suomalaisessa kaunokirjallisuudessa. Maakuntaansa juurtunut Leinonen halusi kirjailijana valtakunnallista arvostusta ja saikin sitä, mutta tunsu olonsa ulkopuoliseksi pääkaupungin kirjailijapiireissä.

Heikki Ylikankaan käsikirjoittama 1930-luvulle sijoittuva näytelmä *Meno Mäntsälään* kantaesitettiin Seinäjoen kaupunginteatterissa 2005. Yksi näytelmän henkilöistä on Artturi Leinonen.

Musiikin jättiläinen runoilijana

Heikki Klemetti:
Mietettä, mieliajoa (1920),
117 sivua, WSOY

Kirjan laji: runous
Aika: 1920-luku
Paikka: Etelä-Pohjanmaa, Suomi
Keskeisiä teemoja: isänmaa,
maanpuolustus, luonto, maakunta

*Kytösavun aukeilla mailla on kansa,
mi aina on vaalinut vapauttansa.
Vannoivat näin pojat urheat siellä:
orjuus pois! taikka menköön henki,
niin kuin mennyt on isienki,
kunnia kuolla on vapauden tiellä
Tää vala on
murtumaton!
(Vilppulan urhojen muistolle, 1. säkeistö)*

Kuortanelaisyntyinen Heikki Klemetti tuli tunnetuksi ennen kaikkea kuoronjohtajana ja kulttuurivaikuttajana, mutta hänen sävelletyt runonsa ovat jääneet elämään isänmaallisissa tilaisuuksissa. Vapaussodan vuonna 1918 Klemetti sanoitti ja sävelsi marssin *Vilppulan urhojen muistolle*. Sodan pohjoisen rintaman Vilppulalla on valkoisten sotahistoriassa tarunhohtoinen maine.

Vieläkin tunnetumpi Klemetin tuotannosta on 3. kenttätykistörykmentin kunniamarssi *Oi, kallis Suomenmaa*. Sen hän sanoitti ja sovitti vanhan hämäläisen kansanmarssin sävelmään. Marssi tuli tunnetuksi sotavuosina sankarivainajien hautajaisissa, ja sen sanat oli julkaistu vuonna 1920 ilmestyneessä runokokoelmassa *Mietettä, mieliajoa*. Kuoroversion ensiesitys oli heinäkuussa 1920 Isossakyrössä Napuen taistelun muistomerkin paljastustilaisuudessa. Sen jälkeen sitä on esitetty muun muassa presidenttien hautajaisissa.

Mietettä, mieliajoa on teemoiltaan aikakaudelle tyypillinen maakuntahengen, luonnon ja isänmaallisuuden innoittama runokokoelma. Runojen rytmissä on musikaalista poljentoa, jota hallitsee perinteinen loppusointujen käyttö. Runon *Omalla maalla*

ensimmäisestä virkkeestä on jäänyt elämään tiivistys suomalaisesta itsenäisyydestä ja määrätietoisuudesta:

”Pyykki on pantu ja pysyy! Seiso lujana omalla maalla, oma maa vielä sun kuntoas kysyy!”

Tunnetusti kiivas kulttuuripersoona

Kuortaneella lukkarin pojaksi syntynyt professori **Heikki Klemetti** (1876–1953) oli suomalainen säveltäjä, kuoronjohtaja, musiikintutkija, opettaja ja kriitikko. Hän oli suomalaisen kuoromusiikin merkittävimpiä kehittäjiä, ja hänen oma tuotantonsa sisältää kaikkiaan noin 400 sävellysteosta. Klemetin omista sävellyksistä tunnetuimpiin kuuluu virsi 532 *Taas siunattu päivä nyt luo valoaan*.

Tunnetuin Klemetin teksteistä on *Porilaisten marssin* nykymuotoinen sanoitus. *Porilaisten marssi* on puolustusvoimien ja tasavallan presidentin kunniamarssi, jonka nimi viittaa Ruotsin vallan aikaiseen Porin rykmenttiin. Marssin sanat ovat peräisin J. L. Runebergin teoksesta *Vänrikki Stoolin tarinat*, josta Paavo Cajander on tehnyt tunnetuimman suomennoksen. Runeberg kirjoitti tekstin suoraan 1700-luvulta peräisin olevaan melodiaan, mutta nykyisin käytetty suomennos on kuitenkin Klemetin käsialaa.

Päästyään ylioppilaaksi Klemetti ilmoittautui opiskelijaksi Helsingin yliopistoon. Hänen pääaineensa olivat suomen kieli ja kirjallisuus ja sivuaineina estetiikka sekä Suomen, Venäjän ja Pohjoismaiden historia. Yliopisto-opintojensa ohessa hän harjoitti musiikkiopintoja Helsingin orkesterikoulussa. Hänen opettajiinsa kuuluivat myös Jean Sibelius ja Selim Palmgren. Myöhemmin hän täydensi musiikkikoulutustaan Saksassa. Klemetti pääsi ensimmäisenä opiskeluyksynään Ylioppilaskunnan laulajien (YL) rivijäseneksi ja kohosi

kuoron johtajaksi 1898. Parin vuoden kuluttua hän loi Suomen Laulun, joka oli aluksi YL:n eliittikuoro.

Klemetti asui puolisonsa Armi Klemetin kanssa Helsingissä, mutta hän oli rakennuttanut jo opiskeluaikanaan kesäpaikan Kuortaneelle. Rakennuksessa toimii vuonna 1957 perustettu Klemetti-museo.

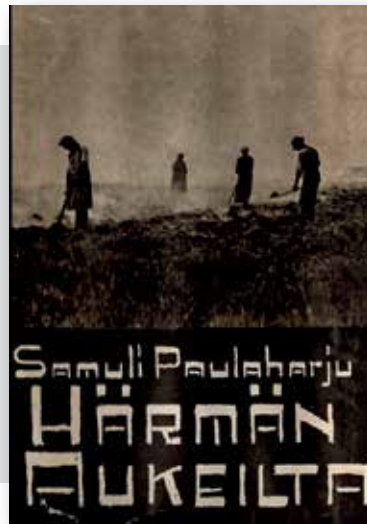
Runoteoksen lisäksi Heikki Klemetti julkaisi viisi Juhani Ahon lastuja muistuttavaa pienoisnovellikokoelmaa: *Kuvat kulki* (1943), *Kuvat kulki vielä* (1944), *Viimeiset kuvat* (1945), *Ei ne olleetkaan viimeiset* (1946) ja *Viidennet kuvat* (1952). Vuonna 2004 julkaistiin Pentti Virrankosken kirjoittama Klemetin elämäkerta (*Heikki Klemetti. Elämäntyö ja henkilökuv.* SKS).

Toimittaja Tiina-Maija Lehtosen artikkeli ”Traumatisoitunut kuoronjohtaja Heikki Klemetti” (YLE 2019) kertoo esimerkein myrskytävän luovuuden kääntöpuolesta. Klemetti oli yksi aikansa kiistellyimmistä kulttuuripersoonista, jota hänen pelokkaat kuorolaisensa kutsuivat Kuismaksi. Larin-Kyöstin runosta *Kuisma ja Helinä* löytyvä hahmo on kiivas ja vihattu kasakkapäällikkö. Klemetti oli myös kriitikkona armoton ja jopa ilkeä, eikä hän epäröinyt hankkia vihamiehiä akateemisista kollegoistaankaan. Hänen isänmaallisuuttaan on kuvattu jyrkäksi äärioikeistolaiseksi nationalismiksi, mikä ilmeni muun muassa lapuanliikkeen ja IKL:n ihailuna.

Härmäläisyyden korkea veisu

Samuli Paulaharju:
Härmän aukeilta (1932),
 408 sivua, WSOY

Kirjan laji: kansatieteellinen kuvaus
 Aika: 1800-luvulta 1930-luvun alkuun
 Paikat: Alahärmä ja Ylihärmä
 Keskeisiä arvoja: talonpoikaisen Härmän erityispiirteet ja perinteet, pohjalainen äärimmäisyys

Samuli Paulaharjun härmäläiseepos *Härmän aukeilta* on pohjalaisuuden hurmioitunut ylistyslaulu.

Kiitetty kansanperinteen kerääjä vahvistaa klassikossaan surutta mielikuvaa heimonsa tyypillisinä pidetyistä piirteistä.

Kirja alkaa lakeusmaiseman korkealla veisulla. ”Jumala, joki ja härmäläinen ovat yksin miehin olleet Härmän lakeutta luomassa.”

Kökästä kertova luku nostaa esiin harvemmin muistettuja ominaisuuksia, pohjalaisten yhteisöllisyyttä ja tasa-arvoa, välillä suorastaan romantisoivalla tavalla. ”Mie-luista tämä oli kaikille, sillä koko kylä oli samaa kökkäväkeä isosta rikkaasta pieneen mökkiriepuun asti.” Paulaharju tosin myöntää yhteishengen perustuvan siihen, että vain kökkään osallistuva voi odottaa muiden lähtevän vuorollaan avuksi. Myös hyvä tarjoilu lisää kökän mielekkyyttä. ”Oli kovin hauskaa mennä sellaiseen suurokkään, tuntui kuin olisi menty häihin.”

Häyjen rellestämistä Paulaharju kuvaa melko hyväksyvään sävyyn. Ehkä hänen käsiinsä vain päätyi niin herkullinen aineisto, että siitä kannatti ottaa kaikki tehot irti.

Häyilyyn motiiveja Paulaharju kuvaa näin: ”Täysiverinen härmäläinen ei verta himoinnut, ei hän raakuuttanut eikä pahanteon halusta eikä ilkeyttään tapellut, vaan hän tappeli ja häyilyi *kunnian pohjalta*. Ja oikean härmäläisen kunnia oli, *ettei pelännyt mitään, ei juossut ketään pakoon, eikä pyytännyt armoa, vaikka henki olisi mennyt.*” Tämä oli vaativa ihanne ja meno oli sen mukaista. Kuuma härmäläinen veri veti myös häpeällisiin rikoksiin, myöntää Paulaharju.

Häyjen roikastamisen vastapainoksi Paulaharju kuvaa, kuinka ankara körttiusko sai häyt aisoihin. Sekin tehtiin viimeisen päälle. ”Oikea härmäläinen on aina ollut härmäläinen sydänjuuriansa myöten, äärimmäisyysihminen, joko niin taikka näin,

muttei mitään siltä väliltä. Kun vanha häjy heräsi ja tuli turmeluksensa tuntoon, hänestä tuli totinen ja vilpiton armonkerjäläinen, joka koko vääjäämättömällä sisullaan aina tahtoi sotia syntiä ja turmelusta vastaan sekä myös maailman turhuutta ja hekumaa vastaan.”

Näihin Paulaharjun sanoihin kiteytyy pohjalaisen ehdottomuuden väkevä viesti.

Sanataituri ja suurkerääjä Kurikan Kampinkylästä

Samuli Paulaharju (1875–1944) muistetaan valtavista kansanperinteen keräysmääristä, vetoavasta sanataiteesta sekä korvaamattomista piirroksista ja valokuvista.

Yliopistossa Paulaharjun aikalaiset arvostivat kerääjän ahkeruutta, mutta toivoivat hänen jättävän materiaalinsa tulkinnan tutkijoille. Toisin kävi. Tutkijoiden nimet ovat unohtuneet, mutta Paulaharjun kirjat ovat nykylukijan silmissä arvoesineitä.

Paulaharju syntyi Kurikan Kampinkylässä, luki opettajaksi Jyväskylän seminaarissa ja teki työnsä Oulun kuurojen koulun käsityönopettajana. Hän omaksui jo nuorena karenialistina kansanperinteen kerääjän kutsumuksen, joka kesti elämän loppuun asti. Paulaharju aloitti keräämisen kotiseudultaan, jatkoi sitä Karjalassa, Kainuussa, Lapissa, Ruijanmaalla ja jopa *Ruijan äärimmäisille saarilla* (1935).

Vaasa-lehden päätoimittaja J.O. Ikola toivoi Paulaharjun kirjoittavan lehtijuttuja kotiseudultaan. Nämä kymmenet tarinat on koottu kirjaan *Kytösavujen mailla, kuvauksia Etelä-Pohjanmaalta*. Vaasan-Jaakkoo yllytti Paulaharjua tekemään kirjan myös Ikolan omalta kotiseudulta. Näin syntyi *Härmän aukeilta* (1932). Paulaharjun testamentiksi ja viimeiseksi kirjaksi numero 21 valmistui hänen oman kotipitäjänsä Kurikan suuri eepos *Rintakylä ja larvamaita* (1943).

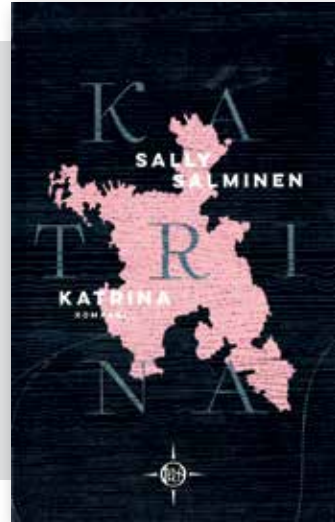
Paulaharjun lasketaan vaeltaneen keräysmatkoillaan vähintään 80 000 kilometriä. Näiltä matkoilta kertyi maailman ennätyksenä pidetty 65 000 numeroitua muistiinpanoa, yli 8000 valokuvaa, tuhansia piirroksia, noin 4000 sivua kansatieteellisiä kertomuksia ja satoja lehtijuttuja, arvioi Marjut Harju elämäkerrassa *Samuli Paulaharju, Ruijanrannan reppuherra* (1989).

Pontevan pohjalaisnaisen kantaäiti

Sally Salminen:
Katrina (1936),
448 sivua, Teos

Kirjan laji: romaani
Aika: 1880–1930-luku
Paikka: kuvitteellinen Törson saari Ahvenanmaalla
Keskeisiä teemoja: sinnikkään naisen selviytyminen ja sopeutuminen toisessa kulttuurissa

Sally Salmisella ei ollut erityistä kontaktia Pohjanmaahan ja hänen tunnetuimman teoksensa päähenkilökin viipyy Pohjanmaalla vain kirjan neljän ensimmäisen sivun ajan. Romaanin antama kuva Katrinasta on kuitenkin luonut mielikuvaa sinnikkäästä pohjalaisesta naisesta todennäköisesti enemmän kuin yksikään muu kirjallinen hahmo. Siksi olemme hieman venyttäneet kriteereitämme *Katrinan* kohdalla.

Katrina on vieraaseen ympäristöön Ahvenanmaalle lähteneen naisen selviytymiskertomus. Pohjoispohjalaisen maatilán 23-vuotias tytär lumoutuu ahvenanmaalaisen merimiehen puheisiin tämän kotiseudun ihanuuksista. Tylsien lakeuksien sijasta Johanin puolisona olisi luvassa omenoita kasvava paratiisimainen saari ja suuri valkoinen talo.

Perillä selviää heti, että Johanin puheilla ei ole mitään katetta. Mies paljastuu suupaltiksi, jonka koti on rapistuva pikku mökki vailla tiluksia. Kaiken lisäksi Johan lähtee saman tien merille ja jättää Katrinan tienaamaan leipänsä miten pystyy.

Katrina ei kuitenkaan halua palata Pohjanmaalle tunnustamaan nöyryytystään, vaan opettelee pärjäämään omin voimin. Hän ei olekaan mikä tahansa tyttö, vaan sisarusparvensa kaunein, vahvin, iloisin ja ylpein tekijänainen.

Riuskan työntekijän arvostus kasvaa pikku hiljaa uudessa yhteisössä. Kyläläiset keräävät Katrinalle jopa rahat lehmän ostoon, jolloin hän näyttää pohjalaisen luontonsa kieltäytymällä almuista. Katrina tuomitaan oudoksi, jäykkäniskaiseksi ja itsepintaiseksi naiseksi, joka ei sopeudu yhteisöönsä. Katrina tienaa kuitenkin itse rahat lehmään, minkä jälkeen kylän johtomies tunnustaa hänet topakaksi, ja kyläläisten arvostus kasvaa entisestään.

Myöhemmin Katrina hyväksyy jo apuakin. Hän jopa myöntää olevansa hidas kään-teissänsä. ”Meikäläiset ovat olleet sellaisia, me olimme hitaasti mutta perusteellisesti.”

Johan käy välillä kotona ja perhe kasvaa kuusihenkiseksi. Katrina alkaa vähitellen kiintyä heiveröiseen ja kerskuvaan mieheensä.

Ensimmäinen maailmansota, espanjantauti ja Suomen itsenäistyminen vilahtavat romaanissa. Kirja ei silti ole ajankuva, vaan muotokuva sitkeä naisen elämästä, jota seurataan viimeiseen nukahtamiseen asti. Hourekuvassa Pohjanmaa ja Ahvenanmaa sulautuvat vihdoin yhdeksi onnelliseksi näyksi. ”Laulavia, onnellisia ihmisiä kulki pelloilla niittäen ja korjatien viljaa.”

Katrinan ja Sally Salmisen kestäväksi perinnöksi jäi ajatus pontevasta pohjalaisesta naisesta.

Sally Salmisen poikkeuksellinen elämä

Sally Salminen syntyi vuonna 1906 Ahvenanmaalla, muutti vuonna 1930 pikkusiskonsa kanssa New Yorkiin ja kuoli vuonna 1976 arvostettuna kirjailijana Kööpenhaminassa.

Salmisen elämä muuttui kertaheitolla, kun hän voitti vuonna 1936 pohjoismaisen romaaninkirjoituskilpailun käsikirjoituksella, joka perustuu osin hänen perheensä elämään. Salminen kirjoitti *Katrinan* (1936) alle 30-vuotiaana kouluttamattomana piikatyttönä New Yorkissa. Hänellä oli vain halu tulla yhtä hyväksi kirjailijaksi kuin Runeberg tai Topelius. Hänestä tuli kirjailija, jonka esikoisromania myytiin enemmän kuin mitään muuta suomalaista romaania siihen mennessä. Kirja teki Salmisesta hetkessä julkiksen myös New Yorkissa.

Ruotsiksi kirjoitettu *Katrina* käännettiin yli 20 kielelle. Suomessa se on julkaistu useana painoksena ja kahtena käännöksenä, vuonna 1936 Aukusti Simojoen *Katriina*-käännöksenä ja vuonna 2018 Juha Hurmeen suomennoksena *Katrina*. Salmiselle ehdotettiin kirjan perusteella

jopa Nobelin kirjallisuuspalkintoa. *Katrinaan* pohjautuva elokuva ilmestyi Ruotsissa vuonna 1943. *Katrina* nousi uuden käännöksen myötä vuonna 2023 myös näyttämölle, Tampereen Työväen Teatterin esityksenä.

Palkintorahojen turvin Salminen irtisanoutui työpaikastaan ja palasi Ahvenanmaalle. Vuonna 1940 hän meni naimisiin tanskalaisen taidemaalarin kanssa. Pariskunta muutti pian pysyvästi Tanskaan, toimi vastarintaliikkeessä ja adoptoi kaksi juutalaislasta.

Salmisesta tuli ammattikirjailija, joka kirjoitti kaikkiaan 17 teosta, joista kuusi romaania on suomennettu. Katrinan lisäksi kansainvälistä menestystä saivat romaanit *Kalastajakylän prinssi* (1953) ja *Meren saari* (1963).

Salminen kiinnostui poikkeuksellisen elämänsä aikana muun muassa sosialismista, passivismista ja feminismistä. Ulrika Gustafsson kirjoitti vuonna 2019 kirjailijan elämäkerran *Valoisia kaupunkini – Sally Salmisen elämä ja teokset*.

Reiru juappo virkavallan ilona

J.O. Ikola:
Vaasan-Jaakoon valiojutut
 (1938, 1948 ja 1952),
 310 sivua, WSOY

Kirjan laji: tarinat, pakinat, humoreskit
 Aika: 1900-luvun alkupuoli
 Paikat: Vaasa, Härmä, Etelä-Pohjanmaa
 Keskeisiä teemoja: murreilmaisuu, paisuttelu,
 auktoriteettien pilkka

J. O. Ikolan murrepakinoista parhaimmat koottiin *Vaasan-Jaakoon valiojutuiksi*. Lehdistä kerättyjen pakinoiden kokoelmia kertyi parikymmentä. Niinpä myös niistä valikoituja valiojuttuja koottiin peräti kolmin kappalein.

Parhaista parhaimpiin kuuluvat tarinat poliisien kunnioittamasta rehdistä juoposta, Alpiinus Lymylästä.

Tarinassa *Sata kertaa putkas* Alpiinus päätyy Vaasan poliisiaseman juoppoputkaan sadannen kerran, vieläpä kieltolain aikana, jolloin ”päätäyttä oli jumalattoman vaikea saara”. Niinpä Alpiinusta kiitetään useissa juhlapuheissa.

Vanhempi konstaapeli Härmänlahti puhkeaa ylistyksiin. ”Sellaasta miestä, Alpiinus, kun s’oot, on oikea ilo poliisimiehen kanniskella. Sä et tappele ekkä varaasta, ekkä yritä pahoon juasta, ekkä oo liika raskaskaan. Parhultaane olalle paiskata. Meet ittestäs putkaha, ku ei täs aina kerkiä fööräämähä ja pysyt siälä, vaikka sattuus ovi auki jäämähänki. Sellaanen se on oikia ja reiru juappo!”, kiitteli Härmänlahti ja toivoi, että hyvä yhteistyö saisi edelleenkin jatkaa.

Ja saihan se. Tarina *Reiru miäs se Alpiinus* kertoo, miten maalta tullut nuori konstaapeli komensi Alpiinuksen pyhävaatteissa putkaan, eikä tiennyt, että tätä juoppoa oli kohdeltava kunnianarvoisesti. Komisarior korjasi asian ja päästi Alpiinuksen kotiin vaihtamaan työvaatteet. ”Alpiinus vaihtoi päällensä työverhat, söi illallisen, otti piänen ryyppynkin ja vähä huilaski sen päälle.” Kamarilla hän pahoitteli viipymistään. ”No ei se mitään. Mee nyt putkahas vain. Avaan on siinä naulas”, sanoi komisarior.

Nuorempaa konstaapelia komisarior opasti: ”Jos kaikki muukki Suomen kansalaa-set olisivat samallaasia, jotta tulsivat itte putkahan, kun ovat pöhönäs, niin hätäkös täs olis poliisin toimes olla.”

Vaasan Jaakkoo tiesi, mistä narusta veteli, sillä poliisi- ja juoppotoilailut ovat aina puhutelleet suomalaisia. Ikolalle aihepiiri oli erityisen läheinen, sillä hänen isänsä oli toimitaan maapoliisi.

Humoriskin ja murteen mestari

J.O. Ikola (1887–1951) jäi historiaan Vaasa-lehden päätoimittajana, suosittuna pakinoitsijana ja Vaasan-Jaakkoon puolukkamehun nimikkohenkilönä.

Kulttuurin monitoimiottelija Jukka Kemppinen puhalsi pölyt Ikolan sivupersonasta kirja-paketillaan *Jaakko Oskari Ikola – huumorin taituri* (2016). Kemppinen nimesi Ikolan humoriskin ylittämättömäksi mestariksi. Keinoja ovat Kemppisen mukaan paisuttelu ja karnevalisointi. Tarinat kertovat erikoislaatuisista tempauksista, jotka eivät aivan mene epäuskottavan puolelle.

Kemppisen mukaan Jaakkoo ei halunnut vahvistaa pohjalaisuuden stereotyyppioita, kuten itsepäisyyttä, isottelua ja uhoa. Edes häjyjä, latoja ja lakeutta ei juuri mainita. Pohjalaisen kovuuden tilalla on lempeyttä ja haikeutta, arvon löytämistä vähäisestäkin. "Ikolan kätkeyty viesti luki-

jalle on yhteishenki ja solidaarisuus, joka ylittää luokkarajat ja tekee poliisista ja pidätetyistä veljiä keskenään", Kemppinen tulkitsee.

Ikolan laajan tuotannon punaisena lankana Kemppinen pitää vastahankaa auktoriteetteja kohtaan. "Hän ei yksinkertaisesti pidä ihmisistä, jotka vaativat arvonantoa heikoin perustein. On hyvä tulla toimeen omin neuvoin, on hyvä yrittää omin voimin", Kemppinen tulkitsee.

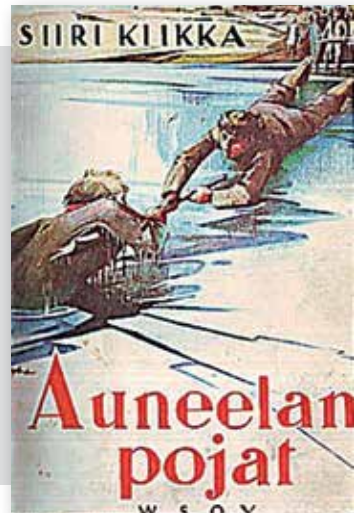
Vaasan Jaakkoon suurimmaksi saavutukseksi Kemppinen lukee rikkaan ja sävykkään murteen käytön. Ikola kirjoittaa Kemppisen mukaan tyyli-lyllyllä kielellä, jota ei oikeastaan ole olemassa. Kyse on maailman modernista hahmottamisesta kielen avulla. Kemppisen vaativia vertailukoh-
tia tässä lajissa ovat Aleksis Kivi, James Joyce ja Franz Kafka.

Kunnia ennen kaikkea

Siiri Kiiikka:
Auneelan pojat (1941),
183 sivua, WSOY

Kirjan laji: nuortenkirja
 Aika: ehkä 1910-luku
 Paikka: pohjalaistalo Kyrönjoen rannalla,
 esikuva Kiikan talo Ylistaron Heikkolan kylässä
 Keskeisiä arvoja: uskonnollisuus, kunniantunto

Auneelan pojat on nuortenkirja, jonka tapahtumien keskipiste on suuri talonpoikais-talo Kyrönjoen rannalla. Talon esikuva on kirjailijan lapsuuden kotitalo Ylistaron Heikkolan kylässä. Vuonna 1862 rakennetusta Kiikan talosta on yhä puolet jäljellä. Kirjan nimessä esiintyvä Auneela on Siiri Kiiikan äidin tyttönimi. Myös Auneelan talo seisoo joen toisella puolella Isossakylässä.

Romaani nojaa perinteiseen mielikuvaan mahtavasta, juurevasta pohjalaisuudesta. Auneelan suvun tyyli on vuosisatojen hiomaa, jäyhää ja rehellistä. ”Kaikki oli totta, auneelaisten huumorikin oli totta, terävää kuin lakeuden tuuli, tummaa ja syvää kuin lakeuden läpi virtaavan Kyrönjoen vesi.”

Samaa lajia on talon isäntä Martti Auneela. Hän on stereotyyppisen iso, reilu, antelias ja viisas pohjalaismies. Pehmeyttä persoonaan tuovat talon lapset, 4-, 7- ja 9-vuotiaat pojat ja heidän pikkusiskonsa. Isäntä ajattelee lapsiaan niin paljon, että järjestää heidän ilokseen kylän hiihtokilpailut. Pojat ovat isänsä tapaan hyvin käyttäytyviä ja fiksuja, mitä nyt välillä viljelevät voimasanoja. Perinteisistä arvoista on kunniaa ennen kaikkea uskonnollisuus, joten pojat on kasvatettu myös hengelliseen kuuliaisuuteen.

Kunniantunto on kirjassa kiinnostavin pohjalaisiksi luetuista arvoista. Kun talon tupa ratii palaa, hakee Martti-isäntä vakuutuskorvauksia kunnanesimieheltä ja kirkkovaärtiltä. Hän menettää malttinsa, kun kunnanisät epäilevät syyttymisen syyksi salaman sijasta vanhaa renkiä - niin kuin asia todellisuudessa olikin. Isäntä kuitenkin kiivastuu epäilyksistä: ”Saakuri! Pitäkää sitten itte rahanna! En mä oo niiren vaivaanen. Mutta huomenna mä tuan kaikki meidän taloon vakuutuspaperit takaasin.” Pohjalainen kunnia on niin korkeassa kurssissa, että sen horjuttaminen koetaan huutavaksi vääryudeksi, vaikka jauhot eivät ole puhtaat omissa pussissa. Kyse on leimaamisen valtapelistä. ”He olivat aikoneet nolata ylpeän Martti-isännän, aikoneet pakottaa hänen nöyrytmään ja pyytämään, mutta nyt he huomasivat, että ohjakset olivat luisuudet heidän käsistään. He olivat itse nolattuja.”

Kiinnostava on myös väkivallan teema, sillä isäntä opastaa poikiaan vastaamaan väkivaltaan samoin aseina. Kun tappeluun taipuvainen naapurin Niiles leimaa Auneelan pojat toistuvasti varkaiksi – nyt aiheetta – neuvoo isä poikiaan antamaan takaisin, että Niiles ottaisi opiksi. Loppukohtaus alleviivaa oikeudentuntoa. Vanhin Auneelan veljeksistä pelastaa Niileksen vajoamasta jäihin, jolloin tälle selviää, että Auneelan pojat ovatkin kunnan miehiä, eivät edes varkaita.

Etelä-Pohjanmaan ensimmäisen naiskirjailijan romaani ei tarjoa erityistä naisnäkökulmaa. Isännän tapaan myös emäntä on itsetietoinen. Mikäli piika ei opi töitään viikossa, hän saa lähteä. Pastori osoittaa kuitenkin ajatuksissaan arvostusta emännille. He ovat ylpeitä, koska tietävät olevansa vastuussa suurten talojen emännyydestä, päättelée pastori. ”Nuijasota, Napue sen todistavat: ei nöyrry oikea pohjalainen ihmisen edessä, sillä sen ei tarvitse, se ei ole tahtonut kenellekään mitään pahaa, siksi sen ei tarvitse, se on rehellisesti tehnyt sen, mitä on tehnyt, siksi se ei pelkää ketään. Vain Jumalan edessä nöyryty pohjalainen emäntä ja isäntä, vain Jumala yksin tietää heidän heikkoutensa, vain Jumalalta pyydetään armoa, ei muilta.”

Siiri Kiikan pohjalaiset isännät ja emännät on veistetty samasta lujasta puusta. He ovat ulkoisesti mahtavia ja sisäisesti jumalaapelkääviä, mutta ennen kaikkea he ovat armottoman kunniantuntoisia.

Siiri Kiikka, varhainen naiskirjailija

Siiri Kiikka (1902–1961) oli Ylistarossa syntynyt kuvanveistäjä, keksijä ja kirjailija. Hänestä tuli Etelä-Pohjanmaan ensimmäisiä naiskirjailijoita. Julkaistavaksi päätyi nuortenromaanin *Auneelan pojat* (1941). Kiikan jäämistöstä on löytynyt novelleja, näytelmiä ja peräti viisi julkaisematonta romaanin käsikirjoitusta.

Siiri Kiikka kirjoitti vuonna 1924 ylioppilaaksi Seinäjoella. Samana vuonna alkoi lääketieteen opiskelu Helsingin yliopistossa, myöhemmin kemian. Opinnot jäivät kesken, mutta Kiikka pysyi Helsingissä vuoteen 1952 asti, jolloin hän

palasi Pohjanmaalle, ensin Seinäjoelle ja sitten Vaasaan.

Kiikka oli naimaton ja lapseton, mutta ehti muuten paljon. Hän oli muun muassa perustamassa seinäjokelaista partioseuran lippukuntaa Tasangon Talvikkeja. Elantonsa Kiikka hankki toimistotöillä, ilmoitusmyyjänä, korusuunnittelijana ja maan ensimmäisenä naispuolisena etsivänä. Hän haki myös kosmetiikkaan liittyviä patenteja. Kuvanveisto oli Kiikan loppuelämän tärkein harrastus.

2. Seinät kohoavat

Kirjallisuuden luoma ihanteellinen käsitys pohjalaisuudesta haastettiin kunnolla vasta 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla.

Isänmaallisuuden kritiikki oli ajan tavan mukaan osin vasemmistohenkistä, kuten Arvo Salolla ja Jorma Ojajarjulla. Se saatettiin myös pukea huumorin ja satiirin kaapuun, niin kuin Ilmari Turja ja Heikki Hemminki sen tekivät.

Pohjalaisuuden näkyvimmäksi tulkitsijaksi nousi laajalla tuotannollaan Antti Tuuri. Peruskiivi on Pohjoismaiden Neuvoston palkitsema romaani Pohjanmaa (1982), joka esitti uusia tulkintoja monista historiaan perustuvista mielikuvista. Lars Sund haastoi perinteistä kerrontaa ruotsinkieliselle rannikolle sijoittuvalla fiktiollaan, jossa nähtiin maagisen realismin piirteitä.

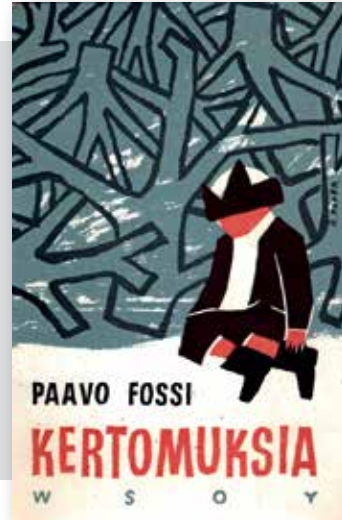
Pohjalaiset naiskirjailijat avasivat oman äänensä 1970-luvulta lähtien. Ennen kaikkea Orvokki Aution Pesärikko-trilogia (1980–1984) määritteli uuden kuvan kyräilevistä pohjalaisista niin osuvasti, että sen kaikuja voidaan kuulla edelleen. Myös Hellevi Salminen, Sisko Istanmäki ja Mirja Kuivaniemi alkoivat kirjoittaa esiin naisten näkökulmaa.

Finlandia-palkitut runoilijat Arto Melleri ja Gösta Ågren toivat nyky-pohjalaisuuden modernin runon kielelle.

Rohkeasti menneen muistoissa

Paavo Fossi:
Kertomuksia (1958),
144 sivua, WSOY

Laji: novellit
Aiheet: maaseutu, kansanperinne,
kansantarinat, sisällissota, humanismi
Paikka: nimeämätön suo, joka tuo mieleen
Nurmon Paukanevan
Keskeisiä teemoja: väkivalta, sota,
muisti, muistot

Ilmajokelainen Paavo Fossi julkaisi vuonna 1958 esikoisnovellikokoelman, joka asetti odotukset korkealle. Kokoelman huippuna oli parinkymmenen sivun mittainen *Hetkiä*. Se voitti vuonna 1954 Helsingin Sanomien järjestämän kansainvälisen novellikilpailun kansallisen osuuden ja tuli koko kilpailussa jaetulle toiselle sijalle. Kansanperinteestä ammentavassa kokonaisuudessa novelli erottuu realismillaan, ajankohtaisuudellaan, henkilökohtaisuudellaan ja rohkeudellaan.

Hetkiä kertoo kahdella aikatasolla vuoden 1918 sisällissodan synnyttämästä traumasta, jossa jo arpeutunut haava aukeaa uudestaan. Kertoja käyttää termiä kansalais-sota, ei pohjalaisittain vapaussota. Iäkäs mies seuraa suolle kaivetun joukkohaudan avaamista. Haudassa pitkään maanneet vainajat nostetaan ylös ja siirretään siunattuun maahan. Yksi vainajista on miehen isovelji. Tilanne tuo mieleen sisällissodan kevättalven tapahtumat, joiden silminnäkijä mies pikkupoikana oli - teloittajien tietämättä. Turvekerroksen alla savessa kaikki on säilynyt muuttumattomana. Nuoret miehet palaavat ajattomuudesta samoissa saappaissa kuin lähtivätkin. Teloittajien luoti on pysäyttänyt isonveljen taskussa olleen kellon siihen aamuyön hetkeen, kun kuolema tuli.

Tarkkoja ajan ja paikan koordinaatteja teksti ei tarjoa, eivät myöskään suorat yleiskieliset sitaatit. Jotakin voi silti päätellä, sillä teloitustapahtuu sodan loppuvaiheessa maaliskuuhuhtikuussa 1918. Teloitettavat ovat punaisia, jotka valmistautuvat kuolemaansa rautatieläisille tutun junntalaulun tahdissa. Kertomuksen kaltaisia joukkoteiloituksia pantiin toimeen ainakin Nurmon Paukanevalla keväällä 1918.

Lehtinovelli ei vie korkeakirjallisuuteen

Paavo Fossi oli ilmajokelaista talonpoikaissuku, maanviljelijä ja Ilmajoki-lehden päätoimitaja. Häneltä julkaistiin vain kaksi teosta, vuonna 1958 ilmestynyt *Kertomuksia*-kokoelma sekä salanimellä Paul Hamari kirjoitettu *Aavemorsian* vuonna 1965. Fossin muu tuotanto koostui sadoista eri lehdissä julkaistuista pakinoista ja novelleista vuosilta 1932-1960. Väitöstutkija Maire Paltareen työn tuloksena ilmestyi vielä kokoelma *Toisia kertomuksia* (2017), johon valikoitui 45 siihen mennessä löytyneestä 193 novellista. Teoksen kustansi Ilmajoki-seura. Paltareen väitöstutkimus Fossista hyväksyttiin Jyväskylän yliopistossa vuonna 2020.

Paltareen mukaan Fossi oli leimallisesti eteläpohjalainen kirjailija. Hänen kirjallinen miljöönsä ja mielenmaisemansa ankkuroituu lakeuksiin ja sen 1900-luvun kolmen ensimmäisen vuosikymmenen henkiseen ilmapiiriin. Novelleista löytyvät lakeus, maisemaa halkova joki, maanviljely elinkeinona, suomalaisema, häjyt, puukot ja puukojunkkarit, uskonnollisuus, körttiläisyys ja isänmaallisuus. Novellien henkilöissä näkyvät monet eteläpohjalaiseen kansanluonteeseen yhdistetyt piirteet, suorapuheisuus, rehellisyys ja ahkeruus, jäyhyys ja itsellisyys, jopa itsepäisyys. Kielteisinä piirteinä esiin nousevat ahdasmielisyys, nurkkakuntaisuus, vanhoillisuus, muutosvastaisuus ja kateellisuus.

Kirjailijana Paavo Fossi oli satiirikko, humoristi, realistinen kansankuvaaja ja romanttinen balladinovellisti. Tuotannosta erottuu yksi keskeinen teema, syrjäytettyjen puolustaminen. Tutkija hämmästelee kirjailijan rohkeutta omassa elinympäristössään. Osasy Fossin ulkopuolisu-

teen oli se, että häneltä puuttui kirjallinen viite-ryhmä. Hän ei koskaan samastunut oman maakunnan kuuluisiin kirjailijoihin. Santeri Alkioilta hän omaksui filosofista ajattelua, mutta hänen ehdoton kirjailijaihanteensa oli Aleksis Kivi. Koska kaikki Fossin tekstit olivat ilmestyneet ensiksi sanoma- ja aikakauslehdissä, kirjailijaan liitettiin kiinteästi lehtinovellistin imago. Tätä tietä oli vaikea edetä korkeakirjallisuuteen. Paltareen mukaan Fossin ajan arvostusrajat taiteen ja viihteen välillä olivat jyrkät, ja lehtinovellistin oli vaikea löytää kustantajaa.

Novellien tarkastelu paljastaa tekstienväliset suhteet esimerkiksi Maria Jotuniin, Hella Wuolijokeen ja nuoreen suomalaiseen elokuvaan, mutta huomattavinta on rinnakkaisuus Pentti Haanpään kanssa. Tätä ajan kritiikeissä ei tuotu esiin.

Fossin kirjoittaminen ehtyi huolimatta kansainvälisestä novellivoitosta. Hiljenemiseen oli osasyynä se, että hän joutui tahtomattaan mukaan Helsingin Sanomien kritikon Toini Havun käynnistämään kirjasotaan. Havu etsi vastavoimia Väinö Linnalle ja tästä syystä nosti myös ilmajokelaiskirjailijaa, jolle paineet saattoivat olla liikaa. 1950-luvulla käytiin myös kiistaa modernistien ja heidän edeltäjiensä välillä. Lopullisesti vaikenemisen aiheutti *Hetkiä*-novellista vuonna 1975 esitetty televisioelokuva. Käsi-kirjoittaja oli kirjailijan tietämättä lisännyt siihen karkaavan vangin ampumisen. Se muutti puolueettomaksi tarkoitettua tarinaa moraalisesti niin paljon, että Fossi leimattiin kotimaakunnassaan jopa kommunistiksi.

Ihmisyjoukko murroksessa

Lauri Pakkala:
Pikitie (1963), 268 sivua,
Kirjavirta Oy

Kirjan laji: romaani
 Aika: 1960-luvun alku
 Paikat: Kellokumpu (Ilmajoki), Joen kaupunki
 (Seinäjoki), Rannikon kaupunki
 (Kaskinen tai Vaasa)
 Keskeisiä arvoja: uuden ja vanhan törmäys
 ja siihen reagoiminen

Pikitie nostaa esiin peräti neljäkymmenen nimetyn fiktiivisten ihmisen joukon, joiden elämään valtatie rakentaminen vaikuttaa eri tavoin. Osa vastustaa tien edustamaa uutta aikaa, osa käyttää tilaisuutta hyväksi muuttamalla tietä pitkin kaupunkiin ja osa kokee jopa matkansa pään ainakin osittain tien takia. Pikitien ohella ajan muutoksista kertovat hevosten vaihtuminen traktoriin, viljelystyön vaihtaminen kuljetushommiin ja räätälin ryhtyminen rakennusmieheksi.

Myös kirjan tie on kuvitteellinen, mutta sen esikuvana pidetään Kantatie 67:n linjausta Seinäjoelta Kaskisiin. Joen kaupunki onkin selvästi Seinäjoki. Rannikon kaupunki voisi olla Vaasa tai Kaskinen. Tietä rakennetaan kuvitteellisessa Kellokummun kunnassa, jonka piirteet viittaavat vahvasti Ilmajokeen. Rakennustyön polttopisteen voi kuvitella olevan Tuomikylän risteyksessä.

Asiallisesta aiheestaan huolimatta kirjan perussävy on humoristinen. Pikitien eteneminen herättää maaseudun väessä monenlaisia äkkivääriä, koomisia ja neuvokkaita reaktioita. Monista värikkäistä hahmoista mieleenpainuvimpia on leskimies Herkko Putula, änkyrä, jonka mielestä pikitie on oikotie Kellokummusta helvettiin. Putula vastustaa kotinsa purkamista tien alta niin sinnikkäästi, että väylä jätetään hänen talonsa kohdalla lopulta yksikaistaiseksi. Putula ottaa varmuuden vuoksi taloonsa naapurin lesken ja tämän kuusi lasta. Hän testamenttaa talonsa nuorimmalle lapsista, että kunnan tai valtion pirunkynnet eivät koskaan ulottuisi siihen.

Romaani valottaa monipuolisesti Kellokummun elämänmenoa. Armottomimmat sanat lausuu Helsingistä tullut pyykkäri Synnöve Söder. Hänen mukaansa Kellokumpua hallitsevat muutamat paksupäiset isännät, jotka ovat syntyneet manttaalikirjat kaulassa ja istua pöhöttävät valtuuston jakkaroidella vuodesta toiseen. ”He pelkäävät teollisuutta. Miksi? Siksi, että teollinen toiminta saattaisi aiheuttaa muutoksia myös

valtuuston paikkajakoon. Se ei olisikaan enää isäntien alahuone. Ja jos täällä on ammoin ollut joku sotapäällikkö nuijineen ja kirveineen, ei kai se edellytä sitä, että hänen muistomerkkinsäkin olisi jokapäiväinen hiljentymispaikka, niin kuin kaikkein paksuimmat parkkinahan kasvattajat täällä tänään hymisevät. Tänä päivänä ei eletä kuvilla eikä Jumalan sanalla. Nyt tarvitaan työtä ja sen tuottamaan jokapäiväistä leipää.”

Lauri Pakkalan parhaana pidetty romaani on pysynyt eläväisenä kuvauksena etelä-pohjalaisen maaseudun murroksesta siihen aikaan, kun isä television osti ja tielaitos pikitien linjasi.

Lauri Pakkalan lyhyen elämän leimahdukset

Lauri Pakkala syntyi vuonna 1924, osallistui nuorena miehenä sotaan ja kuoli vaikeaan sairauteen vuonna 1967, vain 42-vuotiaana. Pakkalla oli vaimo ja kolme lasta. Ilmajoki oli hänen kiintopisteensä. Pakkala toimi kirjapainon johtajana, toimittajana ja kolmen lehden päätoimittajana. Viimeisin lehti oli runsaan vuoden toiminut Santavuori, joka ajoi 1960-luvun alussa itsenäisen Santavuoren kunnan muodostamista Ilmajoen Koskenkorvasta ja Kurikan Panttilasta.

Pakkala kirjoitti viisi romaania, joissa näkyvät hänen kokemansa elämän kolhut. Esikoisteos on *Ei miestä väkevämpää* (1959), jonka päähenkilö on Pakkalan tavoin menettänyt nuorensa isänsä ja joutuu kunnan lähettämänä alkoholistiparantolaan, käytännössä kovan kurin työleiriin. Salanimellä Eljas Raesalo julkaistu *Laikka*

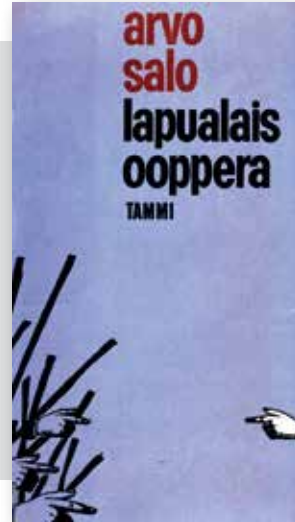
(1963) on kertomus isättömästä Heikki-pojasta, joka kiintyy tulipalosta pelastamaansa hevoseen. Läpimurtoteoksessaan *Pikitie* (1963) Pakkala on hauskimmillaan, kieli on rikasta ja ajan kuva oivaltavaa, kuvaa Pakkalan tuotantoon perehtynyt kriitikko Raimo Hautanen. ”*Pikitie* on Pakkalle ominainen moraliteetti, jossa vaikeuksien kautta käydään voittoon ja hyvä palkitaan”, toteaa Hautanen Ilmajoki-lehdessä. Pakkalan viimeisiksi romaaneiksi jäivät *Pojan maisema* (1964) ja *Miehen leipä* (1965).

Esikoisteoksen kustansi Gummerus, muut koskenkorvalainen Kirjavirta Oy. Raimo Hautasen mukaan Pakkalan olisi kannattanut pysyä Gummeruksella, koska pienkustantamo ei voinut tarjota hänen kirjoilleen sellaista valtakunnallista huomiota, minkä ne olisivat ansainneet.

Hurraa~pohjalaisuus törmää pasifismiin

**Arvo Salo:
Lapualaisooppera (1966),
113 sivua, Tammi**

Kirjan laji: näytelmä
Aika: 1930-luku
Paikat: Lapua ja Mäntsälä
Keskeisiä teemoja: lapuanliike vs. pasifismi,
pohjalaisuus satiirina

Arvo Salon *Lapualaisoopperassa* tiivistyy joukko pohjalaisuuteen keskeisesti liitettyjä piirteitä, kuten kunnia, väkivalta, uskonnollisuus, aatteellisuus ja oikeudentunto. Kirjailija törmäyttää yhteen kahdenlaisia aatteita ja kaksi erilaista oikeudentuntoa. Pohjalaisina pidetyt arvot kärsivät tappion pasifismille 1960-luvun hengessä.

Näytelmän alkuosa on tehokas kokoelma pohjalaisuuteen liitettyjä sankaritari-noita. Vielä 1900-luvun alkupuolella samat sanat olisivat tarkoittaneet täyttä totta. Mutta koska näytelmän on kirjoittanut vasemmistolainen kirjailija vasemmistohenkisenä aikana, lukija ja katsoja tietävät, että pohjalaisuuden ylistys on satiiria.

Näytelmä lainaa Kaarlo Kramsun *Jaakko Ilkkaa*: *Ei oikeutta maassa saa, jos ei itse sitä hanki*. Se kutsuu Runebergin riimein *verileikkiin ihanaan*. Se viittaa Samuli Paulaharjun vuoden 1930 härmäläiseepokseen: *Kolome kovaa härmäläinen sanoo. Härmä, kirves ja perkeles*. Näytelmän Vihtori Kosola lausuu klassikoksi muodostuneen julistuksen: *Jumalauta!* Näillä lakeuksilla ei jumalauta pilkata Jumalaa.

Näytelmän keskiosa esittelee Lapuan liikkeen toimintatapoja punapaitojen riisumisesta muilutuksiin ja muurahaispesään istuttamisesta miestappoon. Tässä vaiheessa näytelmä saa historiallisen inhorealismien sävyjä, jotka huipentuvat Mäntsälän kapinaan ja Vihtori Kosolan paluuseen vankilasta.

Loppukohtauksessa osat ja sävyt vaihtuvat täysin, kun lapualaisten mustapaitojen uho häviää punaisten rauhanlaululle. Se pyrki ja pääsi uudeksi sankaritarinaksi nuija-sodan, jääkäri liikkeen ja lapuanliikkeen sanojen tilalle.

”*Me voimme antaa vaikka kaiken kunniamme, me voimme antaa vaikka palan joka maata.*” *Vain heikko vaatii väkivaltaa. Vain heikko tottelee. Mitä emme tahdo emme tee.*”

Loppulaulussa kajahtaa pohjalaisten arvojen vastakohta ja antiteesi. *Lapualaisoopperassa* kiteytyy hurmahenkisen hurraa-pohjalaisuuden vasemmistokriittinen vararikko.

Arvo Salon punalippu ärsytti eri aikoina

Arvo Salon (1932–2011) *Lapualaisooppera* kantaesitettiin Helsingissä 21.3.1966. Samana iltana Salo valittiin eduskuntaan SDP:n edustajana. Näytelmästä tuli kulttiteos ja sen kirjoittajasta kulttuuriministeri.

Lapualaisooppera ärsytti porvarillista Suomea ja tietysti erityisesti pohjalaisia. Vuonna 2001 rintamalinjat menivät uusiksi, kun Lapuan harrastajanäyttelijät rohkeni esittää näytelmän. Tapaus koettiin historialliseksi kädenojennukseksi, sillä myös Arvo Salo oli paikalla hyväksymässä tulokinnan. Helsingin Sanomien kriitikko Suna Vuori pilasi kuitenkin tunnelman teilaamalla esityksen kelvottomaksi. Hän sai vastaansa vastalauseyöpyn, jossa uhattiin muun muassa muilutuksella. Kaikkein loukkaantunein oli Arvo Salo,

joka ehdotti Ilkan haastattelussa kriitikon hirttämistä. Suna Vuoren mukaan kiistassa oli kyse Helsinki-Pohjanmaa-konfliktista. Vuori piti ironisena väkivallalla uhkaamista väkivallan vastaisen näytelmän arvostelun vuoksi. Pohjalaiset pääsivät kuitenkin *Lapualaisooppera*-kammostaan, sillä näytelmä esitettiin vuonna 2019 Seinäjoen kaupunginteatterissa modernina versiona.

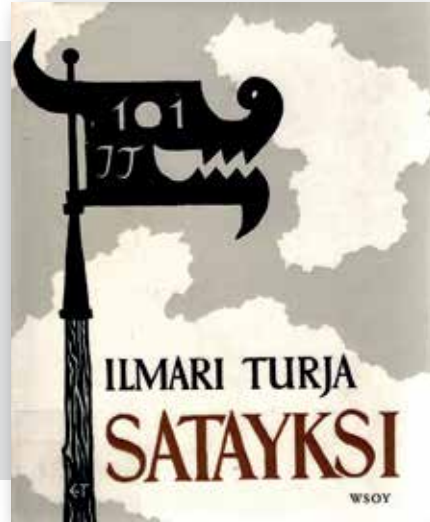
Merikarvialla syntynyt Arvo Salo aloitti kirjoittajan uransa Ylioppilaslehden päätoimittajana. Hän toimi myöhemmin toimittajana Helsingin Sanomissa ja Suomen Sosialidemokraatissa. Salon kirjalliseen tuotantoon kuuluu pakinakoelmia, runokokoelmia ja näytelmiä. Professorin arvonimen hän sai vuonna 2003.

Satiirin ja kaukokaipuun pakinoita

**Ilmari Turja:
Satayksi (1970),
382 sivua, WSOY**

Kirjan laji: pakinoita
Aika: 1940-, 1950- ja 1960-luku
Paikat: Isokyrö, Etelä-Pohjanmaa, Helsinki,
Suomi, Rooma, Amerikka
Keskeisiä teemoja: maailmankansalaisen
kaukokaipuu juurevaan kotiseutuun

Ilmari Turjan pakinoiden suuresta joukosta koottiin vuonna 1970 kokoelma *Satayksi*. Näistä valituista pakinoista viitisentoista liittyy keskeisesti Turjan kotiseutuun, eli Isoonkyröön tai laajemmin Etelä-Pohjanmaahan.

Pohjalaisuuskuvan kannalta painavin pakina on lapualaissyntyisen kauppaneuvoksen juhlassa esitetty *Heikki Huhtamäelle*. Turjan maineikkaan määritelmän mukaan pohjalaisen kolme huomattavinta ominaisuutta ovat kateus, ehdottomuus ja vanhoillisuus.

Turjan määrittelyssä kateus muuttuu kehittyneillä luonteilla suorastaan vihaksi esimerkiksi menestyvää naapuria kohtaan. Vanhoillisuus kehittyi parhaimmillaan kaiken kehityksen kieltäväksi ahdasmielisyydeksi ja saituudeksi. Ehdottomuus ja fanaattisuus taas voivat kehittyä jopa kaistapäiseksi kolloudeksi, joka ilmenee kaikessa, mihin pohjalainen ryhtyykin. ”Nuorukaisena hän on niin ehdottoman raitis, että pastillerin makukin veisi hänet siveellisesti rappiolle.” Seuraavassa vaiheessa pohjalainen ei voi ajatellakaan mitään muuta kuin viinaa. Tämän jälkeen hän muuttuu niin jumaliseksi, että unohtaa parannuksen teossa talonsa ja muut askareensa.

Tämän itseruoskinnan jälkeen on yllätys, että muissa pakinoissa Pohjanmaa-kuvausta leimaavatkin nostalgia, kaukokaipuu ja varaukseton ihailu. Satiirinen maailmankansalainen katsoo synnyinseutuaan herkällä silmällä, oli sitten kyse maisemasta, isäntämielestä, työntekijöiden itsetunnosta, Jussin yleispätevästä nimestä tai mojavasta nenästä. ”Hän on ollut ensimmäisenä nenäkopalla, kuten komiasta pojasta sanotaan.”

Pohjanmaa on valittu maa, josta saa leivän ja jota ei sovi jättää, julistaa Turja. Hän itse otti Pohjanmaahan etäisyyttä toimimalla Helsingissä, mutta myös matkustelemalla ahkerasti. Kaikkein kaihoisimman ajatuksen esittääkin ladon oven kokoinen

Nevataloon Jussi, joka viljelee maata Pohjanmaan sijaan Minnesotassa. Jussin mieleen on jäänyt ”kuinka ruis kukkii Kyröössä ja leeroon laulaa taivaalla”. Pakinan lopussa Jussi puristaa suuren kysymyksensä: ”Onko sulla venes?” Jussin leuka tärahtää, kun hän jatkaa hiljaa: ”Sinä soutelet sillä juhannuksena.” Hän sanoo tämän ’asiansa’ sellaisella äänellä kuin neidot meloisivat saaresta toiseen, kokot palaisivat nienten nenissä ja kanteloa soitettaisiin, päättää mestaripakinoitsija kuvansa Nevantalon Jussista.

Ilmari Turja, terävä sanataituri

Kirjailija, lehtimies ja professori **Ilmari Turja** (1901–1998) syntyi Isossakyrössä, kävi koulunsa Vaasassa ja luki lakimieheksi Helsingissä. Hän ei koskaan tehnyt juristin töitä, mutta kirjoitti lukuisia näytelmiä ja pakinoita sekä toimi pitkään Suomen Kuvalehden ja itse perustamansa Uuden Kuvalehden päätoimittajana.

Uudessa Kuvalehdessä Turja oli tutkivan journalismin esitaistelija. Lehti kaatui vuonna 1963 niin sanottuun margariinisoltaan, jossa se paljasti eläinten käyttämisen kasvisrasvan raaka-aineena.

Turjan näytelmät olivat usein dokumentoivia draamoja. Niistä kaksi maineikkainta, *Särkelä itte* (1944) ja *Päämajassa* (1966) nähtiin myös elokuvana. Edellisen näytelmä päähenkilö on juureva talonpoika, jolle ovat tärkeitä kaksi asiaa, maa ja matkustaminen. Särkelän kokisi mielellään pohjalaiseksi, mutta hänen esikuvansa on Turjan hämäläinen appiukko. Samassa näytelmässä esiintyvä Herojan isäntä taas on tyyppillisen isokyröläinen.

Pakinoitsijana Turja oli ajankohtainen, kriittinen ja satiirinen, usein herkullisen osuva sanataituri. Hän havainnoi yhteiskuntaa laaja-alaisesti, kansanmiehistä eliittiin, Pohjanmaalta Amerikkaan ja Helsingistä Roomaan.

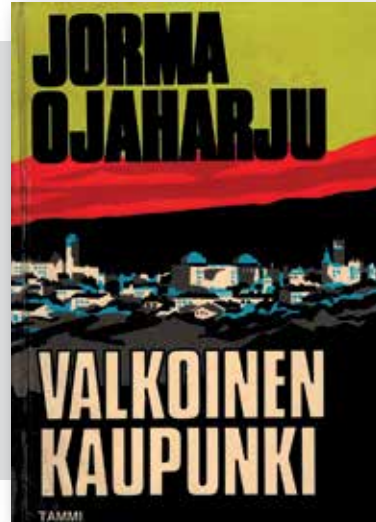
Etelä-Pohjanmaalla oli erityisasema Turjan sydämessä. Hänen maaperänsä on Kyrönmaan pelto. Asemapaikka on Helsinki, josta Turja katsoi synnyinseutua välillä suorastaan romantisoiden. ”Haikeus ja ikävä tuohon itseltä kadonneeseen maailmaan, talonpoikaissäätöyn, muuttui Turjan tajunnassa ja sanomisessa ilmeikkääksi kieleksi (...), värikkääksi kansankuvaukseksi ja aitosuomalaiseksi periaatteellisuudeksi, joka sai lujan pohjan lain luvusta, tuomarin tutkinnosta. Lailisuus oli vahvaa eteläpohjalaisuutta jo nuijasodasta saakka”, analysoi Tapani Ruokanen perusteellisessa elämäkerrassa *Turja, kriivari* (2001).

Turjan kuvaus heimoveljiensä luonteesta kohosi klassikoksi: ”maan nousua napahan asti ja kollonvikaa siitä ylhäpäin”. Turjan kieli oli napakan pohjalaista, sekä murteella että ilman.

Vaasan punainen vastahistoria

**Jorma Ojajarju:
Valkoinen kaupunki (1976),
387 sivua, Tammi**

Kirjan laji: romaani
Aika: 1910–1930-luku
Paikat: Vaasa ja Merenkurkun saaristo
Keskeinen teema: valkoisen Vaasan punainen vastahistoria

Kirjan kuvaama valkoinen kaupunki on Vaasa, joka ei suinkaan ole puhtaan valkoinen, vaan punapilkkuinen. Ojajarjun pääteos kertoo nimittäin vastahistoriaa itsenäistymisen sankarillisen vaiheen jääkäritarulle.

Romaanin tyyli ulottuu farssista tragediaan ja loputtomasta tarinaniskennästä maagiseen realismiin. Kirjassa esiintyy kahdenlaista väkeä: ihmisiä ja parempia. Historian tapaa määrittellä yläluokan parempi väki, mutta Ojajarjun versiossa ylimpänä raikaa Palosaaren vähäväkisten ihmisten värikäs puhe.

Kahtiajako ihmisiin ja parempiin näkyy kaikessa. Kun ihminen syö simppusoppaa, se maistuu inhottavalta, mutta kun parempi syö sitä, se onkin fiiniä. Välittäjinä toimivat lähinnä poliisit. Hurrit taas ovat paremmista parhaimpia.

Kirja seuraa monilukuisia sankareitaan pitkin Palosaarta, Vaasan keskustaa ja Merenkurkun saaristoa Valassaaria ja Mikkelinosaaria myöten. Jossain nykyisen maailmanperintöalueen uumenissa piilee salainen paratiisilahti, jonka tarkkaa sijaintia kirjailija ei valitettavasti paljasta.

Myyttisin hahmo on prantööläinen ajattelijajosef Josef Korfenda, jonka mukaan kansan kertomukset eivät juuri lainkaan täsmää sen mahtipontisen sunnuntaisepustuksen kanssa, jota sanotaan historiaksi.

Niinpä valkoinen Suomi näyttäytyy ironiseen sävyyn maakunnan parhaiden poikien perillisinä, jotka ovat ilmoittaneet taistelevansa vaikka viimeiseen mieheen kotinsa, maansa ja kansansa puolesta. Sellaiset kuin Leinonen, Kosola ja Isotalo, jotka ovat jälleen astuneet pelastamaan muita suomalaisia.

Ojajarjun sankareille ylevä isänmaallisuus ei kelpaa. Heille isänmaa on elämisen kannalta välttämätön ja rakas perunapalsta, ei kalliiden kukkien huvilatontti, jota näyttellään samanlaisille tyhjääntäyteisille mitalia odottaessa. Sekin tosin ymmärretään,

etteivät myöskään Brändönmaan huligaanit, pikkuovelan oveluuden täysveriset edustajat, ole kovin salonkikelpoista seuraa.

Valkoisen kaupungin kuva pohjalaisuudesta on kovin erilainen kuin tavallisesti. Jopa onnistua-verbin aikamuodot ovat toisenlaisia. ”Ennen sotaa te sanoitte että se onnistuu meille. Sodan jälkeen te sanoitte että se onnistuu meille oikein hyvin. Mahdatteko te aina olla perillä siitäkään mitä aikakautta te elätte?”

Korfendan visiossa aikakausi yltyä muutaman sadan vuoden päähän, missä valkoisen kaupungin peittää sinivihreä, tukahduttava muta. ”Mudan päälle oli tämä kaupunki rakennettu, tämä rannikko, maa ja maailma, pohjaa on Pohjanmaa.”

Ojajarju jätti syntymäkaupungilleen toisenlaisen perinnön, jossa riittää pureskelemistä vielä pitkäksi aikaa.

Jorma Ojajarju, värikäs tarinaniskijä

Jorma Ojajarju (1938–2011) tunnetaan Vaasasta merille lähteneenä nyrkkeilijänä ja työväenkirjailijana, jonka ääni kaikui Helsingin kulttuurikapakoissa, kunnes hän vuonna 1983 lopetti juomisen kertaheitolla.

Ojajarjun laajaan tuotantoon kuuluu nelisenkymmentä teosta merimiesjutuista yrityshistorioihin ja romaaneista muistelmiin. Hänet muistetaan varsinkin jutustelijana, tarinankertojana ja sanataiturina. Sitä hän on myös painavimmassa saavutuksessaan, 1100-sivuisessa *Valkoisen kaupunki* -trilogiassa, joka ilmestyi vuosina 1976, 1978 ja 1982.

Trilogia on hillitön runsaudensarvi, jolle historian faktoja tärkeämpiä ovat kansan tunnot. Avausosan *Valkoinen kaupunki* (1976) sankarit jatkavat elämäänsä sarjan kakkososassa *Paremmassa maailmassa* (1978), maagisen realismin tapaan välillä manan majoitakin palaten.

Päätösosa *Maa kallis isien* (1982) etenee Urho Kekkosen ja Juha Miedon aikaan asti. Viimeisen osan päähenkilö on kirjailijaa itseään muistuttava Ami, joka eroaa lopuksi Pohjanmaan Kansan toimittajan töistä ja alkaa kirjoittaa Korfendan ja tämän aikalaisten tarinaa. Amin kirja alkaa aivan samoilla sanoilla kuin Ojajarjun trilogiakin: ”Päivä oli ollut hohkavan kuuma...”

Vaasalainen naisnäkökulma

Venny Kontturi:
Neliskanttista (1978),
184 sivua, Gummerus

Kirjan laji: pakinakokoelma
 Aika: 1970-luku
 Paikat: Vaasa ja Pohjanmaan maaseutu
 Keskeisiä arvoja: huumori, murre,
 vaasalaisuus ja naisen asema

Venny Kontturi keräsi mainetta pakinoilla, joita hän kirjoitti Männistön muorin nimimerkillä Vaasa-lehteen. Pakinoita julkaistiin myös kahdessa kirjassa, joista *Neliskanttista* (1978) oli lopulta Kontturin kirjallinen testamentti. Pakinoissa näkyvät Kontturin teksteihin olennaisesti kuuluvat murre ja huumori, samoin tärkeät teemat, kuten naisen asema ja vaasalaisuus.

Vaasaa Kontturi kuvaa pakinassa *Kotikaupunki*. Pakinoitsija myöntää, että vaasalaiset ovat kaupungin perustajan takia lievästi kuningasmielisiä ja tuntevat erityistä tykövetoa Pohjanlahden takaiselle kruununrannikolle. Vastapainoksi hyvännäköiset vaasalaiset lesket ja ikäflikat ovat puolestaan parasta vientitavaraa Uumajan posliinirannikolle. Toiseen suuntaan tuodaan lähinnä klasitavaraa.

Vaasalla on Kontturin mukaan ollut valtakunnan historian vaiheissa niin väkevä osa, että kaupunki on meinannut viedä muilta melkein pääroolin. Sen takia vaasalaisen ittetyytyväisyys on syystäkin korkealla tasolla. Eres verentuomien puhe Vaasasta pussinperänä ei perustu Kontturin mielestä tosiasioihin, koska Vaasassa on pelit ja vehkeet matkustaa vaikka kaukomaille. Matkustelulle ei tosin ole juuri tarvetta, koska keskikaupungille saapastelemalla löytää jo torellisen suurkaupunkimiljöön. Vaasan torielämä on niin vilkasta ja kansainvälistä, jottei rahoostansa pääsemiseen tarvittaisi eres Revellinkorttelin ostopaikkoja.

Kontturi pitää arvossa myös vaasalaista teollisuutta. ”Monellaasta hyörykettä tuotetaan ja teknillistä instrumenttia valmistetaan ja viärähän ulkomaita myören”, vaikka Vaasaan ei ole kelpuutettu eres sen sortin verstahia, jotka haisoo selevältä rahalta. Niinpä kesäkuukausina paattiarmaara prutkuttaa kaupunginseliällä kohti saariston saunakämppeä, niin metallimies väkinensä, fisikaalit frouvinensa kuin tulevaisuuden nuoriso saariheiloonensa. Kontturi ylistää jopa vaasalaisen tiedonjanoa, minkä vuoksi hän ennakoii yliopistoa tulevaisuuden tuotantolaitokseksi. Sellainen saatiin Vaasaan vasta yli vuosikymmen Kontturin ajan jälkeen.

Venny Kontturi listaa kotikaupunkinsa kunniaksi aivan samoja asioita, jotka pitävät pintansa vielä yli 40 vuotta myöhemmin. Tässä on mille tahansa trossaamiselle vertoja vetävä näyte: ”Eikä sitte muuta kun torettakohot vaan, jottei vaasalaan veri vapise vaikka kuinka paljon tulisi vierahia kyläilemähän. Eikä vaasalaasten trenkää kaupunkiansa hävetä. Täs sitä vain ollahan Suomi-äireen polovennoukalla.”

Naisasiaan Kontturi ottaa kantaa pakinassa *Heikompi astiako?* Kontturin mukaan naisen miehiä pienikokoisemmassa päässä on kylliksi tilaa aivoille, koska se on kuorta myöten täynnä, eikä sielä tyhjä hulaja. Kontturin mielestä naiset olisivat jo olleet 1970-luvulla valmiita ottamaan vallankahavasta kiinni, jos vain olisivat viittineet. Hän neuvoo kuitenkin, että kovin äkkinäisesti ei kannata toimia. 2020-luvulla Venny Kontturi olisi voinut hyvin lausahtaa: Mitä mä sanoon, nyt oli justihin oikia aika näyttää!

Venny Kontturin palosaarelainen autofiktio

Vaasalainen **Venny Kontturi** (1913–1981) oli ensimmäisiä pohjalaisia kirjailijoita, joka kuvasi kokonaisvaltaisesti naisen elämää. Hänen romaanejaan voisi kutsua varhaiseksi autofiktioksi jo paljon ennen termin syntyä.

Kontturin päätyö on väljästi omaelämäkerrallinen Palosaari-sarja, joka kuvaa Viiran kasvua tytöstä naiseksi. Esikoisromaani *Ruukinkuja* (1967) kertoo värikkäistä lapsuusvuosista vuoden 1918 sodan aikoihin. *Kankurikellossa* (1968) 14-vuotias Viira aloittaa työt Vaasan Puuvillatehtaassa. *Karikkoiset vuodet* (1969) kuvaa hankalaa avioliittoa ja lasten syntymistä. *Paperikengät* (1977) kertoo Viiran avioerosta ja uuden puolison löytymisestä jatkosodan aikana. Sarjaa täydentää erillinen romaani *Ehtoomaisemat* (1972), jossa elämää ja Vaasaa katsellaan vanhenevan naisen silmin.

Kontturi aloitti julkisen kirjoittamisen Kansan Äänen pakinoitsijana jo 1940-luvulla. Vaasa-lehteen hän kirjoitti pakinoita Männingin muurin nimimerkillä 1950-luvun lopusta lähtien lähes 20

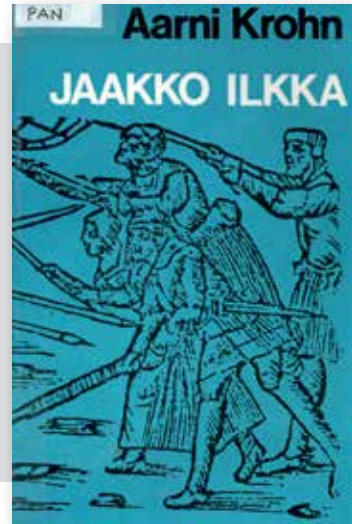
vuoden ajan. Kontturi haki vaasalaisen puheenparren lisäksi kieleensä vaikutteita muun muassa Vaasan Jaakoon ja Härmän Kuustaan pakinoista. Runsaat 50 Männingin muurin pakinaa on julkaistu kokoelmassa *Passaasko tituleerata* (1964) ja *Neliskanttista* (1977). Kirjailijan tyttären liris Ekolan toimittamaan kokoelmaan *Valon ja varjon välkettä* (2007) sisältyy lisäksi toistasataa erityisesti Vaasaan liittyvää tekstiä. Kontturi esitti pakinoitaan usein myös Yleisradiossa ja monissa tilaisuuksissa.

Venny Kontturille pystytettiin vuonna 1998 Palosaarelle Onkilahden rantaan muistomerkki *Elämän tie*. Melkein vastapäätä muistomerkkiä oli hänen pitkäaikainen Vaasan-kotinsa osoitteessa Onkilahdenkatu 7. Varhaisen lapsuutensa kirjailija vietti Tiilitehtaankujalla eli kansan suussa Lemmenkujalla, joka jäi myöhemmin Palosaaren Ruukinkartanon vanhustenkodin rakennustyön alle. Tämä kadonnut miljöö elää vielä *Ruukinkujan* sivuilla.

Jaakko Ilkka oopperatähtenä

**Aarni Krohn:
Jaakko Ilkka -oopperan libretto
(1978)**

Teoksen laji: ooppera-libretto
Aika: 1956–1957
Paikka: Ilmajoki, Pohjankyrö, Jalasjärvi,
Nokia, Turku
Keskeisiä teemoja: talonpojan itsepuolustus,
vapaus ylimpänä arvona

Kesällä 1978 Jaakko Ilkka nousi aivan uudelle estradille, kansanoopperan tähdeksi Ilmajoen Musiikkijuhlilla. Ooppera esitettiin satojen avustajien voimalla Ilkan kentällä, missä Ilkan patsas toimi Turun linnan vankityrmänä.

Musiikkijuhlien ensimmäinen ooppera oli ollut *Pohjalaisia*-ooppera, jota esitettiin vuosina 1975–1977. *Jaakko Ilkan* kantaesitys seurasi sitä vuosina 1978–1981. Ooppera oli menestys, joka nosti musiikkijuhlat kansalliseen tietoisuuteen. Esitys palasi uudelleen samoihin maisemiin kesinä 1996 ja 1997.

Oopperan liberosta vastaa Aarni Krohn ja sävellyksestä Jorma Panula.

Libretton kansitekstissä nuijasotaa kuvataan tavalla, jossa on vaikutteita uudemmastakin tutkimuksesta, kuten linnaleiristä sodan lähimpänä syynä. Huomiota herättänyt Heikki Ylikankaan *Nuijasota*-tutkimus (1977) oli ilmestynyt edellisenä vuonna.

Tämä ei kuitenkaan estänyt Krohnia rakentamasta oopperasta kansallista sankaritarinaa hyvin Kaarlo Kramsun *Ilkka*-runon tapaan. Ooppera alkaakin Kramsun runon kahdeksan ensimmäisen rivin suoralla lainauksella.

*Viel' elää Ilkan työt, kenties kauanki kansan suussa.
Hän eli niin kuin Pohjan mies ja kuoli – hirsipuussa.
Ol' Ilkka talonpoika vaan siis suur' ei suvultansa,
mut jaloin poika Pohjanmaan hän oli aikansa.*

Lisää lainauksia runosta kuullaan oopperan loppukohtauksessa.

Libretto noudattaa paljolti perinteistä Jaakko Ilkan sankarimyyttiä. Näin mahtavasti kajahtaa ensimmäisen näytöksen huipentava *Nuijamiesten marssi*:

*Eteenpäin nyt Pohojan poiijat, orjaa meistei koskaan saa.
Laulu tämä uusi roima nyt nuijamiestä marsittaa.
Eteenpäin nyt Pohojan poiijat vapaus se orottaa.*

Säröjä kuvaan tuovat nuijasotureiden sisäiset erimielisyydet ja heidän päällikkönsä pilkkalaulu. Lopussa ooppera saa myös hieman 1970-luvulle istuneita pasifismin sävyjä.

Jaakko Ilkka itse parahtaa katkerana juuri ennen mestaustaan: ”*Miehet, naiset, ilimajokiset, kauhavalaaset, kyrööläset, kaikki pohojalaaset. Täs seisoo nyt mies, jonka te hylykäsitte. Vapaan Pohojammaan voitte unohtaa. Se ei sovi teille. Se sopii vaan rohkeille. Mutta jos vielä joskus kaipaatte muutosta, muistakaa silloin Ilkka.*”

Oopperan loppurivit luovat vielä ylevämmän näkymän:

Pohojolan rauhan sen isooset luovat, Venäjä, Ruotti ja Pohojanmaa.

Ooppera on yksi syy siihen, miksi mielikuva Jaakko Ilkasta välähtää yhä pohjalaisen mielen pohjalla, kun kotimaisen tai eurooppalaisen esivallan koetaan kohtelevan kaltoin talonpoikaa.

Aarni Krohn, pohjalaisuuden epätodennäköinen tulkki

Helsinkiläinen kirjailija **Aarni Krohn** (1930–2012) on epätodennäköinen pohjalaisuuden tunteiden tulkitsija. Sellaiseksi hänet kuitenkin teki *Jaakko Ilkka -oopperan* libretto, joka luetaan yhdeksi hänen pääteoksistaan.

Krohn kävi Kauppakorkeakoulun ja työskenteli mainosalalla ennen siirtymistään vapaaksi kirjailijaksi. Hänellä oli yhteyksiä Viipuriin ja Viroon. Krohn toimi aktiivisesti muun muassa Helsinki-seurassa, Risto Ryti -seurassa ja Ehrensvärd-seurassa.

Kirjailijana Krohnin kiinnostus kohdistui historiaan, minkä ansoista häneltä tilattiin myös nuijasodasta kertovan oopperan libretto. Hänen

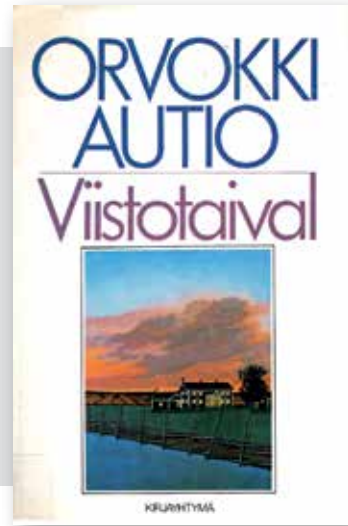
muita teoksiaan ovat muun muassa romaanit *Minä olen Bobrikov* (1964) ja Rytistä kertova *Kuka on tuo mies* (1971). Krohn kirjoitti myös historiateokset *Tsaarin Helsinki* (1967) ja *Talvisodan ensimmäiset tunnit* (1979). Kotiseutuhistoriaa edustivat myös lukuisat Helsingin talo- ja ravintolahistoriikit. 1960-luvulla Krohn tuli tunnetuksi Hotelli Kämpin puolestapuhujana.

Sukututkimus oli yksi Aarne Krohnin intohimoista. Hänen omasta suvustaan tuli sellaisia kulttuuripersoonia kuin näyttelijä Heidi Krohn, kirjailija Tiina Krohn, kuvataiteilija Inari Krohn ja kirjailija Leena Krohn.

Ikkunaverho heilahtaa

Orvokki Autio:
Pesärikko-trilogia (1980–1985),
692 sivua, WSOY

Kirjan laji: romaani
 Aika: 1950-luku
 Paikka: Ylistaro ja Tampere
 Keskeisiä teemoja: maaseutuyhteisön muutos,
 naisten rooliodotukset, ahdistava yhteisöllisyys

Orvokki Aution kirjoittama kolmen romaanin sarja, *Viistotaival*, 1980, *Kotipesä*, 1982 ja *Merkki päällä*, 1985, julkaistiin yhtenä niteenä nimellä *Pesärikko* vuonna 1986.

Pesäpallotermein nimetty trilogia on suomalaisen yhteiskunnan ja eteläpohjalaisen maaseutuelämän kuvaus naisnäkökulmasta ja yhden sukupolven kokemuksena. Teatteriohjaaja Mikko Roiha on lehtihaastattelussa kuvannut Autiota tradition murtajaksi, sillä aikaisemmin miehet olivat määritelleet Pohjanmaan suomalaisessa kirjallisuudessa. Ennen Aution romaaneja pohjalaismiestä ei ollut kuvattu niin heikkona eikä pohjalaisnaista niin vahvana.

Pesärikollaan Autio rikkoo myös toista myyttiä. Roihan mielestä romaanisarjan psykohistoriallinen maasto viittaa sotaan. ”Siinä on sotien jälkeinen mielenmaisema ilman, että sota on läsnä. Miehet ovat poissa ja naiset ottaneet tilan. Tätä maastoa harva kirjailija on tutkinut samalla tavoin kuin Orvokki Autio. Suomen historiaa on kerrottu sodista käsin.”

Pohjalaista elämänmenoa ja vahvojen naisten sukutarinaa on luettu ja näytelty jo vuosikymmeniä eri puolilla Suomea. Vaikka teosten maailmankuvaa on pidetty joissakin kirjallisuuden yleisesityksissä maakunnallisena, niiden pohjalta tehtyjen näytelmien laaja suosio on kertonut muuta.

Viistotaival kuvaa teini-ikäisen Aholan Armin kasvua naiseksi 1950-luvun Etelä-Pohjanmaan maaseudulla. Pakonomainen kaipuu pois kotoa ja vapautteen johtaa avioliittoon ja Larvan taloon, jota hallitsee heikkotahtoisen miehen äiti. *Kotipesässä* miehen Olavin horjuva mielenterveys ja anopin mielivalta johtavat Armin ahdinkoon, josta ainut tie ulos on päätös avioerosta. *Merkki päällä* kuvaa yksinhuoltaja-Armin ja hänen lastensa elämää Tampereella 1970-luvulla. Kipeiden ihmissuhteiden perintö ei jätä rauhaan, mutta jostakin löytyy taas voimaa uuteen alkuun.

Pesärikossa miehet sortuvat, mutta naiset taistelevat itsenäisyyteen, kulkevat pysyvästi ja kestävät. Tosin siinä sivussa menee paljon myös rikki. Tätä maalaisyhteisön modernisaatiota hidastavat jyrkät asenteet, joita on joissakin arvioissa kuvattu tuhoa ja hulluutta tuottavaksi sosiaalisesti kontrolliksi.

Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja kuvailevassa teoksessa *Sain roolin johon en mahdu* (1989) Liisa Enwald kirjoitti: ”Aution kuvaama pohjalaisyhteisö on matriarkaalinen: valta on vanhenevien talonemäntien käsissä. Miehen osana tässä trilogiassa on särkyä psyykkisesti.”

Suomalaisia kirjailijoita -teoksessa (Otava 2004) *Pesärikköä* kuvataan näin: ”Lämmän kerronta, kyläyhteisön normien säätelöiden perheintrigien värittäjä arkielämän proosa, lakeuden luonnon ja kielen tuntemus sekä huumori ovat tehneet trilogiasta arvostetun.”

Romaanista tuli kansanperinnettä

Kirjailija **Orvokki Autio** on syntynyt 27.7.1941 kirkonkirjosten mukaan Kurikassa, mutta todellisuudessa ensiparkaisu kuultiin Isonkyrön Orismalassa Kotomäen talossa. Lapsuutensa ja nuoruutensa Autio eli Ylistarossa, mutta koko aikuisikänsä hän on asunut Helsingissä. Lapsuus- ja nuoruusaikaan sijoittuvat romaanit ovat syntyneet kaukokuvana, mikä on leimallista useille pohjalaiskirjailijoille.

Aution esikoisrunokokoelma *Kaukana soi hautari* ilmestyi 1969 ja esikoisromaanin *Timanttihäät* 1970. Sen jälkeen hän julkaisi romaanin *Puimakone Bulevardilla* (1971) ja novellikokoelman *Sininen kaappi* (1972). Pitkään hautuneen *Pesärikkö*-trilogian (1980–1985) jälkeen ilmestyi vielä leskiäidistä ja tyttärestä kertova romaani *Valokuvavarkaat* (1988). Autio on kirjoittanut myös tv-näytelmät *Rippipuvut* (1980), *Naisten peli* (1985) ja *Pesärikkö* (1989). *Pesärikosta* on tehty myös useita teatterisovitoksia eri puolilla maata ja menestynyt tv-sarja.

1990-luvun alussa Etelä-Pohjanmaan kulttuurirahasto päätti antaa 30-vuotisjuhlavuoden kulttuuripalkinnon kirjailijalle. Palkinnon sai Orvokki Autio. Hän oli luonut pohjalaisista lähtökohdistaan tarkkanäköisesti yleispätevän, kirjallisuutta rikastuttaneen tuotannon. Sen ansioksi katsottiin myös osaava murteen käyttö ja pohjalainen huumori.

Autio on kuvannut lehtihaastattelussa tuotantonsa taustoja. Hänen mielestään ihmisen itsensä häpeällisinä pitämien asioiden salaaminen ei ole arvokasta vaan repivää ja jopa mielen-terveyden tuhoavaa, eikä niin pidä elää. ”Äitini oli hyvin voimakas ihminen, todellinen elämäni voimahahmo. Äidinäiti kuoli tuberkuloosiin, kun äitini oli viisi. Pian sen jälkeen kuoli isä. Iso sisarusparvi sijoitettiin sukulaisiin eri puolille pitäjää. Äiti oli lahjakas ja älykäs ja olisi halunnut käydä kouluja. Eihän kasvattilapselle sellainen ollut mahdollista. Hän elätti itsensä ompelijana.”

Orvokki Autio on kiittänyt äitiään myös tarkasta psykologisesta silmästä. Kirjailija sanoo oppineensa ihmisten tarkkailijaksi jo lapsena, näkemään pinnan alle ihmisten sielun solmukohtiin. ”Äiti ompeli ja tupa oli usein täynnä naisia, jotka avautuivat ongelmistaan kotona. Minulle se oli intiimi näköalapaikka.”

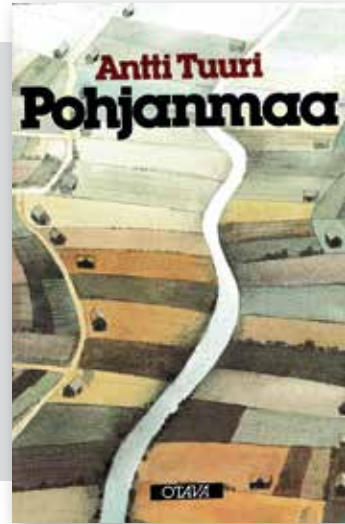
Autio sanoo miettineensä paljon sitä, miksi yksi ihminen katkeaa ja sortuu siinä missä toinen kestää ja selviytyy. ”Uskon, että vahvuus on sisäsyntyistä.”

Orvokki Aution tuotanto voi olla tuttua niillekin, jotka eivät ole hänen romaanejaan lukeneet. Muutamista *Pesärikön* henkilöiden fraaseista on tullut modernia kansanperinnettä. ”Hillitte ittes” ja ”Mitä ihmisekki sanoo” ovat kiteytyksiä yhteisön sosiaalisen kontrollin mahdista.

Helteinen pyhäpäivä Kauhavalla

Antti Tuuri:
Pohjanmaa (1982),
364 sivua, Otava

Kirjan laji: romaani
Aika: heinäkuu 1978
Paikat: Kauhava ja Etelä-Pohjanmaa
Keskeinen teema: maakuntahistorian
myytit nykyajassa

Vuonna 1982 ilmestynyt *Pohjanmaa* kertoo yhdestä kesäisestä sunnuntaista Hakalan talossa Kauhavalla. Heinäkuussa 1978 suku on kokoontunut jakamaan Kana-dassa kuolleen isoisän Johanneksen vähäistä perintöä. Hellepäivä vyöryy kaoottisesti kohti iltaa ja kaiken toiminnan pysäyttävää ukonilmaa.

Maakunnan historia ja romaanihenkilöiden kertomat tarinat sekoittuvat päivän tragikoomisiin tapahtumiin. Ympäri pitäjiä ja maakuntaa liikkuvat veljekset syyttävät humalaisista toilailuistaan sankarillisia heimokuvia ja verenperintöään. Syyntakeetoman menon vastavoimaksi nousevat sukutaloa hallitsevat käytännölliset naiset. Tämä vuoropuhelu on *Pohjanmaan* kertomusta liikkeellä pitävä voima.

Pohjanmaan kertoja on neljästä veljeksestä nuorin, Erkki, paperikoneenhoitaja Pietarsaaresta. Traktorinsa alle jo 1950-luvulla kuolleen Martin jälkeen sukutilaa isännöi hänen vanhin poikansa Paavo. Tuotantosuunnan vaihduttua voidaan helteellä harastaa jo muutakin kuin heinäntekoa. Vanhin veljeksistä, Veikko, ikuinen yrittäjä, on menettänyt konkurssissa mattokutomonsa. Insinööri Seppo on työnjohtajana vaasalaisessa tehtaassa. Sukutalossa asuu monta sukupolvea sanavalmiita ja vahvoja naisia. Päivän tapahtumia sekoittavat myös Hakalan suvun neljännen polven nuoret miehet omine tempauksineen.

Maakunnan menneisyys herää eloon tarinoissa, väkivallan ilmapiirissä ja konepistoolissa, jonka Erkki kaivaa isänsä maatköistä mummonsä sekavien puheiden perusteella. Häpeä, ahdistus, juopottelu, kostonhalu ja väkivalta hallitsevat Hakalan suvun pyhäpäivää. Painostava helle kehittyy päivän mittaan ukkosmyrskyksi, ja koko sunnuntain juonut ja rettelöinyt Veikko kuolee illansuussa poliisiputkassa sydänkoh-taukseen.

Pohjanmaa on itsenäinen romaani, mutta Tuuri jatkoi Hakalan sukusaagaa kirjoittamalla siitä viisi muutakin romaania: *Talvisota* (1984), *Ameriikan raitti* (1986), *Uusi Jerusalem* (1988), *Maan avaruus* (1989) ja *Lakeuden kutsu* (1997). *Pohjanmaasta* Tuuri sai Pohjoismaiden Neuvoston kirjallisuuspalkinnon vuonna 1983 ja *Lakeuden kutsusta* kirjallisuuden Finlandia-palkinnon vuonna 1997.

Sarja kertoo kolmen eri sukupolven kokemusten kautta suvun vaiheista Suomessa ja Pohjois-Amerikassa. Romaanien aikajänne ulottuu 1920-luvulta 1990-luvulle. Kustantaja on julkaissut romaanit myös sarjana tapahtumien mukaisessa aikajärjestyksessä ”oikaistuna”, jolloin sarjan aloittaisi siirtolaisromaani *Uusi Jerusalem*. Hedelmällisempää on kuitenkin lukea sarja ilmestymisjärjestyksessä, sillä se selittää ja syventää henkilökuvia. Ilman tietoa *Pohjanmaan* tapahtumista esimerkiksi monet isoisä Johanneksen vaiheista ja ajatuksista rapakon takana jäisivät taustattomiksi.

Kirjailija itse on perustellut tarinan laajenemista sarjaan luomansa henkilöahmon sanoin: ”Opettaja kertoi sanovansa nykyään kaikille raamatun sanoin, että jos kaikki se, mitä pohjalaiset tekivät, kohta kohdalta kirjoitettaisiin, hän luuli, etteivät koko maailmaan mahtuisi ne kirjat, jotka pitäisi kirjoittaa.”

Ihmisten ja historian virroissa

Antti Tuurin (1944-) ura kirjailijana alkoi poikkeuksellisesti kahden esikoisteoksen (romaanin *Asioiden suhteet* ja novellikokoelma *Lauantaina illalla*) voimalla vuonna 1971. Tuuri tunnettiin 1970-luvulla lähinnä novelleistaan, ja behavioristiseksi kuvailun niukan ilmaisun takia häntä verrattiin 1950-luvun modernisteihin. Rinnastus Antti Hyryn tyyliin synnytti pitkään eläneen käsitteen insinööriproosa, sillä kirjailijoilla oli sama pohjakoulutus. Vasta 1980-luvun etelä-pohjalaisromaanit nostivat hänet suuren yleisön kirjailijaksi. Siirryttyään teollisuusjohtajan töistä vapaaksi kirjailijaksi 1980-luvulla Tuuri on luonut hämmästyttävän laajan tuotannon, joka jatkuu edelleen.

Esikoisteostensa jälkeen hän on julkaissut kymmeniä proosateoksia (romaneja, novelleja, matkakertomuksia, esseekokoelmia), kuunnelmia, näytelmiä, elokuva- ja tv-käsikirjoituksia ja oopperalibrettoja sekä dokumentteja, elämäkertoja ja historiikeyä. Runous taitaa olla

lajityypeistä ainut, jota häneltä ei ole vielä julkaistu.

Tuurin proosa on helppo tunnistaa persoonallisesta epäsuorasta kerronnasta, jossa henkilöiden repliikit ovat harvinaisia. *Pohjanmaa* alkaa suoralla murteellisella repliikillä, ja se ohjaa lukijaa tulkitsemaan kaiken romaanissa puhutun murteeksi, vaikka repliikkejä ei enää olekaan. Kirjailija on perustellut tyyliä sillä, että murre tulkitaan helposti koomiseksi myös tilanteissa, joissa sitä ei ole hauskaksi tarkoitettu. Epäsuora kerronta avautuu paremmin lukijoille, joille murre olisi vaikeaa tai joita se ärsyttäisi.

Tuurin laajaa tuotantoa hallitsee vahva dokumentaarinen ote, mikä on tarkoittanut historian tutkimuksen kaltaista aikaa vievää taustatyötä myös romaanien pohjaksi. Arkistojen ohella hän on kulkenut historian poluilla, entsillä sotateilla ja siirtolaisten jalanjäljillä eri puolilla maailmaa. Oman tuotantonsa ohella hän on myös suomentanut islantilaisia saagoja.

Tuuri tunnetaan erityisesti siirtolaisuutta ja sota-aikoja kuvaavista romaaneistaan. Poikkeusihmisten kokemuksiin eläytyvä proosa on nostanut esiin myös aiheita, jotka ovat jääneet historiankirjoituksen alaviitteisiin. *Äitini suku* -sarjassa *Eerikinpojat* (2001), *Ullan kirja* (2002) ja *Muukalaiset* (2003) kertovat vakaumuksensa takia maanpakoon tuomitun pohjalaisen herätysliikkeen kohtaloista Euroopassa. *Ikitie* (2011) huipentaa tarinan pasifisminsa takia vaikeuksiin joutuvasta Jussi Ketolasta, joka on keskushahmona myös vapaussotaa ja Amerikan-siirtolaisuutta kuvaavissa romaaneissa *Kylmien kytymies* (2007) ja *Taivaanraapijat* (2005). Romaanit lasimestari Jaakko Wallenbergista ja taitelija Arvid Bromsista ovat kuvauksia oman aikansa poikkeusyksilöistä. Yhteiskunnan suhtautumista kehitysvammaisuuteen kuvaa dokumentaarinen kertomus *Wahlroos – Mies kuin pantteri* (2022). Luonto, metsät, järvet ja perhokalastus ovat perusaiheita, joihin Tuuri on palannut jat-

kuvasti. *Kertomusjärvestä* (1981) on dokumentti Tuurin kotiseudun Lappajärven patokapinasta, joka päättyi kapinoivan kansan voittoon.

Antti Tuurin kirjailijakuvaa on vaikea tiivistää, sillä se on vuosien mittaan haarautunut niin moneen suuntaan. Hänen julkaisu- ja monipuolisuutensa on ollut hämmästyttävää. Hän on ollut myös näkyvä julkinen keskustelija erityisesti tasavallan kohtalonvuosiin liittyvissä aiheissa. Tuuri on kirjailijoiden etujärjestön Kirjailijaliiton kunniajäsen, minkä edellytyksenä on suomalaisen kirjallisuuden pitkäaikainen aktiivinen edistäminen.

Antti Tuurin tytär Hanna Tuuri (s. 1970) on myös kirjailija. Hän on kirjoittanut viisi Irlantiin sijoittuvaa teosta, kertomuskokoelmat *Irlantilainen aamiainen – Kertomuksia vihreältä saarelta* (2009), *Vihreän saaren puutarhoissa* (2010) ja *Tuulen maa* (2012) sekä romaanit *Orapihlajapiiri* (2011) ja *Ranta* (2015). Hanna Tuuri asuu Vaasassa ja työskentelee Steinerkoulun opettajana.

Yksinhuoltajan erilainen päivä

Hellevi Salminen:
Aivan tavallinen nainen (1985),
192 sivua, Otava

Kirjan laji: romaani
 Aika: 1980-luvun alku
 Paikat: Seinäjoki, hotelli-ravintola Sorsanpesä,
 ravintola L'Artiste, asemaravintola
 Keskeisiä arvoja: ahdistava perinne
 ja siitä irtautuminen

Hellevi Salmisen ainoa aikuisten romaani on vangitseva yhden päivän kertomus, matka päähenkilön pään sisälle ja 1980-luvun alun Seinäjoelle.

Pääosassa on 43-vuotias Mari Hakala, leski, yksinhuoltaja, merkonomi ja Ilkan toimittaja. Hakala pyytää haastattelua kolmikymppiseltä Juha Virtaselta, joka on tullut Helsingistä Seinäjoelle kertomaan esikoisromaanistaan. Mari ja Juha viihtyvät toistensa seurassa koko loppupäivän, illan ja alkuyön, vaikka eivät puhu Virtasesta ja hänen kirjastaan juuri ollenkaan.

Päivästä tulee paljastava matka Mari Hakalan sisimpään. Sulkeutuneen Marin elämää varjostavat sodassa kaatunut isä, syyllistävä äiti ja edesmennyt poliitikkopuoliso, joka oli väkivaltainen pettäjä. Suorapuheinen, empaattinen ja impulsiivinen Juha Virtanen saa Mari Hakalan avautumaan enemmän kuin tämä haluaisikaan. Intro- ja ekstrovertin persoonan törmäyksessä kumpikaan ei pääse helpolla, ei etenkään Mari. Hän tekee kuitenkin lopuksi itsenäisen päätöksen, ja poistuu Virtasen vierestä juuri ennen intiimimpää suhdetta, mutta ehdittyään kokea kaipaamaansa läheisyyttä.

Suurin osa kirjasta tapahtuu hotelli-ravintola Sorsanpesässä, mistä päin päähenkilöt tekevät kaksi lyhyttä automatkaa Seinäjoen keskustaan. Kirja on samalla 1980-luvun alkupuolen Seinäjoen ajan ja paikan kuva. Automatkoilla ohitetaan muun muassa Anttilan tavaratalo, City-Lieste, Lakeuden Risti ja Provinssi-rockin Törnävä. Lounas nautitaan L'Artistessa, olutta juodaan asemaravintolassa ja nimeämättömässä pubissa.

Marin taustaa ei kerrota, mutta Seinäjoki vaikuttaa hänen syntymäpaikaltaan. Tyypillisiä pohjalaisia piirteitä Marissa ei näy. Hän ei ole vahva nainen, vaan ahdistavan perhetaustansa vanki, vanhakantaisen pohjalais-kristillisen moraalin lannistama alistuja, jonka itseluottamus on nollassa. Äiti-jumalan ääni kaikuu rajoittavana

omanatuntona. Ero väkivaltaisesta miehestä ei ollut mahdollinen, koska suvussa ei ole koskaan erottu, eikä Marinkaan sopinut vetää päälle sellaista häpeää.

Mari ei ole uskaltanut avautua elämässään, ei ennen kuin Virtanen nyt yrittää vapauttaa häntä, henkisesti ja fyysisesti. Sorsanpesän baarin ja hotellikäytävän eksytävät kaaret ovat kuva Marin päässä tapahtuvasta kieputuksesta. Nousukasmainen Seinäjoki on muutenkin kuvaava ympäristö Marille, joka haikailee kotikaupunkinsa tapaan irtiotta perinteestä. Vanhojen rakennusten katoaminen kuitenkin myös surettaa. ”Kaikki vanha kaupungissa – sen huomasi ja sitä vähän suri kun näki puskutraktorit hajottamassa vanhoja ja rakennuksia tonttia uudelle liiketalolle, mutta vähitellen uuteen kaupunkiin tottui, unohti entisen.” Mari kuitenkin samastuu Seinäjoen sekavaan liikennekulttuuriin, jossa kukaan ei tuntunut kuulleenkaan liikennemerkeistä tai säännöistä. ”Tietyllä tavalla hän rakasti juuri sitä. Aja jos ehdit ensiksi! oli risteyksien pääasiällisin liikennesääntö.”

Vapaalta sielulta vaikuttava Juha Virtanen ei ole hänkään vapaa kotiseutunsa perinnöstä, koska palasi Seinäjoelle myös ensimmäisessä romaanissaan, huomaa Mari. Mari tulkitsee äiti-jumalan arvelevan, että maakunta saa olla iloinen, kun Virtanen oli muuttanut Helsinkiin. ”Sellaisia kirjailijoita tämä maakunta ei tarvinnut, täällä tulitaiisiin kunniallisesti toimeen omillaan, sanoisi äiti, ja tottahan se olikin”, myöntää Mari. Mari on tavallinen keski-ikäinen nainen, joka on oman taustansa vanki. Hän pystyy kuitenkin tunnistamaan rajansa ja tutkii yhden päivän seikkailunsa aikana, voisiko irtautua niistä. Mari päättyy siihen, että hänen pojalleen vapaus voi olla mahdollista, ei vielä hänelle. Hellevi Salminen kuvaa tätä ajatuspainiskelua tyylikkään modernisti, ei aivan tavallisessa pohjalaisromaanissa.

Hellevi Salminen, nuorison herkkä kuvaaja

Nuortenkirjailija **Hellevi Salminen** (1941–2020) oli arkojen aiheiden herkkä ja realistinen kuvaaja. Salminen asui Kauhavalla vuoteen 1999 asti, minkä jälkeen hän muutti Helsinkiin. Merkonomin koulutuksen hän hankki Vaasan kauppa-koulusta. Salminen kääntyi viimeisinä vuosikymmeninä ortodoksiksi.

Salmisen noin 30 kirjan tuotanto painotui nuorten romaaneihin. Lastenlasten myötä tuotanto laajeni lastenkirjoihin. Ainoa aikuisen romaani on edellä kuvattu *Aivan tavallinen nainen*. Apila-kirjaston pohjalaisessa lukupiirissä mietittiin, miksi hyvän vastaanoton saanut

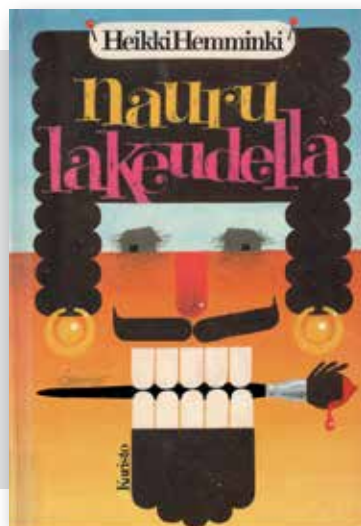
romaanin ei saanut jatkoa aikuisten puolella. Luku-piiriläiset arvelivat ehkä Salmisen kokeneen, että hänellä riitti tarpeeksi painavaa sanottavaa nuorille ja lapsille.

Salminen oli edelläkävijä monella saralla. Hän oli Vaasan läänin ensimmäinen kirjallisuuden läänintaiteilija, samoin maakuntansa ensimmäinen ”kirjavinkkari”, vaikka termiä ei silloin vielä tunnettu. Salminen nosti kirjoissaan esiin useita vähemmistöjä, jotka olivat hänen aikanaan tabuja ainakin Etelä-Pohjanmaalla. Näitä olivat esimerkiksi sivarit, homot, koulupudokkaat, änkyttäjät ja ortodoksit.

Satiirikko herkistyy

Heikki Hemminki:
Nauru lakeudella (1985),
189 sivua, Karisto

Kirjan laji: veijariromaani
 Aika: 1980-luvun puoliväli
 Paikat: Seinäjoki, Lapua, Kurikka, Rovaniemi
 Keskeisiä arvoja: satiirisuus, yritteliäisyys,
 maiseman ihailu

Vejariromaani *Nauru lakeudelle* on vallaton ideapankki ja kumartelematon satiiri, jossa on vapaita ideoita enemmän kuin yhden kirjan tarpeiksi. Pohjalaisuutta pohtivalle Heikki Hemmingin teos on aarreaitta.

Kirjan sankarin, kuvataiteilija Bruno von Kukkenheimin (aik. Ryytö Pullinen) ulkoinen olemus tuo mieleen itsensä kirjailijan. Brunolla ei ole kuitenkaan pohjalaisia juuria, vaan hän valitsi Seinäjoen Taidemarkettinsa asemapaikaksi, koska Pohjanmaalta löytyvät maan parhaat myyntimiehet. Bruno itse luukuttaa taulujaan ahkerimmin Lapualla ja Kurikassa, kirjan loppupuolella myös Rovaniemellä. Assistentikseen taiteilija pestaa lapualaisen Lailan, jonka kanssa synkkaa niin hyvin, että he menevän kohta naimisiin. Bruno ostaa Lailan lapualaisen kotitilan ja perustaa sen navettaan Valtakunnan taidehallin ja taideterapiahallin. Kirjan lopussa Bruno valitaan läänintaiteilijaksi ja hän perustaa Pohjanmaan vapautusliikkeen. ”Minä Bruno Kukkenheim, Suuri Taiteilija, aloin viihtyä yhä paremmin Pohjanmaalla. Minä opin pitämään pohjalaisesta paljon puhutusta hulluudesta. Väittävät, että minussakin, vieraassa vedenkuljettamassa, on tuota samaa hulluutta”, Bruno pohtii romaanin viimeisellä sivulla.

Bruno Kukkenheimin rehevässä persoonassa on Pohjanmaalle hyvin istuvaa vapaata yrittäjähenkeä, jossa suuri taiteilija yhdistyy suureen kauppamieheen. ”Minua on usein syytetty setelimaalariksi, mutta se ei alenna maalausteni arvoa, jos olen myös hyvä myyntitykki, jos tauluni käyvät kaupan. Ei ole rikos, jos osaan markkinoida tuotteeni”, Bruno miettii. Kukkenheim on tietenkin satiirinen muotokuva Juhani Palmusta, Leilan sijasta kumppani vain on Laila.

Irrotteleva veijariromaani tarjoaa monta tilaisuutta kommentoida maakunnan uljasta historiaa ja heitellä ajankohtaisia piikkejä eri suunnille. Pohjalaisen yrittäjyyden ja osaamisen arvostus vaikuttavat kuitenkin aidoilta. Naisiin suhtautuminen on nykyisin #metoo-silmin katsottuna seksististä, mutta pohjalainen kumppani myös pysäyttää miehen. ”Leila oli ylpeä tyttö, pelottavan ylpeä, lähes kova nainen”, Bruno huomaa.

Bruno osallistuu Seinäjoen kaupungintalossa järjestettyyn pohjalaisuuspaneeliin. Paneelin taustalla on Heikki Ylikankaan kesällä 1983 aloittama pohjalaisuuskeskustelu, joka velloi noihin aikoihin lehtien palstoilla. Arto Mellerin oloinen helsinkiläistynyt runoilijanäytelmäkirjailija esittää paneelissa ajatuksia, jotka vaikuttavat Heikki Hemmingin omilta: ”Hänen mielestään pohjalainen kulttuuri on paraatikulttuuria, joka on olemassa pönkittääkseen jotakin. Se on lapsekkaan mahtipontista ja onntoa kuin juhlarunous. Pohjalainen taide ei kuvaa, kerro, paljasta, revi rikki harhakuvia. Kirjailijaa ajaa Pohjanmaalla sosiaalinen kontrolli, joka estää kaavaan sopimattomia... Pohjalainen pettää itseään. Hänen yksilöllisyytensä on myytti, mutta laumasielu hän on... Ikkunoissa heiluvat verhot. Näkymätön väkivalta on läsnä.”

Eстетisti Bruno Kukkenheim seuraa surumielisenä Etelä-Pohjanmaan perinnemaiseman rapistumista. Hän oli jo rakastumassa Pohjanmaahan, sen maisemiin, avaruuteen, missä on tilaa hengittää. Hän oli ihastumassa myös pohjalaisiin, joita hän pitää lakeusmaiseman tuotteina. ”Miksi täällä ollaan niin melankolisia, toisinaan rajuja, riehakkaita. Kai se on tuo maisema muovannut asukkaat kuvikseen, suoriksi, karuiksi, koviksi, lempeiksi, uhmakkaiksi, ylpeiksi, seriesiittoisiksi, epävarmoiksi, tuonpuoleista hamuaviksi, tämänpuoleista rohamuaviksi.”

Aivan kuin satiirikko olisi välillä vakavoitunut, suorastaan salaa herkistynyt.

Heikki Hemmingin rönsyilevä kynä ja naivistinen pensseli

Heikki Hemminki syntyi Kauhavalla kesäkuussa 1931. Hän teki elämäntyönsä Kurikassa, jossa kuoli joulukuussa 2016. Porvarilliseen uraan kuului Kurikan Kelan johtajan työ. Työnsä ohessa hän kirjoitti yli 20 näytelmää ja kuunnelmaa, puolituisinaa runokirjaa, neljä romaania ja muita tekstejä. Toinen itseilmaisun muoto oli öljymaalaukset. Hemmingin viimeinen kirja *Monen kaupungin tuoksua taskussa* (2011) antaa lähes 400 sivulaan monipuolisen kuvan tekijänsä sana- ja kuvataiteesta ja myös niiden vastaanotosta.

Hemmingin kestävin näytelmä *Tulva* esitettiin Seinäjoen kaupunginteatterissa jo vuonna 1968. Silloin 26-vuotias ohjaaja Jouko Turkkala takasi

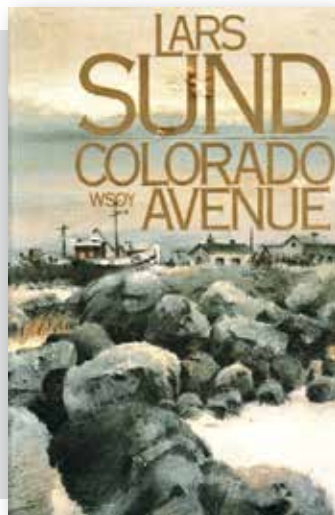
näytelmän julkisuuden lausumalla sen vuoro-sanoja syvällä aidossa tulvapellossa. Hemmingin näytelmiä esitettiin Seinäjoen lisäksi ainakin Kurikassa, Kauhavalla, Korttesjärvellä, Vaasassa, Tampereella, Rovaniemellä ja Yleisradion kanavilla.

Runokirjoista *Kiiltomadon testamentti* (1996) tarjoilee joitakin pohjalaisrunoja, joissa on hieno historian ja maiseman taju. Runoissa tuntuu samaan aikaan historian painolasti, nykyhetken pakettipeltojen ahdistus ja tulevaisuuden näköalattomuus. Samoja teemoja Hemminki viljelee kepeämpänä versiona murrerunojen kokoelmassa *Keeniperimä* (2007).

Historia herää eloon Pohjanlahden rannalla

Lars Sund:
Colorado Avenue (1991/1992),
suomentanut Kaarina Ripatti,
375 sivua, WSOY

Kirjan laji: romaani
Aika: 1893–1928
Paikka: Telluride, Colorado ja kuvitteellinen
Siklaxin kylä ruotsinkielisellä Pohjanmaalla
Keskeisiä teemoja: siirtolaisuus, autonomian aika,
eduskuntaudistus, naisten asema, sisällissota,
kunnallishallinto, kieltolaki

Colorado Avenue on avausosa *Siklax*-sukutrilogiaan, joka kertoo ruotsinkielisen Pohjanmaan historiasta yhden vuosisadan ajalta. Siklax on kuvitteellinen kylä rannikolla, suurin piirtein Närpiön tienoilla. Sarjan muut osat ovat *Puodinpitäjän poika* (*Lanthandlerskans son*, 1997) ja *Erikin kirja* (*Eriks bok*, 2003).

Kertojana on Smedsin suvun nuoren polven edustaja, nykyajassa elävä Carl-Johan Holm. Hän kertoo sukunsa tarinan, mutta samalla hän kommentoi lukijalle kerto-
mustaan ja myös itseään kertojana. ”Kertoja on nyt Smedsin ullakolla realistisessa
nykyajassa rapistelemassa kellastuvia Vasabladetin numeroita 1920-luvulta. ---Rapi-
naa: vanhan paperin kuivaa hajua. Pölyä. Kertoja aivastaa.”

Colorado Avenuen kerronta alkaa dynamiitin hajusta Coloradon kaivoskaupungissa Telluridessa. Dollari-Hannana myöhemmin tunnettu puoliorpo Rödsjärin Hanna oli tullut Yhdysvaltoihin siirtolaisena vuonna 1893. Jo 22-vuotiaana hän on oman täysihoidolansa, poortitalon, omistaja. Muutamaa vuotta myöhemmin hän synnyttää kertomuksen toisen päähenkilön, kertojan isoisän. Otto Näs on tuleva Pohjanmaan pirtukuningas. Vuonna 1905 leskirouva Hanna Näs palaa kahden lapsensa, Oton ja Idan, kanssa takaisin Siklaxiin, koska oli lähtiessään luvannut äidilleen palata kotiin ja rakentaa talon. Hanna rakentaa kylään kauppapuodin, jonka tontin hän maksaa amer-
rikantaaloilla. Elämä Siklaxissa yhdistää Hannan ja Kunnanmies Johannes Smedsin, maanviljelijän, valtiopäivämiehen, kunnallislautakunnan puheenjohtajana ja Siklaxin maamiesten päällikön.

Colorado Avenue ei ole perinteinen lukuromaani, jossa kaikkitietävä ja näkymätön kertoja kertoo tapahtumista tapahtumisen järjestyksessä. Tekstiä hallitsee ironinen kertoja, joka ilmestyy tuon tuosta tarinaan mukaan, tekee lukijalle erikoisia huomauksia kesken kerronnan ja särkee tietien tahtoen luomansa toden illuusion. Historian

suuret linjat ohjaavat yksilöiden arkea Pohjanmaallakin, mutta fakta ja fiktio ovat suhteellisia käsitteitä romaanin maailmassa. Kertoja käy myös kuolleiden romaanihenkilöidensä kanssa keskustelua siitä, mitä ja miten menneisyydestä voi kertoa.

Trilogia kertoo Hanna Näsin ja hänen sukunsa vaiheista Suomen historian suurten tapahtumien pyörteissä. *Colorado Avenuen* tarina Dollari-Hannan perheestä ulottuu 1920-luvun lopulle, mutta suvun, Pohjanmaan ja Suomen kertomus jatkuu romaaneissa *Puodinpitäjän poika* ja *Erikin kirja* nykyaikaan asti.

Lars Sund, pohjalainen maaginen realisti

Lars Sund (s. 1953 Pietarsaaressa) on suomenruotsalainen kirjailija. Hän toimi Upsala Nya Tidningin toimittajana 1979–1999 ja asuu nykyään Uppsalassa. Siklax-sarjan avausromaanista *Colorado Avenue* Sund sai Runeberg-palkinnon, ja romaani oli *Puodinpitäjän pojan* tapaan myös Finlandia-palkintoehdokkaana. Sarjan kolmannesta romaanista, *Erikin kirjasta*, Sund sai kirjallisuuden valtionpalkinnon vuonna 2004. Teos oli myös ehdolla Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkinnon saajaksi. Sarjan pohjalta valmistui vuonna 2007 Claes Olssonin ohjaama elokuva *Colorado Avenue* sekä samanniminen kolmiosainen tv-sarja.

Colorado Avenuen suomentaja Kaarina Sonck (entinen Ripatti) palkittiin työstään Agricola-palkinnolla. Palkintolautakunnan mukaan suomentaja oli pystynyt oivallisesti siirtämään romaanin ”kielellisen kuoroesityksen” suomen kieleen. Alkuteoksessa romaanihenkilöiden puhe on sekoitus murteellista ruotsia, englantia ja amerikanruotsia. Suomentaja on luonut autenttiselta kuulostavan murteen käyttämällä eteläpohjalaismurteelle tyyppillisiä äännevaihteluja, puheenomaisia ilmaisu- ja laajalle levinneitä puhekielen äänne- ja muotopiirteitä. Kielentutkijoiden mukaan suomenmenetun romaanin murteen tuottaminen on vaatinut etäännyttämistä lähdetekstistä, koska käännös ei voi olla muodollisesti tarkka ollakseen tyyllisesti uskollinen.

Kriitikot tunnistivat Sundin tyylin maagiseksi realismiksi. Siinä realistiseen kerrontaan yhdiste-

tään tai rinnastetaan fantastisia, surrealistisia tai muita vaikeasti selitettäviä aineksia ja joskus myös metafiktiivisyyttä, jossa teksti kommentoi itseään. Tyyliuunnan edustajiin luetaan Nobel-palkittu kolumbialainen Gabriel García Márquez, jonka pääteos on *Sadan vuoden yksinäisyys*. Muita kerrontatekniikkaa käyttäneitä ovat olleet mm. Jorge Luis Borges, Italo Calvino, Milan Kundera, John Fowles ja Salman Rushdie. Myös metafiktio, vieraannuttaminen ja oudontaminen ovat yleisiä kerronnallisia keinoja lukijan huomion suuntaamiseen tekstin sepitteellisyteen.

Kerrontatyylin taustalla oli 1980-luvun keskustelu postmodernismista ja kaikkikietävän kertojan objektiivisuudesta. Sund oivalsi sabotaasin mahdollisuudet siinä, että kertoja kyseenalaistaa auktoriteettinsa. ”Jos valhetta jatketaan tarpeeksi pitkälle ja valehdellaan johdonmukaisesti, voidaan niin sanoakseni käydä koko kierros ympäri ja lähes tytä totuutta kyökinoven kautta.”

Kirjailija itse on kertonut *Colorado Avenuen* saaneen alkunsa tarpeesta kertoa tarina kielto-lain ajan Suomesta 1920-luvulla. Kirjoittaminen takkusi, ja hän oli jo antamassa periksi, kun päähenkilöksi ajatellun Kanisterikuninkaan äiti ”seisoi edessäni Kungsgatanin työhuoneella Uppsalassa”. Kirjailija ymmärsi, että tarina oli kirjoitettava juuri hänestä, työstä, joka lähti 18-vuotiaana Amerikkaan. Koko kolmiosaisen kirjasarjan keskeiseksi teemaksi tulikin siirtolaisuus Pohjanmaalta Amerikkaan.

Ylistys maaseudun elämälle

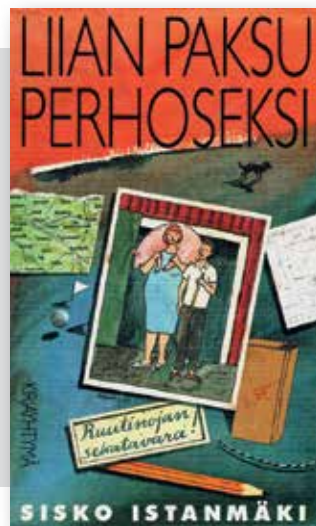
Sisko Istanmäki:
Liian paksu perhoseksi (1995),
 214 sivua, Kirjayhtymä

Kirjan laji: romaani

Aika: 1960-luku

Paikka: kuvitteellinen Ruutinojan kylä Järviseudulla

Keskeisiä teemoja: sukupuoliroolien kääntäminen,
 tilan ottaminen suvussa, Helsingin ja
 maaseudun eroavaisuus

Suurikokoinen Kaisu asuu savisen joen rannalla Pohjanmaan rannikon tuntumassa. Hän matkustaa sata kilometriä idän suuntaan, kun Ruutinojan sekatavarakauppa hakee lehti-ilmoituksella kauppa-apulaista. Perillä Kaisu huomaa heti, että äiti ja sisar pitävät pinteessä hintelää kauppiasta Erniä. Kaisu kiintyy Erniin ja päättyy ennen pitkää kauppiaan rouvaksi.

Tämä mainio asetelma on valloittanut suomalaisten sydämet. Osaltaan siinä on auttanut Kaarina Hazardin päärooli TV-elokuvassa *Liian paksu perhoseksi*, joka keräsi joulukuussa 1997 peräti puolitoista miljoonaa katsojaa television ääreen.

Romaani kääntää miehen ja naisen roolit kutkuttavasti pääläelleen, kun väkivahva Kaisu nostelee pullikoivia miehiä niskasta ojennukseen. Epäsuhtaisen pariskunnan yhteensopimattomuus naurattaa heitä itseäänkin.

Erni alistuu aluksi vahvojen naisten tahtoon, mutta nousee lopuksi vastustamaan äitinsä ja sisarensa häikäilemättömyyttä ja antaa kunnan vastuksen myös Kaisulle.

Romaanin käännekohdassa Kaisu pakenee Helsinkiin töihin veljensä kauppaan, mikä antaa aiheen Helsingin ja maaseudun vertailuun. Kaisu huomaa, että Helsingissä asutaan kuin rotat koloissa. Käymälään ei mahdu menemään kuin takaperin, eikä kunnolla edes raitiovaunuun, jonka penkit ovat liian kapeita kahden istuttavaksi. Kaupassa asiakkaatkin kränisivät, inttivät ja vaativat.

Kaisu alkaa kaivata Ruutinojan kyläkaupan reilua meininkiä: jos on tultu ostamaan, niin siitä vain makkaratanko poikki ja paperiin. Puodin ovi laitetaan lukkoon illalla ja pyhänä, niin kuin laki määrää, mutta takaovi on aina auki. ”Keittiön kautta on tällaisissa pikkukaupoissa ennenkin myyty.”

Pahinta on Helsingin kivikaupungin masentava miljöö. Kun Enri hakee Kaisun takaisin Ruutinojalle, hänen aistinsa avautuvat kotiseudulle. ”Haistele vaihteeksi tätä ilmaa. Metsä tuoksuu. Ja mesiangervo. Ja kuuntele, linnut laulaa.”

Kaisu alkaa arvostaa Pohjanmaan harvasanaista väkeä, joka on kasvatettu elämään siipiä myöten ja vähäkatekismuksen mukaan. ”Nämä naiset tietävät, mitä onni on.

Että se on vain sitä, ettei ole suurempaa onnettomuutta. Tavallista tasaista menoa vain.”

Liian paksu perhoseksi yltyy ylistyslauluksi pohjalaiselle, tai oikeastaan yleisemminkin maaseudun tasaiselle elämänmenolle.

Sisko Istanmäki, varttuneen iän kirjailija

Toimittajan ammatista nuorena haaveillut **Sisko Istanmäki** (s. 1927) väläytti kirjoittajan kykyään ensi kerran keski-ikäisenä. Hän kirjoitti kaksi näytelmää, jotka molemmat esitettiin Seinäjoen kaupunginteatterissa. Kirjallinen ura sai jatkoa vasta eläkepäivillä, jolloin lapset hankkivat äidilleen sähkökirjoituskoneen ja yllyttivät häntä jatkamaan kirjoittamista.

Ja äitihän kirjoitti, vuosina 1991–2008 viisi romaania ja yhden novellikokoelman. Toinen romaani *Liian paksu perhoseksi* (1995) oli poikkeuksellinen arvostelu- ja yleisömenestys, joka sai palkintoja, josta tehtiin huomiota herättänyt televisioelokuva ja jota on esitetty usealla näyttämöllä.

Liian paksu perhoseksi on Istanmäen ainoa kirja, jossa on merkittävästi pohjalaisia piirteitä, vaikka nekään eivät ole niitä kaikkein tyypillisimpiä. Kirjan nimihenkilö Kaisun tavoin Istanmäen tie vei rannikon tuntumasta sisämaahan, Etelä-Pohjanmaan järviolueelle. Istanmäki syntyi laihialaiseen maanviljelijäperheen ja asui lukioaikansa Vaasassa. Helsingin ja Oulun jälkeen Seinäjoesta tuli hänen pitkäaikainen kotikaupunkinsa. Parhaan asuinpaikkansa Istanmäki löysi kuitenkin eläkepäivinään Alavudelta, missä kodin ikkunasta avautui järvinäkymä.

Istanmäen mieltymys järvinäkyymiin näkyy myös romaaneissa. Kaisun silmät avautuvat kirjan lopussa järvimaiseman kauneudelle. Myös romaanissa *Sisarteni elämät* (2004) on herkkä kuvaus järvimaisemasta. ”Tämä näky tässä menee sydämeen. Järvi lepää siinä, pilvet vaeltavat taivaalla, ja niitten kuvajaiset näkyvät tyynessä vedessä. Ja tämän rauhallisen kauneuden keskellä äiti ja poika kuvastuvat veden kalvoon. Poika siinä onkimassa.”

Vasta Istanmäen viimeisen kirjan *Yöntähti* (2008) pääkertoja herkistyy lakeudelle. ”Silmä näkee täällä kauas. Kielo tuntee sydämensä avartuvan. Nuo viljavainiot, joissa vehnä, kaura ja ruis kasvattavat tähkiään, niin kaunista ja turvallista yhtä aikaa.”

Kirjojen tapahtumapaikat ovat Pohjanmaalla, mutta yleensä melko viitteellisesti, eikä kirjoissa käytetä murretta. Paikkaa ja sukujuurta tärkeämpiä ovat ihmisten suhteet. Useimmat heistä ovat vanhuksia. *Viimeisissä mitaleissa* (1997) vietetään 90-vuotispäiviä. *Yöntähden* 80-vuotiaiden vanhusten muistoissa ja unessa nousevat esiin muistikuvat myös ystävällisestä kauppiaspariskunnasta, kirjailijan esikoisromaanin Kaisusta ja Ernestistä.

Vuodenajat erottuvat Pohjanmaalla

Eira Pättikangas:
Olkileijona murisee (1996),
261 sivua, Karisto

Kirjan laji: romaani

Aika: 1963–1964

Paikat: Kurikan sivukylä ja Helsinki

Keskeinen teema: kaupunkia parempi elämä
löytyy Pohjanmaalta

Romaanin alussa 28-vuotias Elina päättää palata Helsingistä takaisin Pohjanmaalle. Elina on kokenut kahdentoista vuoden ajan Helsingin harmautta ja uskoo nyt, että viihtyisi paremmin syntymäkylässään. Koordinaatit viittaavat nimeltä mainitsemattomaan Kurikkaan, mutta kylä on kuvitteellisen Koivukylän Koivuperä. Siellä värikkäät vuodenajat vielä erottuvat. ”Eikö siellä ihminen tunne olevansa paremmin elossa? Täällä sitä jotenkin vain ajautuu kuin lahopölkky päivästä toiseen.”

Vuosi on 1963, jolloin Elina huomaa muuttavansa päinvastaiseen suuntaan kuin mihin kaikki järkevät ihmiset menevät, kaupunkeihin tai Ruotsiin. Hän lähtee tehdastyöhön Pohjanmaan maaseudulle. Kaverit epäilevät muuttoa, mutta Elina on päätäväinen. Pihakaivossa on puhdas vesi, oma sauna odottaa ja murrekin on kotoisaa. ”Silloin kun lähdin, päätin että koskaan en takaisin tule. Olin täysi kakara, enkä ajatellutkaan, että mieli voisi joskus muuttua.”

Paluumuuttaja saa kokea nahoissaan myös maaseutukylän nurjan puolen. Joutavanpäiväisen pururadan kuluttamista pidetään lähes syntinä, kaupasta ostettuja mehuja paheksutaan ja ainakin vaatteiden eli verhojen olisi parasta olla omatekemiä, tai ei ainakaan kaupasta ostettuja. ”Kunnon kankahan kun ostaa, niin siitä tehryks tanus viitti ihmisten ilimoollekki mennä”, opastaa naapuri.

Elina tunnustaa ystävälleen, että kaikki kyläläiset eivät ole erityisen mukavia, vaikkakin persoonallisia. ”Täällä asuu mummoja, joita maailman asiat eivät hetkauta päätän pätkää, eivät sodat, eivät maanjäristykset, eivät hirmuteot. Toisaalta naapurien riiuuasiat kiinnostavat niin mahdollottomasti. Se ei lakkaa minua hämmästyttämästä”, kertoo Elina.

Anna-kaveri vastaa: sinullahan on sitten mahdollisuus säväyttää kunnolla. Ja niin Elina säväyttääkin. Lapsuudesta tutun Jussi-naapurin seura ja kosimiset eivät sytytä.

Sen sijaan Elina kiinnostuu lenkkipolulla tapaamastaan varatusta Karrista ja aloittaa ennen pitkää intiimiin suhteen hänen kanssaan. Kyläyhteisön tuomio on ankara. ”Kolomantehen ja nelijäntehön polovehen täällä menöö synnin seuraamukset. Ne kostetahan. Se lukoo Jumalansanas selekiästi ilimoottetuna.” Rietas elämänmeno on päässyt pesiytymään kylään. Naisten vaatteetkaan eivät enää kelpaa, vaan jalassa pidentään miesten housuja. ”Maailmanlopun merkkiä ne on tuollaaset.”

Elina oli unohtanut, että maalla kaikkien elämä on yhteistä. ”Kaupungissa elettiin tiiviisti kuin silakat purnukassa, mutta kuitenkin en tiennyt edes saman kerroksen naapureistani mitään. Täällä en saa salatuksi edes ripulia. Toivoisin, että tässäkin asiassa olisi olemassa jokin välimuoto. Löytyisiköhän sellainen jostakin pikkukaupungista?”

Haave pikkukaupungista unohtuu, kun Elina suopuu sittenkin naapurin Jussiin. Jussin äiti oli jo katsellut Jussille paremman naimakaupan ison talon tyttärestä, mutta tuleva anoppi tyytyy tilanteeseen, kun huomaa, että pojan päätä ei käännetä. Niinpä Pohjanmaan perinteinen elämänmeno vie selkävoiton suuresta maailmasta ainakin vielä 1960-luvun alussa. Loppuluvussa Jussilla ja Elinalla on jo kaksi lasta.

Pohjalaanainen nainen päriää aina

Turkisompelija **Eira Pätkikangas** (1940-) on kuvannut sisukkaiden pohjalaisnaisten elämää monella vuosikymmenellä, 1800-luvun nälkävuosien ajoilta aina 1960-luvulle asti. Itseoppi-neen kurikkalaisen kirjailijan sujuvat romaanit ovat viehättäneet lukijoita. Niitä on ilmestynyt jo parikymmentä vuodesta 1995 alkaen, kaikki Kariston kustantamana.

Omiin aikakausiinsa ankkuroituvien romaanien miljööt, tavat ja kielenkäyttö ovat taatun eteläpohjalaisia. Pätkikankaan murteen käyttö on niin vahvaa, että tutkija Anne Tihinen arvelee osan sanoista jäävän vieraaksi, jos Pohjanmaan kieli ei ole tuttua.

Tapahtumapaikka on yleensä helppo kuvitella Kurikkaan. Ensimmäinen Pohjanmaalta lähdetään Atlantin taakse, esikoisromaanissa *Liian kaukana Amerikan ranta* (1995). Seuraavaksi sinne palataan

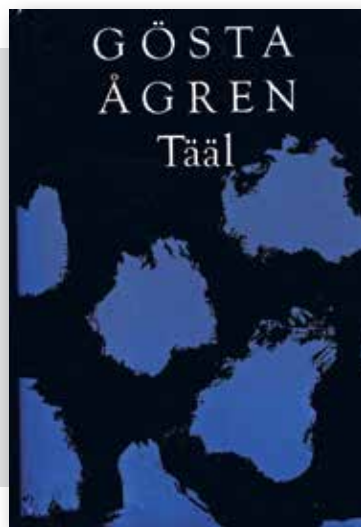
Helsingistä, kirjassa *Olkileijona murisee* (1996). Tämän jälkeen pysytään tiukasti pohjalaisen joen tai luoman varrella peltojen äärellä. Miljöit ovat maatila, mylly, tehdas, suuremmista paikoista Seinäjoen kauppala ja Vaasan kaupunki. Yhteistä on miesten maailmassa pärjäävien naisten näkökulma. Pätkikankaan pontevat naiset pysyvät tiukasti Pohjanmaalla, yleensä kurikkalaisen luoman varrella, aika paljon parisuhteensa kysymyksiä ratkoen.

Pätkikankaan romaanit tapaavat kertoa oman itsenäisen tarinansa, omalla henkilögalleriallaan. Poikkeus on kirjasarja, joka sijoittuu 1300-luvulle ja kertoo itsepäisen neidon, Mielikän tarinan, trilogiassa *Helmisimpukka* (2000), *Paulapolku* (2002) ja *Aurinkokello* (2004). Myös tämän sarjan keskeinen toinen osa tapahtuu Kyrönjoen rantamalla.

Matka mieleen, muistoon ja maisemaan

Gösta Ågren:
Jär-trilogia / TääI-trilogia (1988–1992),
208 sivua, Söderström WSOY

Kirjan laji: runotrilogia
 Aika: menneisyydestä tulevaisuuteen
 Paikka: Uusikaarlepyy, Pietarsaari, Vaasa,
 Helsinki ja Tukholma
 Keskeisiä teemoja: elämä, kuolema,
 muistot ja runo

Ågren nimesi trilogiansa osat murteellisin termein *Jär*, *Städren* ja *Hid*. Suomenoksesssa nimet ovat *TääI*, *Turuilla* ja *Tähän*.

Ensimmäinen osa vie menneisyyden muistoihin. Toinen osa kuljettaa runoilijalle tärkeisiin kaupunkeihin. Päätösosassa kehä sulkeutuu, sillä kirjan runkona on purjehdus Mustasaaresta kotikaupunki Uuteenkaarlepyyhyn.

Ågrenin runojen teemat ovat niin universaaleja, että matkat tehdään silti enemmän mielessä ja runossa kuin ajassa ja paikassa. *TääI*-kokoelman (1988) päätösrunossa runoilija kertoo oppineensa, että ”vain nimetön ihminen on näkyvä”. Kirjassa onkin monta vaikuttavaa henkilökuvaa nimettömistä esi-isistä.

Turuilla (1990) vie Pietarsaaren, Helsinkiin, Tukholmaan ja Vaasaan, mutta taas on kyse vähintään yhtä paljon ajatuksista kuin paikoista.

Kokoelmassa *Tähän* (1992) Ågren sitoo abstraktit ajatuksensa konkreettiseen purjehdukseen, jonka hän teki loppukesällä 1983 Pohjanmaan rannikolla. Runoilija nimeää matkan varrelta yhdeksän paikkaa, joiden avulla 60 kilometrin mittaista purjehdusta pystyy seuraamaan saaren tarkkuudella, Mustasaaren Norrskatista Lapuanjoen suulle Uuteenkaarlepyyhyn. Tätäkin matkaa taitetaan enemmän paperilla kuin maisemassa, koska ”mitään muuta ajatusta ei runossa ole kuin runo”.

Ågrenin kyydissä pääsee yhtä aikaa lähelle ja kauas, sillä hän on samaan aikaan täysin paikallinen ja hyvin universaali runoilija. Pohjanmaa erottuu trilogian taustakuvana, vaikka pohjalaisuus ei ole runojen polttopisteessä.

Pohjanmaan tärkein kuva on lakeus, joka on yhdessä kirjassa rannaton, toisessa avoin ja kolmannessa ääretön. Muita pohjalaisia tunnuspiirteitä ovat kellastunut vilja ja pitkät hameet. Pohjanmaa on pohjoinen kolkka, minne muuttolinnut tulevat avuttomina.

Tällä lakeudella ihminen elää muistojensa ja tulevaisuutensa keskellä ruumiissa, joka lopulta surmaa hänen vapaan sielunsa. Ågrenin trilogia etsii enemmän ihmisenä olemisen ikuista olemusta kuin sen pohjalaisia piirteitä.

Keväällä linnut tulevat avuttomina pohjoista kohti. Ne löytävät auki ammottavan pesänsä, muutaman heinäkorren, heinäkorsten yksinkertaisia symboleja. Oleminen on täällä selkeätä.

Universaalien paradoksien runoilija

Uudenkaarlepyyn Lippjärven kylässä eläneestä **Gösta Ågrenista** (1936–2020) tuli ensimmäinen kirjailija, jonka Finlandia-palkinto nosti kansalliseen tietoisuuteen.

Monipuolinen kulttuuripersoonaa tunnettiin kyllä ennestään ruotsinkielisellä Pohjanmaalla, mutta vasta Finlandia-palkittu runokokoelma *Jär (Tää)* (1988) herätti myös suomenkieliset lukijat. Kirjan suomensi Caj Westerberg, joka käänsi sittemmin useita Ågrenin teoksia, myös valittujen runojen kokoelman. Ågrenin kirjoja on käännetty kaikkiaan kahdeksalle kielelle, minkä vuoksi hän on Pohjanmaan kansainvälisimpiä kirjailijoita, myös teemoiltaan.

Ågren kirjoitti kaikkiaan kolmisenkymmentä kirjaa. Runojen lisäksi joukossa ovat muun muassa kronikka suomenruotsalaisten kohta-loista, tietokirja pohjalaisista talonpoikaisve-neistä ja esseekokoelma *Detta Liv* (suom. *Tämä elämä*) (2001). Ågren käsikirjoitti ja ohjasi myös

elokuvan *Lapualaisballadi* (1969). Hänen ensimmäinen runokokoelmansa *Kraft och tanke* ilmestyi jo vuonna 1955. Runokokoelma *Timmermannen* (suom. *Rakentaja*) (1996) tulkitsee Matteuksen evankeliumin Jeesusta.

Ågren opiskeli 1960-luvun puolivälissä Svenska Filminstitutetin elokuvakoulussa. Vuonna 1971 hän väitteli Tukholman yliopistossa filosofian tohtoriksi aiheena Dan Anderssonin elämä ja runous. Yhteiskunnallisilta näkemyksiltään Ågren kallistui vasemmalle.

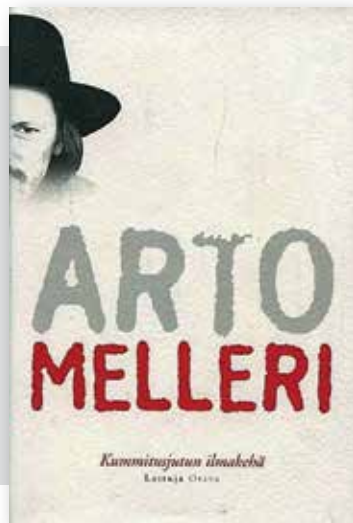
Ågrenin runojen aiheet liittyvät usein historiaan ja suomenruotsalaisuuteen. Loppuainakana teemat pelkistyivät huikeiksi paradokseiksi, joissa pohditaan elämää ja kuolemaa, muistoja ja tulevaisuutta, arkielämää ja jumalaa.

Myös Gösta Ågrenin vanhemmat sisarukset Erik, Leo ja Inga tunnettiin kirjailijoina. Pikkuveli kuvasi heitä kaikkia runoissaan, kuten myös esi-vanhempiaan.

Runoilija palasi kertomaan itse

**Arto Melleri:
Kummitusjutun ilmakehä.
Lastuja (2001),
143 sivua, Otava**

Kirjan laji: lastuja
Aika: 1900-luvun loppu
Paikka: Lappajärvi ja Helsinki
Keskeisiä teemoja: omaelämäkerta, muisti,
kulttuuriväki, pohjalaisuus kaukokuvana

Runoilija Arto Melleri oli vähällä kuolla tultuaan yliajatuksi suojaatiella Helsingissä. Toipilasaika alkoi pitkästä syvästä tiedottomuudesta, ja epikriisissä ennustettiin, ettei mies tulisi enää koskaan kirjoittamaan. Mutta Melleri palasi. Hän aloitti toisen elämänsä juttukokoelmalla, jonka tarinat hän nimesi Juhani Ahon tapaan lastuiksi.

Arto Melleri tunnusti juopuvansa kuvista ja sanoista. Runot kerran löytänyt lukijakin juopuu niistä yhä uudelleen. Lastussaan runoilija pohtii, mistä kuvat ja rivit oikeastaan tulevat, ja vastaa: muistoista.

Kummitusjutun ilmakehä on intiimi omaelämäkerta. Kun teoksen taustan tietää, se on hauska ja melankolinen samalla kertaa. Avoimuus hätkähdytti ja närkästytti, sillä Melleri ei säästänyt itseään eikä muita. Huutomerkkit, kolmet pisteet ja katkonaiset lauseet kuvaavat kirjoitusprosessia. Mellerille huutomerkkit olivat uutta, sillä runoissaan hän oli korvannut ne kuvilla.

Melleri muisteli geometrian oppikirjan lausetta, että lyhyin etäisyys kahden pisteen välillä on suora. Hän muisti vanhoillislestadiolaisen lapsuutensa, eikä pitänyt etäisyyttä nykymaailmaansa pitkänä. Hän näytti ja kuulosti jumalattomalta, mutta jumalanpilkkaaja hän ei koskaan ollut.

Mellerin lastut ovat puhdistautumista ja ote elämään. Lapsuuden maisemassa Lappajärven Itäkylässä pato sanojen tieltä yhtäkkiä aukesi. Runoilija tekee nyt matkan menneisyyteensä, hakee kiintopisteitä muistiinsa vyöryvistä kuvista. ”En koskaan ole päässyt täältä niin kauas kuin luulin”.

Runoilijana Arto Melleri ammensi samalla kertaa läheltä ja kaukaa. Hän oli rock-sukupolven runoilija, kosmopoliitti monella tavalla, mutta samalla hän oli syvästi syntymäpaikkansa kahleissa ja kiintynyt läheisiinsä. *Juuret, mitkä juuret? /Saviheinää me*

olemme, saviheinää, /halkeilevassa maassa. Arto Melleri kirjoitti näin Ilmalaiva Italiassa. Tyypillistä Melleriä, hiukan surumielistä, jopa metafyyisistä.

Kummitusjutun ilmakehää ei kannata lukea todellisuushakuisesti, juorukirjana, kiintopisteitä hakien. Hyvä kirjallisuus ei pyri todellisuuden jäljentämiseen. Arto Mellerin lastut avaavat yhden väylän hänen runojensa maailmaan, kuviin ja tunnelmiin. Hän itse kutsui tarinoitaan kierrättämiseksi. Lastussaan hän viittaa nuorena ihaillemaansa J. P. Donleavyn kirjaan *Holtiton mies*, josta pesäpalloileva velikin lopulta haki yhtymäkohtia Mellerin veljesten värikkääseen elämään.

Parhain kaunokirjallisuus pakottaa lukijan jatkamaan siitä mihin runoilija päätyy. Myös Arto Mellerin lastut houkuttelevat runojen ääreen.

Boheemiromantikko Arto Melleri: "Synnyin täällä --- ja vihaan tätä maata"

Lappajärvellä syntynyt **Arto Melleri** (1956–2005) sai kirjallisuuden Finlandia-palkinnon vuonna 1989 runokokoelmastaan *Elävien kirjoissa*. Modernin runoilijan kotiseuduksi ei tavallisesti mielletä Etelä-Pohjanmaata, vaikka hänen tuotannossaan onkin vahva alueulottuvuus. Häntä on kuvattu yhdeksi leinolaisen ja saarikoskelaisen boheemiromantikon viitan kantajista. "Usein on ollut joitakin lauseita, musiikkivinjettejä, runonrepaleita", on Arto Melleri kuvaillut runojensa syntyprosessia. Hänen mielestään runon pitää olla "moniääninen, sen pitää olla sekä ruma että kaunis; sen pitää olla rivo, raaka ja hellä".

Kriitikoiden mielestä Arto Melleri oli alusta alkaen populaarikulttuurin ja yhteisen kansallisen muistin runoilija. Hän ei ollut kuiva teoreetikko, vaan kokija, näkijä ja myötäeläjä. Hänellä oli silmää elämän syville varjoille ja dramatiikalle.

Runossaan *Syvän Etelän yöt* (*Mau-Mau* 1982) Melleri sekoitti Yhdysvaltain etelävaltioiden ja pohjalaisuuden myytit ja todellisuuden. "... ja Syvän Etelän taivaanrannassa/ sammuvat Kälviän kirkonkylän valot".

Mellerin tuotannon vahva alueulottuvuus on kuitenkin kriittinen. "Ruma, raaka ja hellä" alue-

kuva koostuu alkuvoimaisista yksityiskohdista. Yksityiskohdilla haetaan kiinnekohtia alueeseen, mutta kokonaisuus on muuta. Runo on ilmaisuvälineenä haavoittuvampi, henkilökohtaisempi ja leimaavampi kuin romaani. Runoilija ei voi piiloutua luomaansa romaanihenkilöön. Kun hän kirjoittaa *"Synnyin täällä, Syvässä Etelässä, ja vihaan tätä maata"*, sitä ei välttämättä lueta runon rakenteen osana vaan mielipiteenä.

Hyvän kaunokirjallisuuden tunnistaa siitä, että se voi kiinnittyä vahvoin kuvin paikkaan, mutta ei suostu kuvien vangiksi. Mellerin runossa sekoituvat ajat ja paikat, omat muistot sekä kirjallisuuden, musiikin, elokuvan, historiankirjoituksen ja kansanperinteen kuvat. Näin syntyy monikeroksista kirjallisuutta. Kuvitteellisten maailmojen Etelä-Pohjanmaat eivät olekaan vain kuvia koe-tuista todellisuuksista. Runoja ymmärtääkseen ei tarvitse tuntea Etelä-Pohjanmaata, mutta yksityiskohtien tunnistaminen auttaa ymmärtämään, mikä runossa on ilmeisimmin ironista.

Esimerkiksi *Suru syrämmessä* sisältyy runokokoelmaan *Johnny B. Goethe*. Jo kokoelman otsikko antaa vihjeen siitä, mikä oli Mellerille tunnusomaisin tapa rakentaa runoja. Otsikko antaa

lukijalle seudulliset koordinaatit. Maisema on tunnistettavasti alueellinen, mutta olisi väärin lukea sitä vain aluekuvauksena. Koska täällä ei puhuta arjessa näin, mieleen tulevat kansanlaulut - meillä on aina laulettu näin. Folkloren tutkijoiden mukaan eteläpohjalaisessa huumorissa puhetta vähätellään toiminnan kustannuksella. Näin on myös tunneskaalan toisella laidalla.

Jukka Kemppinen, runoilija itsekin, on havainnut, että 1900-luvun taitteen pohjalainen kansanlaulu "saattoi olla Euroopan viimeinen suuri omaehtoinen luovuuden hyöky". Hänen mielestään tässä luovuudessa oli "sosiaalisesti ja raken-

teellisesti samoja piirteitä kuin amerikkalaisten neekeriorjien lauluissa, joiden perintö kuuluu tämän hetken viihdemusiikissa".

Kansanlaulut kertovat tarinoita rakkaudesta ja surusta. Syvien tunteiden kuvia ovat luonnonilmiöt, vuodenaajat, eläimet ja kasvit. "Tuuli se taittutti koivun larvan, ja meri oli lainehissa", lauletaan Artturi Järviluoman *Pohjalaisia*-näytelmässä. Kansanlaulut muistuttavat itämaista runoutta. Yksi *Johnny B. Goethen* runoista on nimeltään *Haiku lakeuden yllä*. Siinäkin runoilija leikkii sanojen eri merkityksillä.

3.

Katto pään päälle

Pohjalainen kirjatalo oli 2000-luvulle tullessa saatu jo niin valmiiksi, että perustuksen ja seinien päälle pystyttiin rakentamaan kattoa, toisin sanoen ottamaan vauhtia sekä idealistisista mielikuvista että niiden kriittistä.

Pohjalaisuutta uskallettiin lähestyä eri suunnista: vanhasta kuvastosta, sen uudesta tulkinnasta, erilaisista genreistä ja tyylilajeista, historiasta ja uusista aiheista. Esimerkiksi maahanmuuttajista Satu Vasantolan romaanissa *En palaa koskaan takaisin, luulen* (2018) ja maallemuutosta Henna Helmi Heinosen romaanissa *Pala omaa taivasta* (2018).

2000-luvun pohjalaiskirjailijoista valtaosa on naisia. Naiset määrittelevät pohjalaisen kirjallisuuden valtavirran ilman, että kyse on erityisesti naiskirjallisuudesta. Elämää katsellaan luontevasti myös kyökin puolelta, uusin silmin ja uusien aihein.

Murteen käyttöä ei tarvinnut enää korostaa tai pyydellä anteeksi. Matti Mäkelä, Leea Keto ja Arto Juurakko ovat käyttäneet murretta, koska sen avulla ilmaisu on tarkempaa. Arto Juurakon murteellisissa rakkausrunoissa pohjalainen mies herkistyi niin paljon, että saattoi jopa tunnustaa rakkautensa ja pyytää anteeksi, vaikkakin pitkin hampain.

Pohjalaisuuden kestävät arvot

Matti Mäkelä:
Syrämmin kieli (2001),
 139 sivua, WSOY

Kirjan laji: esseekokoelma
 Aika: 1990-luku
 Paikat: Ilmajoen Honkakylä, Seinäjoki,
 Peräseinäjoki ja Ylistaro
 Keskeisiä arvoja: murreilmaisuus, huumori ja
 yritteliäisyys

Matti Mäkelä väistää kaikki pohjalaiset kliseet jopa kaikkein pohjalaisimmassa kirjassaan, *Syrämmin kieli*. Tai melkein kaikki, sillä hän ei malta olla trossaamatta kirjailijakavereilleen siitä, että Seinäjoella tehtiin kuivalle maalle kokonainen järvi hiekkarantoineen.

Syrämmin kielen ylin arvo on pohjalaisen murteen ilmaisuvoima – tai minkä tahansa murteen. Mäkelä ihastelee, kun koululaitos ei onnistunut tukahduttamaan kansankieltä, vaan murre eli päinvastoin nousukautta kirja ilmestyessä vuosituhannen alkaessa.

Murteen voiman todistamiseen riittää yksi avausvirke: ”*Kinnaroottamista son täällä syrijäkulumilla, kun ei oo ku riallinen netskeipin plaraan ja eurosamara hiukirenkahilla*” sanoo henkuri naapurinmies ennen ku jäihin käveli.

Mäkelän pysyvä aihe on kaupunkilaisen haihattelun kummastelu, mille teemalle Pohjanmaan kieli ja elämänmeno tarjoavat otollisen kaikupohjan. Mallin työnteolle antaa puolestaan entisen rengin riuska ojankaivuu: kaks mätästä ilimas ja kolomas lapion päällä. Ylenmääräistä ahkeruutta Mäkelä nimittää hirtehiseksi painamiseksi. ”Mutta mikkelinä sitte maatahan!”

Mäkelä tunnustaa pysyviä arvoja. Hän kiittää jalasjärveläistä alkuperäiskansaa sen ainutlaatuisen erikoisesta suhteesta maahan, he nimittäin viljelevät sitä. Lapsuuden rannattoman nevan täydellinen muutos pysäyttää viisikymppisen kirjailijan, kun ruskeaa turvepeltoa halkovat viivoittimella vedetyt ojat ja syvyyksistä kaivettujen juurakoiden korkeat kasat. Sekavat tunteet kääntyvät pian voiton puolelle, sillä Mäkelän huomaa näkymän tuovan mieleen kytösavun aukian, pohjalaisen peltolakeuden avaruuden. Mäkelä harkitsee jopa konkreettisten juuriensa viemistä etelään, eikä vain muistoksi, vaan kertomaan siitä, että elämä jatkuu syrjämailla.

Kestävinä pohjalaisina arvoina näyttäytyvät rehevän murteen ja suorapuheisen huumorin lisäksi toimeliaisuus, säästäväisyys ja omanarvontunto, joka nöyrtyy vasta kuoleman edessä.

Maailmanparantaja talonpoikaisella järjellä

Ilmajoen Honkakylässä syntyneen **Matti Mäkelän** (1951–2019) tuotantoa leimaavat lukeneisuus, korkea kielellinen taso ja tulkintoja väistelevä lajityyppien vaihtelu. Hänestä tuli yksi vuosituhaten vaihteen näkyvimmistä esseisteistä Suomessa.

Mäkelä loi nahkaansa koko uransa ajan. Omimmillaan hän oli kolumnien tai esseiden tapaisissa teksteissä, mutta yhtä kotonaan hän oli isojen teemojen liikuttelussa. Siitä osoituksina esimerkiksi Toivo Pekkasen elämäkerta *Leveähartainen ajattelija* (2002), aina ajankohtainen *Sääkirja* (1998) sekä kirjoituskokoelmat *Synnyynnäinen lähestymiskielto* (2003), *Suomen kunnaat* (2004), *Uuninpankon ylistys* (2006) ja *Metsäläisen saarnakirja* (2009). Ainoan laajan kaunokirjallisen teoksensa, kiistellyn *Rakkausromaanin*, hän julkaisi vuonna 2006. Aihepiiristä syntyi myös hänen väitöskirjansa *Kun häpeästä tuli kunnia ja provokaatio: näkökulmia tabuja rikkovaan taiteeseen* (Itä-Suomen yliopisto 2016).

Ajassa liikkuvan lyhytproosan taitajana Mäkelä rinnastuu Erno Paasilinnaan (1935–2000). Yhteiskunnalliselta ajattelultaan

miehet olivat lähes toistensa vastakohtia, mutta yhteistä oli suvereenin kielen ohella omapäisen vapaa liike ahtaiden ideologioiden ja koulukuntien ulkopuolella. Se vaati rohkeutta molemmilta.

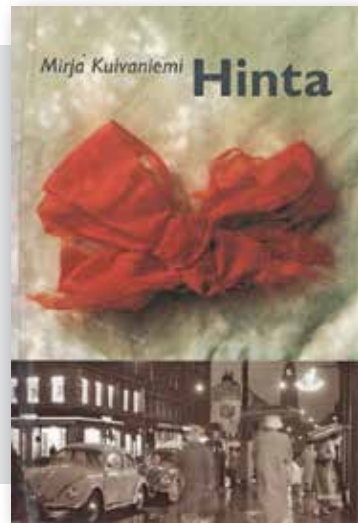
Mäkelällä oli harvinainen kyky suhteellistaa vaikeita asioita ymmärrettävään mittakaavaan. Hän oli ihmisille armollinen ja toivoa tarjoava maailmanparantaja. Mäkelä oli avoin uusille ilmiöille, mutta hän säilytti aina juurevan kriittisyytensä. Maahenkisen ajattelun taustalla olivat lestadiolainen perhetausta ja vaatimaton koti, josta Mäkelä ponnisti Seinäjoen lyseon ja Helsingin yliopiston kautta itsenäiseksi ajattelijaksi ja Pekkas-Akatemian rehtoriksi.

Mäkelä palaa kirjoituksissaan toistuvasti lapsuuteen, luontoon, maaseutuun ja ihmisen osaan kiivaasti muuttuvassa maailmassa. Vaikka hän asui ja työskenteli koko aikuisikänsä muualla Suomessa, eteläpohjalainen kasvuympäristö ihmisen oli sielunmaisema, josta riitti ammennettavaa koko pitkän kirjallisen uran ajan. Siitä kertoo näkyvimmin *Syrämmen kieli* (2001), kotoisella murteella kirjoitettu maailmanselitys.

Eron ankara hinta

**Mirja Kuivaniemi:
Hinta (2004),
443 sivua, Tammi**

Kirjan laji: romaani
Aika: 1953–1990-luku
Paikat: suupohjalainen kylä ja Helsinki
Keskeisiä arvoja: eron hinta, kärsivällisyys,
anteeksianto

Suupohjalaisen Martin vaimo Irene jättää heti kirjan ensimmäisellä sivulla maanviljelijä-miehensä ja pienen tyttärensä Kaarinan ja muuttaa opettaja-Ilmarin perässä Helsinkiin. Loppuosa romaanista kuvaa Irenen lähdön hintaa vuodesta 1953 lähtien aina 1990-luvun EU-Suomeen saakka.

Lautakunta määrää erossa Kaarinan isälleen. Irene menee uusiin naimisiin Ilmarin kanssa ja saa kaksi lasta tämän kanssa. Uuden elämän hinta on kuitenkin kova. Ankarimman hinnan maksaa vaille äidin rakkautta jäävä Kaarina, joka viettää loppuelämänsä Törnävän mielisairaalassa Seinäjoella. Irenen lähtö heijastuu myös tämän nuorempien lasten elämään. Ratkaisua taustoittavat osaltaan Martin ja Irenen vanhempien henkilökuvat.

Irene tekee kirjan alussa harkitun valinnan ja seuraa intohimoaan. ”Miten väkevä voima rakkaus olikaan, ja miten pelottava. Vai intohimoko hänen elämäänsä oli määrännyt?”, Irene miettii. Hän ymmärtää liian myöhään, että äitiyttään hän ei voi jättää taakseen.

Suuri osa kirjan dramaturgiasta liittyy maaseudun ja kaupungin vastakohtaisuuteen, mikä on usein toistuva teema Kuivaniemellä. Nyt ero vain on tavallista suurempi, kun vastakkain ovat maan pääkaupunki ja pohjalaisen maaseudun sivukylä. Irene huomaa, että Lakeudella ja Helsingillä ei ole muuta yhteistä kuin kova tuuli. ”Kaupungissa seinät olivat vastassa joka puolella, ja talojen yllä näkyi vain kaistale taivasta. Pohjanmaalla oli nähnyt sinne saakka, missä taivas ja maa yhtyivät. Oli ollut helppo hengittää, kun mikään ei ympärillä puristanut.” Irenestä tuntuu kuin hänessä olisi kaksi eri ihmistä, joista toinen eli yhä maalla ja toinen opetteli elämään kaupungissa. ”Kumpikin ajatteli toistaan haikeudella niin kuin kauas muuttanutta sisartaan.”

Kuusikymmppisenä leskenä Irene ei voi enää vastustaa entisen elämän kaipuuta, vaan palaa kymmenen vuotta vanhemman ex-miehensä luo.

Irenen lähdön aiheuttama tuska näkyy alkuvuosina Martin käytöksessä, mutta vähitellen Martti tyytyy kohtaloonsa. ”Eikö se oo kauhiata, että toinen rakastaa mutta

toinen ei?”, kyselee Kaarina. ”On se kauhiia. Mutta kyllä siitä hengis seleviää”, Martti-isä vastaa.

Irene on kirjan päähenkilö, jonka ristiriitaisia tunteita Kuivaniemi kuvaa tarkasti ja taitavasti. Martti on monumentaalinen vastapaino, jonka kärsivällinen ymmärtäminen saa lopuksi palkintonsa. ”Ilman unelmia elämä olisi paljon köyhempää. Ja joskus unelmatkin saattavat toteutua”, kuuluu kirjan lohdutus, joka ei ole aivan laiha. Elämä menee joka tapauksessa niin kuin menee, Martti miettii. Irenen ja Martin saunan selänpesussa kokema läheisyys kuvataan herkkyydellä, jolle on vaikea löytää vastinetta ainakaan pohjalaisessa kirjallisuudessa.

Martin eteläpohjalaisen isäntämiehen vankassa hahmossa on kiltteyttä ja anteek-siantoa, joita ei tavata lukea pohjalaisen miehen piirteisiin. Mutta niihinkin pohjalainen mies voi näköjään joskus yltää.

Pohjalaisen ihmisen kokovartalokuva

Mirja Kuivaniemen monipuolinen tuotanto piirtää pohjalaisen ihmisen kokovartalokuvaa. Hänen teoksensa sijoittuvat pääosin Etelä-Pohjanmaalle, mutta pohjalaisuutta niissä edustavat lähinnä puheenparsa, termit ja tavat. Kirjailijaa kiinnostavat enemmän inhimillisen elämän yleiset ehdot kuin tyypillisen pohjalaiset piirteet. Ihmissuhteiden säröt, seksuaalinen vetovoima sekä maaseudun ja kaupungin erot ovat Kuivaniemen tärkeitä teemoja.

Kuivaniemi syntyi Isojoella, opiskeli merkonomiksi Ilmajoella ja asettui työn perässä Seinäjoelle. Hän aloitti kirjailijan uransa 1980-luvun alussa runoilla ja näytelmillä, joita seurasivat lukuisat romaanit ja novellikokoelmat. Kuivaniemi toimi pitkään myös kriitikkona ja kolumnistina.

Esikoisromaanin *Neitoperho* (1984) kuvaa maaseudulla asuvan tytön heräämistä naiseuteen vuosina 1952–1962. Tämän ja kahden seuraavan romaanin tapahtumapaikka on päähenkilön kotitila nimettömässä pohjalaiskylässä. Kaikkien näiden taustalla tuntuu Seinäjoen vaikutus lähimpänä kaupunkikeskuksena. Neljännessä romaanissa *Verestä kudottu verkko* (1988) miljööksi vaihtuu kalastajakylä Kaskisten näköisessä rannikkokunnassa.

Tämän jälkeen Kuivaniemen fiktio sijoittuu useimmiten Seinäjoelle tai sitä muistuttavaan pikkukaupunkiin. Romaanissa *Punainen suru* (1989) liikutaan Seinäjoen keskustan nimetyillä kaduilla ja novellikokoelman *Sudenkuopat* (2009) tarinassa *Viattomuus* vietetään aikaa Seinäjoen Kauppatorilla. Pätevyytensä novellistina Kuivaniemi osoittaa myös kokoelmassa *Hyvä aviomies* (1992) ja *Ihmisten lainaajat* (1996), joiden moni tarina kuvaa salasuhteita.

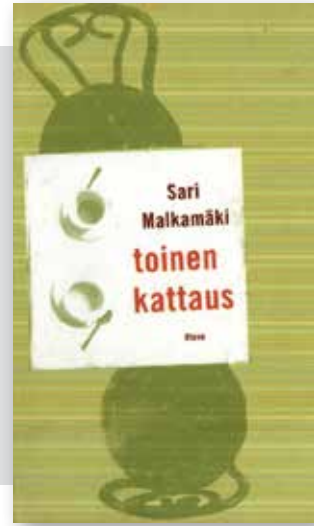
Kuivaniemen painavimpia teoksia ovat romaanit *Hinta* (2004) ja *Virta* (2007), eivätkä yksin sivumäärältään. *Hinta* kertoo liikuttavan tarinan suupohjalaisesta maanviljelijästä ja hänen elämäänsä liittyvistä ihmisistä yli neljän vuosikymmenen ajalta. Romaanissa *Jää hyvästi, Dublin* (1994) Irlanti on ainoa nimetty paikka, mutta kotimaassa liikutaan yhä Lakeudella. *Siantappajat* (2014) on dekkarin sävyjä saava lapualais-jyväskyläläinen ihmissuhdedraama, jota esitettiin myös Seinäjoen kaupunginteatterin suurella näyttämöllä.

Kuivaniemen tuotanto muodostaa keskeisen osan 1990-luvun lopun eteläpohjalaisesta kaunokirjallisuudesta ja pystyy tekemään sen täysin ilman pohjalaisia kliseitä.

Härmäläinen homofobia

**Sari Malkamäki:
Sydänäännet (2006),
20 sivua (novellikokoelmasta
Toinen kattaus, Otava)**

Tekstin laji: novelli
Aika: 2000-luvun alku
Paikat: Helsinki
Keskeisiä arvoja: homofobia, suvaitsevaisuus,
humori

Komiikka ja pohjalaisuus eivät ole päällimmäisiä piirteitä Sari Malkamäen tuotannossa. Novellissa *Sydänäännet* ne nousevat kuitenkin pääosaan.

Tarinan kertoja on Helsingissä asuva pohjalaistaustainen Marjo. Hän ei ole uskaltanut kertoa suvulleen elävänsä naissuhteessa, jossa Auli-kumppani odottaa lasta. Tunnelma tiivistyy, kun Marjon maanviljelijäisovelit Raimo pyytää siskoltaan yösiijaa Helsingin-vierailunsa ajaksi.

Marjo empii, koska pelkää parisuhteensa paljastumista. Lisäksi Raimo oli kärrännyt edellisellä reissulla maakunnan miesten kanssa rukkasia eduskuntatalon eteen, häntä oli haastateltu suorassa lähetyksessä, hän oli joutunut yöllä nakkioskilla tappeluun ja oli noussut aamulla Pohjanmaan junaan mustan silmän ja kolmen tikin kanssa. Nyt Raimo oli taas tulossa ministeritason tapaamiseen parin muun isännän kanssa.

Marjo panikoi ja suunnittelee suhteen salaamista monenlaisilla peitejärjestelyillä, mutta lupaa lopulta yöpaikan veljelle. Niinpä Raimo käy eduskunnassa, mutta ei sen jälkeen ilmestykään siskon luo. Marjo käy etsimässä veljeään Bottalta ja Zetorista, mutta häntä ei löydy. Marjo keksii kuitenkin Zetorissa, että Raimo on voinut mennä Vanhalle Maakuntien miehet esiin -tilaisuuteen. Marjo kuvittelee, miten Raimon elämä muuttuu, kun hän tulee kaapista. ”Ainahan Raimo on ollut luonnottoman kiinnostunut siitä, kuka olisi homo”, sisko pohtii.

Marjo miettii, että hän voisi majoittaa Raimon pysyväminkin luokseen, jos tämä haluaa päästä pois ahtaista ympyröistään. Toisaalta Raimoa puukotettaisiin kylillä selkään ja hän menettäisi monet luottamustoimensa, minkä jälkeen syrjäseutujen tulevaisuus näyttäisi entistä synkemmältä, kun Raimon panos menetettäisiin. Neljännen viskin jälkeen Marjolle käy selväksi, että hänen velvollisuutensa Pohjanmaata kohtaan on hakea Raimo pois Vanhalta.

Raimoa ei kuitenkaan näy myöskään Vanhalla, mutta Marjo jatkaa ryyppäämistä ja herää aamulla Hotelli Tornissa, missä hänestä huolehtii Seppo, ystävällinen peräseinäjokelainen homo.

Marjo palaa Aulin luo, missä kuulee, että ministerivierailu olikin ollut vain veruke. Raimo oli tullut perusteelliseen sydäntutkimukseen, koska oli halunnut salata sydän-oireensa vaimoltaan Riitalta ja koko maakunnalta ennen kuin tietäisi itse, mistä niissä on kyse.

”Kun Raimo oli kuullut Aulista ja raskaudesta, se oli onnitellut. Ne oli aavistaneet Riitan kanssa jo vuosia sitten Marjon asian. Raimo oli kutsunut kesällä näyttämään vauvaa.”

Pohjalaisella homofobialla ilotteleva tarina päättyykin suvaitsevaisuuden riemuvoittoon!

Sari Malkamäki, härmäläinen Helsingissä

Sari Malkamäki syntyi Alahärmässä vuonna 1962. Hän luki filosofian kandidaatiksi Helsingissä, minne jäi myös asumaan. Malkamäki kirjoitti vuosina 1994–2001 Otavalle yksitoista kirjaa, joista seitsemän on novellikokoelmaa ja neljä romaania. Häntä arvostetaan tiiviin tyylin taitajana, joka kuvaa arjessa näkyviä elämän käännteitä. Ensimmäiset kirjat vaativat lukijalta tarkempaa keskittymistä, tuotannon loppupuoli on juonellisempaa kerrontaa.

Malkamäki kirjoittaa koulutettujen kaupunkilaisten parisuhdeongelmista, sisarusten suhteista sekä vanhempien ja lasten väleistä. Pohjalaisuus ei kuulu hänen ydinteemoihinsa, mutta Pohjanmaa näkyy useimmissa kirjoissa taustatekijänä. Pohjalaisuus tuntuu kuin ”mutantti kasvain, välillä hyvänlaatuisena ja harmittomana, välillä pahimmaisena ja säteilytyksen tarpeessa”, todetaan romaanissa *Marraskuun tyttäret* (1998).

Pohjanmaalta lähteneet ihmiset joutuvat usein selvittämään välejänsä taustansa kanssa. Kodin ikkunasta näkyvä meri avautuu talvella lakeusmaisemana ja murre palautuu junassa josain Tampereen tienoilla. ”Marja tietää jo nyt, että hän jää kaipaamaan seudulta ainoastaan

maisemaa, varsinkin kevättulvien uhmakkaita, pitelemättömiä pyyhkäisyjä peltojen yli”, kertoo *Viikon päivät* -romaanin päähenkilö.

Toiset sopivat paremmin tähän karuun ja pelkistettyyn maastoon, missä turkistarhojen varjotalot näyttävät muinaisen heimon asumuksilta, joita yritettiin varjella tuleville sukupolville. Osa lähtee, koska haluaa päästä elämässä eteenpäin. ”Hän puhui halustaan päästä mahdollisimman kauas Pohjanmaalta, kauas maakunnan tunkaisesta omahyväisyydestä, kauas äidistä, jonka mielestä eläminen oli vaarallista ja tarpeetonta”, kuvataan Varpua *Marraskuun tyttäri*ssä.

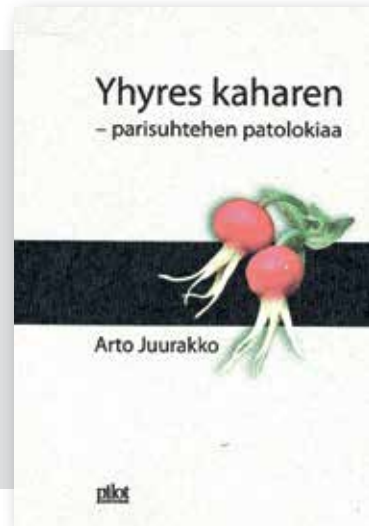
Helsinkiin muuttaneen tyttären ja narisevan pohjalaisäidin suhde näyttää usein hankalalta. Toisaalta äiti jaksaa huolehtia jälkeläistensä elämästä. ”Soitan vaan että täällä olis ny flikalle vilavaatteet kurottuna, jos kelepaa. Tekaasen siihen vähän nisua joukkohon kun et kumminkaan viitti itte pyöräyttää.”

Äiti saa kuitenkin huomata *Tiikerikakussa* (1994), että tyttäreellä onkin jo omat leipomukset. Kun aikaa kuluu, Pohjanmaa voikin antaa huumorilta tuoksuvan lämpimän perinnön kaupunkilaiselle elämälle.

Pohjalainen mies helluusena

Arto Juurakko:
Yhyres kaharen –
parisuhtehen patolokiaa (2007),
91 sivua, Pilot-kustannus

Kirjan laji: runokokoelma
Paikka: Etelä-Pohjanmaan maaseutu
Keskeisiä arvoja: vähäpuheisuus,
tunteiden avaaminen, rakkaus

Pohjalainen mies avaa tunteensa Arto Juurakon murrerunoissa. Ei niistä mitään yllättävää paljastu, sillä mies on yhä oma perinteinen itsensä, mutta merkittävää on, että hän ylipäätään puhuu rakkaudesta, mustasukkaisuudesta ja anteeksiannosta.

Tämä on oikeastaan runojen pääteema: miehen vaikeus puhua tunteistaan. Mutta tiukan paikan tullen sekin voi onnistua.

RAKKAURESTA

*Kummää ennen juhannusta
siinä kylätiällä sanon kiviä potkaasten,
notta kovin on ohora ottanut pilliästä,
se tarkoottaa:
soot mun miäleinen akka.*

*Ja jos mää oikeen
puheliaaksi heittäyryn,
vielä siinä riihen nurkalla tokaasen:
moon jo kauan sua kattellu,
niin se on kosinta.*

*Ja jos päälle rykääsen, niin tiäret,
jotta minoon tosisnani
niinku aina.*

*Sitte on muuta sano
ennenku syksyllä, jotta
sen nimeksi tuloo Tauno,
jonsei soo tyttö.*

Juurakon runoilijan tie alkoi yllä näkyvästä runosta, jonka hän lähetti kesän 2007 Kurikan Haku päällä -festivaalin rakkausrunojen kilpailuun. Siitä tuli voitto ja raadin puheenjohtajan Tommy Tabermann yllytti jatkamaan kokonaisen kokoelman kirjoittamista. Juurakko teki työtä käskettyä ja näin syntyi esikoisteos, joka upposi saman tien lukijoihin. Juurakko huomasi pystyvänsä käsittelemään vaikeitakin aiheita murteen ja huumorin avulla.

Runokirja käy läpi parisuhteen koko kaaren puberteetista ihastumiseen, avioliitosta lapsiin, riitelystä sovintoon ja arjen nautinnoista elämän iltaan.

Runojen pohjalaismies on maaseudun eläjä, tyypillinen jurottaja, joka on kiinni menneisyyden arvoissa. Hän on vakavaraanen, vakavanpuoloonen, tapoihinsa urautunut lihansyöjä. Hääreissu Ikaalisten kylpylään on hänelle kaukomatka, eikä hän tohdi osallistua lastensa synnytykseen (ku oli se salaajituski).

Runojen mies ei osaa aluksi puhua kuin karkeaa kieltä, jos sitäkään. Perkeles tuloo paljon helpommin kuin rakkauden sana. Koska hän on pitkävihainen, anteeksipyyntö on vaikeaa. Mutta välillä pohjalainenkin mies oppii puhumaan ja olemaan naisen kanssa.

Juurakon mies on eräänlainen mielensäpahoittaja, paitsi että nainen herkistää hänen mielensä, ei yleensä pahoita.

Juurakonperän runoilija löysi tyyliinsä

Alavuden Juurakonperällä vuonna 1962 syntynyt maatalon poika **Arto Juurakko** ei jäänyt peräkamariin, vaan pyrki ja pääsi Helsingin yliopistoon. Hän valmistui vuonna 1994 filosofian maisteriksi kulttuuritutkimuksen laitokselta.

Työelämä houkutteli Juurakon ensin opettajan sijaiseksi Alavuden lukioon, sitten Seinäjoen ammattikorkeakouluun. Opettajan pätevyyden hän hankki vuonna 2004. Vuonna 2016 Juurakko siirtyi Mänttä-Vilppulan kulttuurijohtajaksi ja vuonna 2018 Lakeudenportin kansalaisopiston rehtoriksi Alavudelle.

Vuoteen 2007 osunut yllättävä menestys rakkausrunokilpailussa on johtanut jo yhdentoista runokokoelman julkaisemiseen. Juurakko kertoo lukeneensa nuorempana runoja ja kokeilleensa itsekin niiden kirjoittamista, mutta oma tyyli löytyi vasta murrerunoissa. Juurakko on

pysynyt tiukasti esikoiskokoelman viitoittamassa ilmaisussa ja lähinnä parisuhteen maailmassa, josta on syntynyt muheva joukko meheviä variaatioita. Hän on tosin puinut samalla tyyliillä jonkin verran myös työelämän patologiaa. Toisesta kokoelmasta kuudenteen runokirjat on kustantanut Minerva, siitä eteenpäin oma kustantamo Sananjuuri.

Runojen lisäksi Juurakko on kirjoittanut oppikirjoja, tietokirjoja, näytelmiä, laulun sanoja, lehdistuttuja ja kolumneja.

Juurakon mukaan asioita pystyy ilmaisemaan murteella eri tavalla kuin yleiskielellä. Todisteeksi siitä käy runo *Ihmisen elämä*.

*Tuuli koluuttaa
haatonta laronovia.
Maalimas läpiveto.*

Varjojen veijarista virkavallaksi

Christian Rönbacka:
Rurik – Lakeuden legenda (2009),
232 sivua

Kirjan laji: kehitysromaani, veijariromaani
Aika: 1980-luku
Paikat: Eräjärvi (Evijärvi), Lappajärvi,
Seinäjoke, Pietarsaari
Keskeisiä arvoja: nuoren miehen kehitys
kolttosista vastuuseen

Dekkaristi Christian Rönbackan esikoisromaani *Rurik – Lakeuden legenda* (2009) ei yllä hänen myöhempien kirjojensa tasolle, mutta se antaa herkullisia avaimia kirjoittajan ja hänen päähenkilöidensä ymmärtämiseen.

Kaikki kolme, Christian Rönbacka, Rurik Rönbacka ja poliisidekkareiden sankari Antti Hautalehto ovat evijärveläisen pientilan poikia. He eivät siis tule varsinaiselta Lakeudelta, vaan Pohjanmaan metsäiseltä Järviseudulta.

Tarkkaan ottaen Rurik ei tule edes Evijärveltä, vaan kuvitteellisesta Eräjärven Yytin kylästä, josta on suurin piirtein yhtä pitkä matka Seinäjoelle ja Pietarsaareen. Seinäjoelle Rurik tuodaan sairaalaan, kun hän on nauttinut viinanhimoonsa tuulilasinpesunestettä. Pietarsaareen Rurikia vetävät Korv-Göranin makkarakioski ja muut huvitukset. Välillä hän käy hakemassa hupia myös Lappajärven Vakosaaresta.

Kirja on veijariromanin muodon saava kehityskertomus 11-vuotiaan maalaispojan kasvusta armeijaikäiseksi nuorukaiseksi. Rurikilla ei ole samanikäisiä leikkikavereita, mutta se ei haittaa, koska ajan täyttävät vilkas mielikuvitus, luonto ja lukeminen. Rurik menestyy metsästyksen, kalastuksen ja tyttöjen maailmassa, tässä aikajärjestyksessä. Kaikkiin kiinnostuksen kohteisiin liittyy vauhdikkaita kolttosia sekä lain rajailla tai sen väärällä puolella kulkemisia. Aina ei jouda noudattamaan tieliikennelakeja, eikä mopolla voi viedä pelloille apulantasäkkejä, puolustautuu Rurik.

Ajan myötä Rurik kasvaa ja kehittyy. Vuorisen Pentti kertoo Sohvin Saluunassa, että kehityksen näkee selkeimmin sateen jälkeen: ”Kun poika alkaa kiertää vesilammikot, on siitä tullut mies”, Pentti opettaa tuoppinsa takaa.

Kun Rurik käreäyttää joukon taparikollisia puolivahingossa, kysäisee poliisi Mikkola, onko poika harkinnut poliisin uraa. Rurik lupaa harkita asiaa. Ajatus jää kutkuttamaan vilkasta nuorta miestä, jolle myös ihmismielen varjopuolet ovat tuttuja.

Vähän pahemman selkkauksen jälkeen Rurik arvelee poliisin uran olevan pois suljettu, koska hän ei ole enää nuhteeton kansalainen. Poliisi Mikkola järjestää ongelman pois päiväjärjestyksestä. ”Sen kun hoidat sotaväen kunnialla loppuun. Kun palaat, otat yhteyttä, jos koulu kiinnostaa. Seinäjoen reissuasi ei ole enää kirjoissa eikä kansissa”, lupaa Mikkola.

Juuri ennen kuin poliisiauto häviää mutkan taakse, välähtää sininen vilkku katolla hyvästiksi. Olikohan se välähdys tulevaisuudesta, pohtii Rurik.

Kyllä se sitä oli, niin Rurikin, Christianin kuin Antti Hautalehdonkin tulevaisuudesta, sillä kaikista tulee pohjalaiseen tapaan poliiseja. Kaikki he oppivat myös kiertämään vesilätäköt riittävän kaukaa.

Poliisi, josta tuli dekkareiden tekijä

Entinen poliisi ja vakuutusetsivä **Christian Rönbacka** on kirjoittanut vuodesta 2012 lähtien yhä suosituimpaa poliisidekkareiden sarjaa. Suosio on helppo ymmärtää, sillä Rönbackan jännärit ovat vauhdikkaita, sujuvia ja asiantuntevia. Ehkä tärkein selitys menestykselle on kuitenkin dekkareiden päähenkilö, tutkinnanjohtaja Antti Hautalehto, joka on terävä, tilannetajuinen ja inhimillinen. Kaiken lisäksi hän on Rönbackan tapaan syntynyt Evijärvellä vuonna 1969.

Rönbacka ei juuri korosta sankarinsa pohjalaisuutta. Yleensä riittää pelkkä viittaus Hautalehdon syntyperään, minkä perusteella lukija saa taustoittaa hänet mielessään. Hautalehto on pientilan poika, minkä vuoksi hän on tuttu metsästyksen ja aseiden kanssa sekä kulkee omia polkujaan niin luonnossa kuin viranhoidossa. Pohjalaiselta tuntuu Hautalehdon mustan huumorin kyllästävä sanailu. Katos, Pohjanmaan soma

vallesmanni, uskaltaa työkaveri huomauttaa.

Pohjalaista perua on ennen kaikkea Hautalehdon vittumainen, jääräpäinen ja pitkävihainen luonne. Epäoikeudenmukainen kohtelu saa hänet pois raiteiltaan. Silloin häntä saavat varoa kaikki, arvoon ja asemaan katsomatta. ”Liikenne-raivon pahin muoto on ärsyyntynyt pohjalainen, jolla on virkamerkki ja ase”, toteaa työkaveri dekkarissa *Tuonen korppi* (2013).

Rönbacka on muistanut syntymäseutuaan myös kirjalla *Riskiretki – Seikkailu muinaisilla reiteillä* (2020), jonka hän on kirjoittanut Lars Candolinin kanssa. Kirja kertoo pienellä perämoottoriveneellä tehdystä retkestä poikki Suomen niemen, Tammisaaresta Pietarsaareen. Loppuosaltaan matka seuraa Pohjanmaan Järviseedun historiallista tervareittiä. (Henkilö nimeltä Lars esiintyy myös *Rurik*-romaanissa ja Hautalehto-sarjassa.)

Nykyruno juurtuu lakialle

Leea Keto:
Läpitte tuulisen lakian (2011),
95 sivua

Kirjan laji: runoteos
 Paikka: Lapuanjokilaakson peltolakeus
 Keskeisiä arvoja: ihmissuhteet, juurevuus,
 lakeusmaisema

Leea Kedon runoteos *Läpitte tuulisen lakian* osoittaa, miten monikerroksista hyvä runous voi olla.

Runojen näkyvin taso on johdonmukaisen perinteinen pohjalaiskuvasto, melkein kuin Artturi Leinosen tai Samuli Paulaharjun lähes sadan vuoden takaisissa härmäläiskuvauksissa. Sen osia ovat kaurapelto, kulotus, tulva, hevonen, kuovi, haitari, puukko ja veisuu. Kesät ovat kuumia ja talvet umpihankisia. Surujakin on, mutta ne kuuluvat tämän maailman sisäisiin asioihin, jota mikään ulkoa tuleva ei uhkaa.

Pinnalta katsoen runot kertovat perinteisistä pohjalaisista arvoista täydellisen juurevalla pohjalaiskielellä. Heti avausruno asettaa kertojan omalle paikalleen sukupolvien ketjussa. *Mä oon täs / ekkä pääse mun ohitte / ekkä ylitte. // Täs mä oon / ja mun peräs seisoo isoisä ja sen isä ja ne kaikki. // Me ei väistytä. / Me piretähän yhtä. / Sä et saa meille mitään, jos me päätetähän niin. // Et tainnu tietää? / Oot vissihin mualta tullu*

Myös kokoelman viimeisen osan avausruno *Minä itte* on painokas. Pohjalainen isäntä listaa siinä onnistuneet tekemisensä: pellot, taloon, tenavat ja kaupat. Tämäkin runo päättyy kysymykseen, joka ei kaipaa vastausta: *Monellako oot näin valmista elämää nähny?*

Molempia mainittuja runoja voi lukea myös itseironisena kommenttina pohjalaiseen elämänmenoon, jolloin itsevarmuus alkaakin tuntua katteettomalta mahtailulta. Jälkimmäistä runoa on myös esitetty molemmilla tavoilla, sekä uhoavana julistuksena että epävarmasti vakuuttelevana tulkintana. Lukija saa tehdä omat painotuksensa ja kuvitella mielessään myös rivien välit.

Kun Kedon pohjalaisen kuvaston takaa etsii syvempää sanomaa, alkavat runot puhua ajattomalla kielellä kertojan tunne-elämästä ja ihmissuhteista. Kokoelman kahdessa ensimmäisessä osassa tunnelma heiluu toivon ja epäilyn välillä. Keskimäisessä osassa lakeus puhkeaa palavan rakkauden kevääseen. Kahdessa viimeisessä osassa nokkoset ja kylmyys ottavat vallan. Päätösruno on *Yksin*.

Maisema ei katto mua silimihin enää. // Takki auki tuulta päin mä meen / ja vilja lakoontuu / niin kuin meren aallot // Mä meen / ja takinliepehet leviää ku siivet // Jos joku kattoos / näkis mun auringonlaskua vasten / vielä kerran

Leea Kedon runoista voi nauttia Pohjanmaan nostalgisena kuvana, niistä voi aavis-
tella muutoksen tuulahduksia tai niiden myötä voi uppoutua kertojan sisäiseen tun-
nemaailmaan. Runoudessa edes pohjalaisuus ei ole yksiselitteistä.

Leea Keto, nykylakeuden runoilija

Leea Keto on vuonna 1961 Kauhavalla syntynyt kasvatustieteen tohtori ja kirjailija. Hän on toiminut vuodesta 1997 lähtien Järvilakeuden kansalaisopiston rehtorina. Sitä ennen hän teki luokanopettajan ja äidinkielen opettajan töitä Kauhavalla ja Evijärvellä.

Kedon ensimmäiset runokirjat, *Alan kirjoittaa vastausta* (1988) ja *Sydämeniiva* (1996), asettu-
vat luontevasti tulvivan lakeuden reunalle, mutta pohjalainen kuvasto ei vielä hallitse näkymää. Kolmannessa runokirjassa *Läpitte tuulisen lakian* Keto asettuu sitäkin juurevammin pohjalaiseen ympäristöön. Runoilijaa on helppo uskoa, kun hän tunnustaa olevansa sydämeltään ikuisesti

kauhavalainen, osa kuvaamaansa maisemaa.

2000-luvulla Kedon kirjallinen tuotanto eteni näyttämötaiteeseen. Näytelmä *Lakeus sydän-täni liki* (2004) kertoo taidemaalari Eero Neli-markasta. Järvilakeuden kansalaisopisto tuotti vuosina 2017–2020 Kedon käsikirjoittamat pohjalaiskomediat *Muistoseurat 1-3*, jotka löysivät tiensä myös pohjalaisiin elokuvateattereihin.

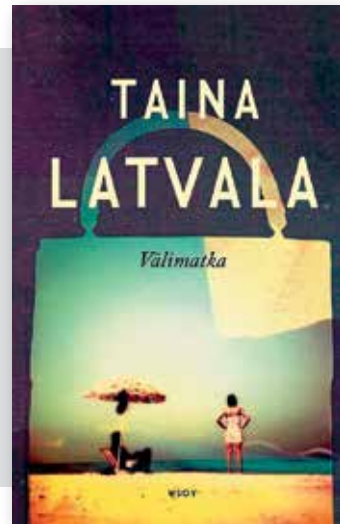
Vuonna 2019 hyväksytyssä etnografisessa väitöskirjassaan Keto yhdisti kokemuksensa näyttämötaiteesta ja vapaasta sivistystyöstä. Väitöskirja *Eihän ne ihmisiä kummempia oo* syven-
tyy yhteisöteatterihankkeisiin Järvilakeuden kansalaisopistossa.

Sukupolvien ketju on luja

Taina Latvala:
Välimatka (2012),
 252 sivua, WSOY

Kirjan laji: romaani
 Aika: 2010-luku
 Paikka: Synkkälä (Lapua), Seinäjoki ja Teneriffa
 Keskeisiä arvoja: sukupolvien
 ketju, irrottautuminen perinteestä

Taina Latvalan Välimatka jatkaa Orvokki Aution jalanjäljillä niin näkyvästi, että kirjan mottokin tulee Autiolta ja kirjan äiti poimii *Pesäriikon* matkalukemiseksi Teneriffalle. Äiti nauttii *Pesäriikon* henkilöistä ja nauraa heidän pohjalaisille ilmaisuilleen, joita Helsingin herrat eivät ymmärtäisi. Mutta äiti ei taida hoksata, että Helsingissä ei ymmärrettäisi vielääkään hänen puheitaan, kun hän esimerkiksi kuvaa elämää moniloperooseksi.

Äidin 2000-luvun maailma ei ole kovinkaan kaukana Aution kuvaamasta elämämenosta. Äiti asuukin aivan *Pesäriikon* naapurissa, Lapuan oloisen pitäjän Synkkylän kylässä. Sekin on täynnä akkoja, joilla ei ole muuta tekemistä kuin kytätä viattomia verhonraosta. Pelko takanapäin supattelusta rajoittaa *Pesäriikon* tapaan äidin valintoja. Äiti on taika- ja enneuskoinen horoskooppien lukija. Hän tuntee Salvador Dalin taulut, mutta arvelee niiden olevan ”vähä erikoosia”. Äiti on modernin elämän kynnyksellä, mutta pitää vielä kiinni vanhasta.

Kohti nykyaikaa äitiä kiskovat hänen tyttärensä, joiden näkökulma tuo kirjaan monenlaista välimatkaa. Tyttäret ostavat äidille 60-vuotislahjaksi pakettimatkan Teneriffalle. Kun äiti uhkaa perua matkan, lupaa nuorempi tyttäristä lähteä hänen seuralaisekseen. Kirjan 23-vuotias kertoja tietää, kuinka vaikea tästä läänistä on lähteä, mutta on sentään päässyt Synkkylästä Seinäjoelle marketin myyjäksi. Isosisko on ottanut enemmän välimatkaa, hän on perheellinen ja töissä helsinkiläisessä mainostoimistossa.

Pikkusisarella on ollut lapsesta lähtien vastuullinen tehtävä pitää äiti iloisena. Niinpä äiti ja tytär lähtevät Teneriffalle, joka on jo toista maata ja antaa hyvää perspektiiviä pohjalaisuudelle. Pohjalaiseen tapaan äiti pitää aikuista tyttärtään yhä kakaraanaan. Tytär ei jaksanut pitää seuralaisen roolissa, vaan livahtaa viettämään iltoja teneriffalaisen hotellipojan kanssa. Äidin kommentti on täydellisen pohjalainen: ”Komia klopphan se oli, mutta ei naamasta monta velliä keitetä.”

Kirjan humoristinen ote vakavoituu lopussa, kun selviää suvun tragedia, jonka seurauksena perheen isä on ottanut kymmenen vuotta sitten kunnolla etäisyyttä sekä perheeseensä että Synkkylään. Pesärikosta on jälleen kyse.

Tytär näkee Synkkylän elämän ahtauden ja haaveilee isommasta maailmasta. Hän ymmärtää, että äiti on kiinni Synkkylässä, jossa talot ovat hylättyjä, tiet kapeita ja ihmiset leveitä. Pohjalaisesta perinteestä ei niin vain irrota yhden tai edes kahden sukupolven aikana. Taina Latvala itse pystyy kertomaan tarinansa ilman tyypillisiä pohjalaisia kliseitä.

Uuden ajan lapualainen Taina Latvala

Vuonna 1982 Lapualla syntynyt **Taina Latvala** on onnistunut ponnistamaan omaääniseksi kirjailijaksi perinteistä raskaasta pohjalaismaimesta. Hän on säilyttänyt tuntuman syntymäseutuunsa, mutta puhuu oman sukupolvensa äänellä yleispätevistä koskettavista aiheista.

Tarvittava etäisyys löytyi filosofian maisterin opinnoista Helsingin yliopistossa ja käsikirjoittamisen opinnoista Salfordin yliopistossa Manchesterissa. Kahden novellikokoelman, neljän romaanin ja neljän näytelmän jälkeen Latvala on löytänyt äänensä ja lukijansa päätoimisena kirjailijana.

Esikoisteoksestaan *Arvostelukappale* (2007) Latvala sai Kalevi Jäntin palkinnon. Toisessa novellikokoelmassa *Ennen kuin kaikki muuttuu* (2015) nuoren naisen välimatka ulottuu Lapualta

Helsingin Kallion yksiöön. Romaani *Välimatka* (2012) näyttää äidin ja aikuisen tyttären suhteen lomamatkan perspektiivistä. Romaanin *Venetsialaiset* (2018) polttopisteessä ovat kolmen siskoksen suhteet ja näyttämönä Lappajärven näköinen mökkimaisema.

Vaasan kaupunginteatteri on löytänyt Latvalasta monien kantaesitysten hovikirjailijan (*Välimatka*, *Saman katon alla*, *Mun Pohjanmaa* ja *Kekkosen tytär*). *Kekkosen tytär* voitti vuonna 2021 parhaan näytelmätekstin Lea-palkinnon. Vuonna 2023 myös Seinäjoen kaupunginteatteri otti sen ohjelmistoonsa.

Latvalan teokset puhuttelevat lempeällä ironiallaan. Kirjailijan taitoa on, että hän pystyy laukomaan totuuden sanoja riveillä ja niiden väleissä.

Idan vuosisata kyökin puolelta

Enni Mustonen:
Syrjästäkatsojan tarinoita -sarja
(2013–2022),
Otava, 4738 sivua

Kirjan laji: historiallinen romaanisarja
Aika: 1893–1966
Paikat: Helsinki, Espoo, muu Suomi ja Hollywood
Keskeisiä arvoja: ahkeruus, sinnikkyys,
perinnetietoisuus

Syrjästäkatsojan tarinoita -sarja on kymmenosainen ja lähes 5000-sivuinen kronikka joka kattaa lähes seitsemän vuosikymmentä fiktiivisen Ida Erikssonin ja hänen jälkeläistensä elämää. Sen koukuttava idea on seurata kyökin puolelta kulttuuriliitin vaiheita 1890-luvulta aina 1960-luvulle.

Romaanisarjan varrella tulevat tutuksi muun muassa Sakari Topelius, Jean Sibelius, Albert Edelfelt, Armi Ratia ja muut suomalaiset merkkihenkilöt, mutta myös Marilyn Monroe ja Frank Sinatra. Kirjat ja sarjan verkkosivut osoittavat kymmeniä lähteitä, joiden avulla lukija voi tyydyttää herännyttä uteliaisuuttaan.

Kirjasarjan keskushenkilö on Alavudella vuonna 1880 syntynyt piika Ida Eriksson. Hän on kirjasarjan alussa 13-vuotias ja sulkee silmänsä viimeisen osan kuluessa 86 vuoden ikäisenä. Sarja seuraa aluksi Idan ja myöhemmin myös hänen jälkeläistensä vaiheita lähinnä Helsingin seudulla.

Heti avauskirja määrittelee Idan ominaislaaduksi näppärä, nopeaoppinen, sisukas ja rivakka. Näiden hyveiden ansiosta Ida etenee palvelupaikasta toiseen. Kolmannessa osassa hän on jo niin vetovoimainen nuori nainen, että tulee raskaaksi silloisesta isännästään.

Nelososassa henkilökaartiin liittyy kuortanelainen kirvesmies Iisakki, jota kuvataan työteliääksi, hosumattomaksi ja määrätietoiseksi. Kuudennessa kirjassa eletään 1930-lukua, jolloin Idan karjalainen vävy innostuu Vihtori Kosolasta ja lapuanliikkeestä. Viimeisessä osassa aika on toinen, silloin eletään jo Lapualaisopperan tunnelmissa. Seitsemännen osan linnoitustöissä vävy huomaa pohjalaisten olevan työhulluja ja vihaavan Neuvostoliittoa yhtä paljon kuin karjalaiset.

Leviä Pohjanmaan murre raikuu kahdeksannessa ja yhdeksänsässä osassa enemmän kuin yhdessäkään toisessa Mannisen romaanissa. Repliikit lausuu Kurikasta

Amerikkaan muuttanut punikin tytär Martta Valo. ”No ruvetahan hommihin! Vesi paskan surma niinku meillä Kurikas äitee tapas sanua”, Martta muistaa Hollywoodisakin.

Pohjalaiset paukahrokset elävät alavutelaista äitiään siteeraavan Idan puheissa pitkin kirjasarjaa.

”Kaikkeen tottuu, paitsi puukkoon mahassa ja siihenkin, kun makaa selällään.”

”Yksi hullu kyselöö enemmän kun sata viisasta kerkiää vastaamaan.”

”Piru viä pualet pyhätöistä.”

”Tyhjän saa pyytämäti ja kovan onnen ostamati.”

”Kahren puolen kirvehet hiotaan.”

Vielä Idan kuoleman jälkeen tyttärentytär Viena muistaa mummansa oppia, älä anna auringon laskea vihan yli. ”Ai perhana, Viena, sähän saarnaat ihan Ida-mumman nuotilla.”

Mannisen magnum opusta lukiessa kelpaa tunnustaa pohjalaisia juuria.

Tuottoisa Kirsti Manninen eli Enni Mustonen

Kirsti Mannisen kirjat ovat löytäneet suuren ja uskollisen lukijakunnan. Esimerkiksi *Syrjästäkatsojan tarinoita* -sarja pysyi kymmenen ilmestymisvuotensa ajan Suomen luetuimpien kirjojen kärkisijoilla.

Seinäjoella vuonna 1952 syntynyt Manninen on kirjoittanut toistasataa fiktiivistä kirjaa, pääosan kirjailijanimellä **Enni Mustonen**. Manninen opiskeli Helsingin yliopistossa kotimaista kirjallisuutta, Suomen historiaa, suomen kieltä, kasvatusoppia ja tiedotusoppia. Vuonna 1987 hän väitteli filosofian tohtoriksi Ylioppilaslehden pakinoista.

Seinäjokelainen tausta näkyy melko sääste-
liäästi Mannisen kirjoissa, jotka sijoittuvat pitkin poikin Suomea. Ensimmäinen viittaus Pohjanmaahan on varhaisessa romaanissa *Hukkakauraa* (1986). Kirja kertoo nuoresta helsinkiläisnaisesta, joka hämmentää Kytöjoen kansalaisopistossa

pohjalaisen näköistä perinteistä elämänmenoa.

TV-sarjana nähdyn *Hovimäki*-sarjan yksi henkilöistä on pohjalainen kirkonmies Henrik Wegelius. Hänen sukunimensä viittaa Seinäjoen Uppalan kartanossa asuneeseen sukuun, joka käänsi Seinäjoki-nimensä ruotsiksi Wäggälv, myöhemmin Wegelius.

Viisiosaisen *Järjen ja tunteen tarinoita* -sarjan (2004–2008) toinen keskushenkilö on Vaasassa syntynyt opettaja Anna Sofia. Sarjan myötä tutustutaan myös töysäläiseen torpanpoikaan Veikko Rantamäkeen.

Kymmenosaisessa *Syrjästäkatsojan tarinoissa* (2013–2022) on mukana selvästi eniten pohjalaisväriä, vaikka senkään tapahtumat eivät sijoitu Pohjanmaalle. Alavudella syntynyt neuvokas päähenkilö kerää kuitenkin lukijan sympatiat pitkin kirjasarjaa.

Minkkien kaupunki

**Karin Erlandsson:
Minkkitarha (2014)
(alkuteos Minkriket),
319 sivua, Kustantamo S & S**

Kirjan laji: romaani
Aika: 1970-luvulta 1990-luvun laman alkuun
Paikka: Uusikaarlepyy
Keskeisiä teemoja: tarhayrittäjyys elämäntapana
ja kritiikin kohteena

Gösta Ågren nosti pienen Uudenkaarlepyyn Suomen kirjalliselle kartalle. Tämän lisäksi kaupungin kirjallinen painoarvo on kasvanut kirja kerrallaan esimerkiksi Peter Sandströmin autofiktioin ja Karin Erlandssonin romaanien ansiosta.

Erlandssonin esikoisromaanin *Minkkitarha* (*Minkriket*) (2014) herätti huomiota laajemminkin, sillä se edusti vuonna 2015 Suomea kilvassa Pohjoismaisen neuvoston kirjallisuuspalkinnosta.

Minkkitarha antaa vaikutelman kirjoittajasta, joka purkaa sydäntään omakohteisesti tuntemastaan asiasta. Vaikutelma on väärä, sillä Erlandsson on ammattikirjoittaja, joka tutustui minkkitarhan arkeen vasta romaaniaan varten. Aihe vain oli itsestään selvä kaupungissa, jossa asuu 8000 ihmistä, mutta satoja tuhansia minkkejä. Sellaisena se laajentaa pohjalaisen yrittämisen kirjallista kuvaa.

Romaani kertoo Anderssonin fiktiivisen tarhaajaperheen elämästä kolmessa sukupolvessa. Perheen isä Evert perustaa minkkitarhan ensimmäisten joukossa. Hän menehtyy traktorionnettomuudessa kuljettaessaan yöllä minkinruhoja, koska kunta oli kieltänyt eläinten ruhojen kuljettamisen päiväsaikaan. Tämän jälkeen Evertin vaimo masentuu ja dementoituu laitoshoidokiksi.

Evertin poika Lars-Mikael kasvaa pienestä asti minkkitarhuriksi, joka omistautuu alalle kokonaan. Hänen vaimonsa Kristiina ei kestä tarhurin haisevaa, sitovaa ja suhdanneherkkää elämää. Kristiina apatisoituu ja aiheuttaa kriisin koputtelemalla salaa kepillä hähkejä, jolloin minkit alkavat kirkua. Myös pariskunnan tytär Tanja kasvaa minkkitarhurin elämään, mutta kritiikin kasvaessa hän alkaa kyseenalaistaa sitä. Kirjan lopussa Tanja avaa tarhat häkit ja päästää minkit metsään.

Sosiaalista elämää edustaa tarhurien yhdistys, joka tekee yhteisen matkan Mallorcalle ja järjestää yhteistoimintaa vartiointissa. Tarhurit muodostavat omanlaisensa yhteisön, jota yhdistävät hyvinä aikoina tarhauksesta saatavat tuotot ja tarhureiden itsestään selvä keskinäinen avunanto. ”Minkkeihin ei kannata kiintyä sen enempää kuin öljykattilaan”, kannustavat tarhurit toisiaan. Varsinkaan nahkonta-aikana ei saisi

antaa sijaa hempeilylle. Minkkeihin liittyy silti välillä jopa helliä tuntemuksia. Ajan merkkejä ovat kokolattiamatto, vesisänky, Evijärven kettutyttöiskut ja paikallinen salibandyjoukkue Blue Fox.

Ulkoa tuleva paine kasvaa loppua kohti. Kunta määrää asentamaan valonheittimet ja vartiokierroksilla käyvät tarhaajat pitävät hirvikiväärejä autoissaan. Kettutyöt aiheuttavat tarhureissa ahdistusta, mutta herättävät perheen naisissa aivan toisenlaisia ajatuksia. Eikä asia ole suinkaan yksinkertainen. ”Uskotko enemmän jotain siilitukkaisia suurkaupunkilaislikkoja kuin omia silmiäsi? Näethän sinä, etteivät eläimet täällä tarhalla kärsi mistään”, sanoo isä. ”Onko sitten ihmisten pakko pitää turkkeja?”, vastaa tytär.

Erlandsson todisti esikoiskirjallaan fiktion kyvyn kuvata monimutkaista asiaa yksilöiden tasolla.

Pikkukaupungin tuntija Karin Erlandsson

Karin Erlandsson on profiloitunut pienen kaksikielisen kotikaupunkinsa elämää hyvin tuntevaksi monilajiseksi kertojaksi. Uudessa-kaarlepyyssä vuonna 1978 syntynyt Erlandsson opiskeli kirjallisuutta ja naistutkimusta Åbo Akademiassa. Maisteriksi valmistumisen jälkeen hän on työskennellyt kulttuuritoimittajana hieman syntymäkaupunkiaan suuremmissa kaupungissa, Maarianhaminassa.

Erlandssonin esikoisromaani *Minkriket (Minkkitarha)* (2014) tapahtuu Uudessa-kaarlepyyssä. Ilkan kulttuuritoimittaja Anne Puumala totesi Minkkitarhan aihevalinnan kuriositeetiksi vähintään suomenruotsalaisessa, ehkä myös suomalaisessa kirjallisuudessa. ”Todellinen uhka tarinassa nousee kuitenkin lopulta ihmisen sisäisestä maailmasta. Loppua kohden Minkkitarha kasvaa kuvaukseksi siitä, millaisen veron elinkeinon eteen uurstaminen vaatii”, Puumala kirjoitti arviossaan.

Erlandssonin toinen kirjan laajensi näkymää yhdestä elinkeinosta koko kaupunkiin. Uusikaarlepyy on nimittäin pääosassa 1990-luvulle sijoituvassa dekkarimaisessa romaanissa *Missdåd* (2016) (suomeksi *Kuolonkielot*). ”Oikeastaan se ei ole edes kaupunki vaan pelkkä joki ja pari risteävää tietä”, todetaan romaanissa. Kuolonkielöiden kaupunkia ei nimetä, mutta ilman mitään epäilystä se on Uusi-

kaarlepyy, josta romaani nimeää toistakymmentä todellista paikkaa, kuten Kuddnäs, Brostugan ja vesitornin kahvila.

Pikkukaupungin idylli ja ahdistus käyvät selväksi *Kuolokieloisissa*. Kaikki tuntevat toisensa, tai ainakin luulevat tuntevansa. Moni kirjan henkilöistä piilottelee salaisuutta. On syytäkin piilotella, sillä salaisuudet olisivat järkyttäneet pikkukaupungin mielenrauhaa ainakin vielä 1990-luvun alussa. Ajankuvaa luovat lankapuhelimet, hitaat tietokoneet, melko tuore naispappeus ja seudun rauhaa häiritsevät kettutyöt. Pikkukaupungin elämäntapaa kuvataan paljolti kolmen muualta tulleen naisen näkökulmasta, mutta *Kuolonkieloisissa* on kaikkiaan 25 nimettyä henkilöä.

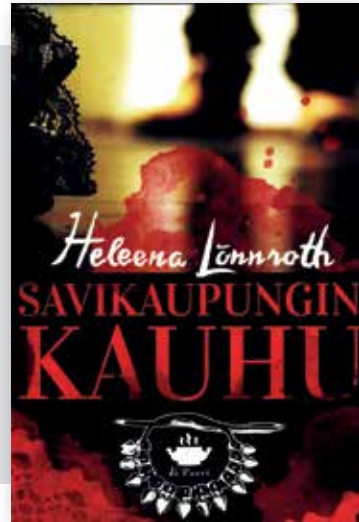
Monipuolinen tekijä kirjoitti seuraavaksi neli-osaisen fantasiaromaanisarjan *Taru silmäterästä* (2018–2019). Vuonna 2021 Erlandsson astui uusille vesille julkaisemalla romaanin *Hem (Koti)*, joka kuvaa Ahvenanmaan historiaa naisten ja lasten näkökulmasta.

Vuonna 2022 Erlandsson yllätti julkaisemalla omakohtaisen tietokirjan *Sininen lanka: mitä tiedän neulomisesta (Det blå garnet: en bok om att sticka)*. Erlandsson rinnastaa kirjassa kutomisen ja romaanin kirjoittamisen.

Pohjalainen dystopia

Heleena Lönnroth:
Savikaupungin kauhu (2016),
 193 sivua, Zuppa di Porri

Kirjan laji: rikosromaani
 Aika: 2000-luku
 Paikka: Seinäjoki
 Keskeisiä teemoja: perinteen painolasti,
 silotellun julkisivun romahtaminen
 rikosaallon edessä

Heleena Lönnrothin *Savikaupungin kauhu* on eräänlainen pohjalainen dystopia, kunnianhimoisen yrityksen kuvata, miten helposti eteläpohjalaisten pääkaupunki, Seinäjoki, voi suistua yhteiskuntaa repivien voimien armoille.

Muualta muuttaneelle Ossille on jatkuvan ihmettelyn aihe, että pohjalaiset tarkoittavat mitä sanovat ja sanovat, mitä tarkoittavat. Kirjailija itsekkin on nyt juuri näin pohjalaisen suorapuheinen.

Lönnroth keskittyy kuvamaan komiaksi mainostetun kaupungin rosoisia ja nurjia puolia. Hän tarkentaa katseensa köyhiin, sairaisiin, vammaisiin, masentuneisiin, syrjäytyneisiin, roistoihin ja maahanmuuttajiin. Näistä ryhmistä alkaa löytyä henkirikosten uhreja. Tapauksilla ei ole muuta yhteistä kuin saviset saappaan jäljet, joiden alkuperää poliisi yrittää selvittää. Tämä on tyylikäs viittaus Seinäjoen rapakauppalan ajan menneisyyteen ja maaseutukaupungin nykyisyyteen.

Muutakin historiaa löytyy. Kun pelko valtaa kaupungin, Vihtori Kosola kaivetaan koipussista ja häjyilylle altis perimä saa monenlaista kaikupohjaa. ”Ravintoloita oli paljon ja maakunnan nuoret miehet saapuivat viikonloppuisin roikastamaan juotto-loihin kuin häjyt ennen.”

Kirjan ilmestyessä maahanmuuttajat olivat uusi vähäosaisten ryhmä. He saavat vastaansa Härmän Häjyiksi itseään kutsuvan kodinturvajoukon. Kun nuori nainen joutuu maahanmuuttajien joukkoraiskauksen uhriksi, nousee lakeuden kaupungissa lynkkausmieliala Villin Lännen malliin.

Koska raiskattu on kunnallisneuvoksen tytär, antaa kaupungin mahtimies vapaa-muurariveljiensä kaupunginjohtajan ja maakuntalehden toimitusjohtajan kanssa Härmän Häjyille valtuudet vastaiskuun. Välineenä ovat polttopullot.

Lönnroth kirjoittaa varmuuden vuoksi hobbeslaisen filosofiansa loppuksi näkyviin. ”Kaupungit ovat viidakkoja. Varsinkin suurkaupungit. New Yorkiin voi kätkeytyä löytymättömiin niin halutessaan. On etniset kaupunginosat, rahan ja bisneksen kaupunginosat, politiikka ja valta, huumekauppa ja prostituutio, varkaat ja valkokaulusroistot,

keskiluokka ja monenlaiset köyhät. Mutta myös vähäisemmissä kaupungeissa on omat kerroksensa, jotka eivät kohtaa kuin satunnaisesti.”

Savikaupungin kauhussa näitä paikkoja on keskustan liepeillä, esimerkiksi Jerikossa, Kapernaumissa ja Pohjassa. Mutta julkisivun takana on muutakin. ”Näkyvän maailman ulkopuolella on piilossa oleva maailma, jonka edustajilla on myös rakkauten, hellyyden ja hyväksynnän tarpeita mutta yhtä lailla myös brutaaleja himoja ja ahneutta.”

Ystävällinen Ella jakaa hyväksyntää vähäosaiselle nimettömälle naiselle, joka antaa sitä edelleen laitapuolen kulkijalle. Tämä puolestaan on jo ehtinyt surmata Ellan näpistyksen sivutuotteena. Lönnrothin näkemys on armoton, kaikkien sota kaikkia vastaan.

Heleena Lönnroth, härmäläisyyden tuottelias tuntija

Heleena Lönnroth on syntynyt Alahärmässä vuonna 1947. Hän on lukenut Helsingissä filosofian maisteriksi ja työskennellyt kirjastossa, aikuiskouluttajana, projektisuunnittelijana ja kunnallishallinnon erikoisasiantuntijana. Lönnroth jäi vuonna 2010 eläkkeelle Kotkan kirjastojohtajan virasta.

Kirjailijana Lönnroth on tuottelias. Vuosina 1992–2008 hän kirjoitti romaanin lähes joka vuosi. Kun hän perusti vuonna 2009 oman kustantamon, Zuppa di Porrin, tahti vielä kaksinkertaistui. Vuoteen 2021 mennessä Lönnroth on kirjoittanut noin 40 kirjaa, joista suurin osa on rikosromaaneja. Varsinkin loppupään kirjoista merkittävä osa sijoittuu Pohjanmaalle.

Kolmen härmäläisdekkarin sarjasta ensimmäinen, *Puukolla vai puntarilla?* (2014), on täydellinen ironinen murhatrilleri, mutta sarjan myöhemmät osat hajoavat. Lönnroth kirjoittaa halutessaan tyyli puhdasta härmäläismurretta ja

osoittaa aina erinomaista paikallistuntemusta, historian tajuja ja ajankohtaisten ilmiöiden seuranta.

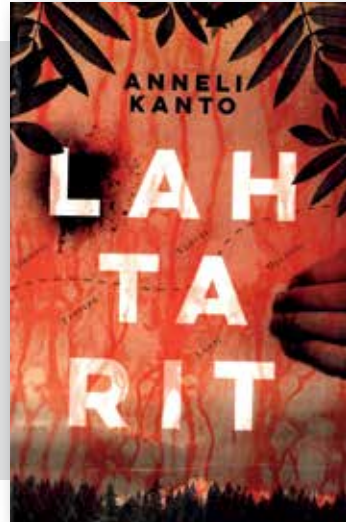
Samalla Lönnroth näkee tarkasti pohjalaisten erityispiirteet. Pohjalaiset ajavat autolla porraspäähän, eikä ”mihinään saa niin laihaa kaffia kuin Etelä-Pohojammaalla”. Pohjalainen tekee asioita paitsi komian tähären, myös kunnian takia, minkä vuoksi avioero voi johtaa jopa kunniamurhaan. ”Eroaminen ei oo oikein kuulunut tapoohin meirän suvus.”

Lönnroth on terävä havainnoitsija, mutta hän osaa olla myös herkkä. ”Se minkä paremmin aisti kuin näki, oli levollinen olemisen tapa. Maata oli viljelty ja leipää syöty näillä mailla Ruotsin kuninkaitten, Venäjän tsaarien ja nyt EU:nkin aikana. Pohjanmaa eli tavallaan, talot muuttuivat, teitä oiottiin, asiat hoidettiin netissä, mutta maa pysyi.”

Pohjanmaan tuntemattomat sotilaat

**Anneli Kanto:
Lahtarit (2017),
389 sivua, Gummerus**

Kirjan laji: romaani
Aika: 1918
Paikka: pohjalaisten sotaretki Vaasasta Viipuriin
Keskeisiä teemoja: sisällissota, heimokuvien monisyisyys, yksilö historian tapahtumien pyörteissä

Lahtarit on monien henkilöhahmojen näkökulmasta kerrottu kuvaus Suomen sisällissodasta, jota Pohjanmaalla on totuttu kutsumaan vapaussodaksi. Lahtari oli punaisten käyttämä haukkumanimi valkoisille sotilaille sekä yleisesti porvareille ja suojeluskuntalaisille. Lahtari oli 1800-luvulla teurastajasta käytetty nimitys, joka on mukaelma ruotsin kielen sanasta slaktare. Valkoiset puolestaan nimittelivät punaisten joukoissa liikkuneita punikeiksi.

Lahtarit on romaani ilmajokelaisista maalaispojista, jotka lähtevät Pohjanmaalta valkoisten joukkoihin vuonna 1918. Romaani sai alkunsa, kun kirjailija Anneli Kanto näki Tampereella Vapriikin näyttelyssä kuvan Ilmajoen suojeluskuntalaisista Aleksanterin kirkon rappusilla. Hän löysi kuvasta myös oman paappansa.

Romaani koostuu 1–3 sivun päiväkirjamaisista teksteistä, jotka etenevät sodan yleistä kulkua seuraten sekä ajallisesti että maantieteellisesti läpi Suomen. Jokainen teksti on otsikoitu kertojan nimellä, ja näin sama kertoja voi esiintyä kirjassa eri rooleissa. Naturalistinen kerrontatyyli paljastaa sodan raadolliset puolet. Yksi kerroksen onnistuneista tyylikeinoista on puhetapojen vaihtelu. Kanto käyttää pohjalaista murretta uskottavasti henkilöhahmojen persoonaa ja romaanin kokonaisuutta tukien.

Kertojien kirjo on runsas, ja osa tarinaa on myös kertojien näkökulman muutos sotatapahtumien edetessä. Esimerkiksi lakitieteen ylioppilas Elias Ylivalli esiintyy myöhemmin jääkäriväepelinä ja -luutnanttina. Kertojina on useita suojeluskuntalaisia: Arvo Sippola, Hermanni Larva-Kokko, Sven Fabritius, opettaja Frans Ketoluoma ja postivirkailija Ferdinand Rönberg. Kansanopistolainen Helena Malmberg kulkee sotatien läpi muuntuen arkuttajaksi, kirjuriksi, sensuurivirkailijaksi ja kellosepän tyttäresi. Ylioppilas Nils Friis esiintyy myöhemmin kuularuiskumasininä.

Medisiinari ja ambulanssilääkäri Ilmari Ikolasta tulee kerronnan edetessä vankileirin lääkäri.

Värikkääseen kertojajoukkoon kuuluvat myös Tampereen rautatieaseman pakaasimies, talollisen poika, kuuromykkien opettaja, asevelvollinen, koululainen, kauppias, jääkäri, karjakko, kääntäjä, asemapäällikkö, soittokunnan jäsen, norjalaisen ambulanssin lääkäri, emäntä, ruotsalainen vapaaehtoinen, käsityöopettaja, muonittaja, prostitueerattu sekä opettajatar-leskirouva. Kertojana käy myös valkoisen armeijan nuori legenda, oululainen lähetti Onni Kokko. Oman persoonallisen leimansa tarinaan tuo suomenhevonen Sälli.

Anneli Kanto, historiallisen romaanin uudistaja

Lahtarit ei ole ainoa romaani, jolla **Anneli Kanto** on uudistanut suomalaista historiallista romaania. *Rottien pyhimys* (2021) sai vuoden 2022 Kii-tos kirjasta -palkinnon. Romaani kertoo fiktion keinoin Hattulan pyhän ristin kirkon seinämaalusten synnystä 1500-luvun alkupuolella. ”*Rottien pyhimyksessä* kohtaavat taitavasti rakennettu juoni, päähenkilön psykologisesti uskottava kehitystarina sekä taiteilijuuden kuvaus”, perusteli raati valintaa. Raati nosti esille myös teoksen Hämeen historiaa tarkasti kuvailevan otteen

Kanto sai vuonna 2008 Gummeruksen Kaarlen palkinnon romaanistaan *Verirusut*, joka kertoo sisällissodan punaisista naiskaartilaisista.

Kanto on mieltynyt romaanityyliin, jossa tutkittu historiallinen fakta oppoa fiktiiviseen tarinaan. Tätä lajityyppiä edustavat esikoisromaani *Piru, kreivi, noita ja näyttelijä* (2007) ja Pohjanmaalle sijoittuva ”elämäkertaromaani” *Pyöveli* (2015) sekä vuoteen 1918 liittyvät teokset *Verirusut* ja sen sisarteos *Lahtarit* (2017). Esikoisromaani *Piru, kreivi, noita ja näyttelijä* kertoo 1600-luvun valistuneesta käskynhaltijasta Pietari Brahesta, joka perusti yliopiston, postilaitok-

sen, tehtaita ja uusia kaupunkeja.

Yhteiskuntatieteiden maisteri Anneli Kanto on Pirkkalassa vuonna 1950 syntynyt kirjailija, toimittaja ja käsikirjoittaja. Hän työskenteli Uusi Nainen -lehden päätoimittajana 1987–1997, ja vuonna 2007 hänet valittiin vuoden freelance-journalistiksi.

Hän on käsikirjoittanut televisio-ohjelmia ja sai Ylen Koura-palkinnon ohjelmista *Presidentit* ja *Valtiopeli* 1863. Hän on käsikirjoittanut myös Ylen televisiosarjaa *Uusi päivä*.

Vuonna 2013 ilmestyi Kannon omakohtainen Alzheimerin tautia käsittelevä kertomuskoelma *Pala palalta pois*. Siinä Kanto kertoo elämästä tautiin sairastuneen äidin tyttärenä.

Kanto on kirjoittanut myös useita palkittuja lasten- ja nuortenkirjoja, joista erityisen luettu ja suosittu on ollut Noora Katon kuvittama kuvakirjasarja *Viisi villiä Virtasta*.

Vuonna 2023 Kanto teki tuotannossaan uuden aluevaltauksen julkaisemalla jännityskirjan *Haihtuneet. Näkijä 1.* (Crime Time). Se on suomalaisen maaseutupitäjään sijoittuvan dekkaritrilogian avausteos.

Vaasan palo savuaa yhä

**Mikaela Nykvist:
Savua taivaalla
(Rök i fjärran) (2018),
291 sivua, Storytel**

Kirjan laji: historiallinen romaani
Aika: 1852–1854
Paikat: Runsor ja Vanha Vaasa
Keskeinen teema: suurpalon tragedialla
on myös hyviä seurauksia

Mikaela Nykvistin romaanin vaikuttava aihe on Vaasan palo, tai varsinaisesti sen vaikutus vaasalaisten elämään.

Romaani alkaa päivästä, jolloin tulipalo tuhosi Vaasan silloisen keskustan käytännössä kokonaan, 3.8.1852. Palon seuraukset tulevat kirjan fiktiivisten päähenkilöiden kautta lähelle, nykyiset pakolaiskriisit mieleen tuovalla tavalla.

Tuhoava tulipalo muuttaa kirjan kaikkien keskeisten henkilön elämää. Yhteishenki ja auttamisen halu heräävät lähiseudun asukkaissa, kalastajissa, lähikaupungeissa, jopa keisarissa.

Tapahtumien polttopiste on Karlsonin perheen maatalo, kaksi kilometriä palopai-kalta etelään sijaitsevassa Runsorissa. Karlsonit ottavat paloa pakenevat evakot suo-jiinsa. Talon emäntä Stina osoittautuu kriisin oloissa topakaksi organisoijaksi, tosin vähän myöhemmin myös ymmärtäväiseksi anopiksi.

Evakkoon tulevalle suutari Grönbergin perheelle jää pysyvä murhe nuorimman tyttären menehtymisestä, mutta muuten tulipalo koituu heille onneksi. Perhe ostaa Karlsonin tilan pikku mökin kodikseen ja näppärä esikoistyttö Elna avioituu Karlso-nin tilan rehdin pojan, Alfredin kanssa. Nuori pari osoittaa pian pohjalaistyyppistä yritteliäisyyttä, kun Elna aloittaa teen kaupittelun torilla ja Alfred perustaa sahan elpyvään Vaasaan.

Evakkoon joutuvat aluksi myös yläluokkaisen Alderhjelmin suvun naiset, mutta he muuttavat jo syksyllä Tukholmaan sukunsa luo. He ovat sitä ennen vaikuttuneet vaasalaisten osoittamasta yhteisvastuusta ja saaneet palosta pysyvän vertailukohdan omille oloilleen.

Tukholmassa ja Vaasassa vietettyjen kaksien häiden ja niiden jälkeisten häämatko-jen vertailu tarjoaa herkullista luettavaa.

Palosta toipuvan Vaasan jälleenrakentaminen luo kysyntää Alfredin sahan tuot-teille. Kaupungin. uusi keskusta päätetään pystyttää seitsemän kilometrin päähän Vanhasta Vaasasta, Klemetsön niemelle rannan tuntumaan.

”Heidän kaunista kaupunkiaan meren rannalla ei ole enää olemassa”, suree kertoja. Uusi kaunis kaupunki kohoavan rannikon äärellä on tulipalon pysyvin seuraus. Se näkyy kaikkien vaasalaisten ja Vaasassa vierailevien elämässä vielä vuosisatojen päästä. Ja tämäkin muutos kääntyy voitoksi. Romaanin jälkeen Vaasaa katselee uusin silmin.

Kotiseudun kirjailija syntyi ihmettelystä

Mustasaarelainen informaatiotutkija ja kehityspäällikkö **Mikaela Nykvist** (synt.1973) vieraili vuonna 2015 kotiseuturetkellä Vanhan Vaasan kirkon raunioilla. Hän kertoi Ilkka-Pohjalaisessa havahtuneensa siihen, että ei tunne kovin hyvin kotikulmiensa menneisyyttä, vaikka oli historiallisten romaanien ahmija.

Nykvist tutki asiaa ja huomasi, että Vaasan historian dramaattisimmasta tapahtumasta, kaupungin siirtoon johtaneesta Vaasan palosta, kertoi lähinnä Catharina Östmanin romaani *Under graniten slöder*. Niinpä Nykvist päätti syventyä aiheeseen itse. Parin vuoden päästä julkaistiin Vaasan palon syttymisestä alkava histo-

riallinen romaani *Rök i fjärran* (2017). Romaanin ihmisten elämää seurataan viisi vuotta myöhemmän aikaan sijoittuvassa jatko-osassa *Mellan is och aska* (2018). Trilogian kolmas osa *Av styrka mot ljus* (2021) sijoittuu siitä kymmenen vuoden päähän, vuoden 1867 jälkeiseen aikaan. Itse tulipalo jää kirjasarjan edetessä enää taustakuvaksi, kun sarja seuraa palon yhteen tuomien ihmisten dramaattisia vaiheita.

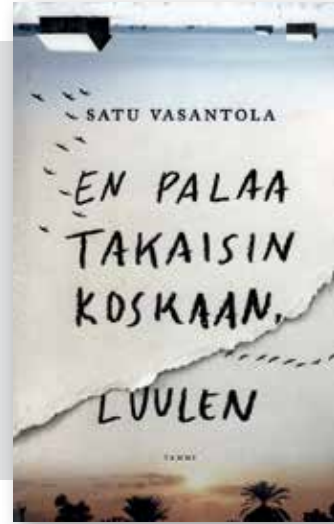
Nopeasti, innostuksen vallassa ja päivätyön ohessa syntynyt Runsor-sarja löysi heti lukijansa. Lisää lukijoita ja kuuntelijoita sarja sai, kun se suomennettiin nimillä *Savua taivaalla* (2020), *Palon jälkeen* (2022) ja *Tuhkaa ja jäätä* (2022).

Maahanmuuttaja Peräseinäjoella

Satu Vasantola:
En palaa koskaan takaisin, luulen (2018),
379 sivua, Tammi

Kirjan laji: romaani
Aika: 1939–2017 ja 2029
Paikat: Peräseinäjoki ja Helsinki
Keskeisiä teemoja: kotiseutu- ja luokkahyppy,
väkivallan periytyminen

Satu Vasantolan esikoisromaani on syväsukellus Helsinkiin muuttaneen Susannan suhteesta syntymäkuntaansa Peräseinäjokeen. Eikä kyse ole vain kotipaikan vaihtamisesta, vaan samalla luokkahypystä. Juristiksi opiskellut Susanna auttaa työnsä puolesta irakilaisia maahanmuuttajia ja tekee sitä myös yksityishenkilönä. Lisäksi hän hoitaa enonsa Tapion peräseinäjokelaisen rakennusfirman taloutta.

Kahden erilaisen maailman teema näkyy komeasti kirjan kannessa, joka ulottuu palmumaisemasta lumiselle latomerelle. Maisemat ovat tärkeitä myös kirjan päähenkilöille. Tapio aistii pimeässäkin kymmenien kilometrien näkymän. ”Näistä näkymistä hän ei haluaisi luopua, avaruudesta ja kauas näkemisestä. Tapio ei muuttaisi täältä ikinä. Ei Helsinkiin, ei takaisin Ruotsiin, ei edes Seinäjoelle. Ei mihinkään missä katuvalot loistaisivat niin ettei tähtiä erottanut.”

Susanna tietää olevansa Seinäjoellakin aavojen maisemien, latojen ja kilometrien päähän kantavien peltomaisemien keskellä. ”Seinäjoessa oli jo aavistus kaupunkia, muutama kerrostalo ja kauppakeskus, nepalilainen ravintolakin, mutta Peräseinäjoki oli ennallaan.”

Kirja tarjoaa herkullisia havaintoja sekä Pohjanmaalta että Helsingistä. Seinäjoella Tapion rakennusfirman asiakkaille kelpasivat valkoiset ja harmaat laatat. Sisustamista harrastavat kävivät Veljekset Keskiseltä hakemassa kukkatarrat laattojensa päälle ja tapetoivat yhden olohuoneen seinän eri värillä kuin muut. Helsingissä taas tiilien piti olla vanhoja ja rumia. Jos oli pakko käyttää uusia, niitä kolhittiin ja harjattiin teräs-harjalla kuluneen näköisiksi. ”Mikäs siinä, Tapio tuumi. Pistetään sellaiset, lisätään hintaan kymppitonni. Parempia katteita se vain tarkoittaa.”

Kirja kuvaa peräseinäjokelaisen suvun elämää neljän sukupolven ajalta, aikata-
soissa edes takaisin pomppien. Suvun yritteliiät miehet ovat taipuvaisia väkivaltaan

ja juoppouteen, naiset alistumiseen. Susannan mummo Martta on kaikkea hallitseva matriarkka.

Näkemyksessä on yhteisiä piirteitä Antti Tuurin kirjojen kanssa. Uutta ovat toisen sukupolven ja toisen sukupuolen näkemys, luokkahyppy, maahanmuutto ja perussuomalaiset asenteet. Kun Seinäjoen valtuustossakin kylvetty rasistinen viha alkaa levitä, sitä on melkein mahdoton taltuttaa.

Satu Vasantolan Etelä-Pohjanmaa on synkkä takapajula, joka on juuttunut vanhoihin malleihin. Yrittäjäys ja työnteko pitävät pinnalla. Naiset välittävätkin. Uudenlainen kuva Pohjanmaasta ei päästä helpolla, vaan haastaa miettimään.

Luokkahyppääjä Peräseinäjoelta

Vuonna 1975 Peräseinäjoella syntynyt **Satu Vasantola** on kokenut luokkahypyn omista nahoissaan. Suvun ensimmäisen akateemisen koulutuksen saanut yhteiskuntatieteiden maisteri valmistui Helsingin yliopistosta, mutta opiskeli lisäksi myös Yhdysvalloissa Illinois'n yliopistossa ja Englannissa Oxfordin yliopistoissa. Vasantola työskentelee Helsingin Sanomien toimittajana.

Toimittaja-kirjailijan yhteiskunnallinen ote näkyy myös Vasantolan romaaneissa. *En palaa koskaan takaisin, luulen* (2018) on esikoisromaanien tapaan monipuolinen selonteko vähän kaikesta, kirjailijan molemmista maailmoista.

Toisessa romaanissa *Kaikki kadonneet* (2020) näkyy puolestaan Vasantolan erityisala toimittajana, lääketiede. Kirja on tarkka kuvaus abortteista ja synnytyksistä. Päähenkilö Annu seurasi

pienä isäänsä matkoille, joilla tämä teki laittomia abortteja ja sai siitä myöhemmin vankilatuomion. Aikuisena Annu on lääkäri, joka hoitaa synnytyksiä ja laillisia abortteja. Pohjanmaa-kytöntä on jälleen Peräseinäjokeen, missä Annu käy tapaamassa muistisairasta isäänsä.

Kolmas romaani *Kun isä Merenkurkun osti* (2023) kertoo sekin erikoisesta isä–tytär-suhteesta, kun tytär jäljittää maanis-depressiivistä isäänsä halki kesäisen Suomen. Etsiminen ulottuu lopuksi Seinäjoen Paukanevalle, Vaasan keskusta ja Raippaluodon Svedjehamniin, minne isä kaavailee sillan rakentamista yli Merenkurkun ja kaupungin pystyttämistä sillan päälle. Romaanin teema on vakava ja osin omakohtainen. Vasantola kertoo siitä tavalla, joka osoittaa yhä vaikuttavampaa kirjallisten keinojen hallintaa.

Isokyröläinen elämäntapa puntarissa

Henna Helmi Heinonen:
Pala omaa taivasta (2018),
522 sivua, Tammi

Kirjan laji: romaani
Aika: 2010-luvun puoliväli
Paikat: Isokyrö, Helsinki, Espoo, Seinäjoki
ja Amsterdam
Keskeisiä teemoja: onnen tavoittelu ja
pettymykset, Helsingin ja maaseudun vertailu

Henna Helmi Heinosen kunnianhimoisin romaani vertailee monipuolisesti helsinkiläistä ja isokyröläistä elämäntapaa. Vertailijat ovat ahdistunut isokyröläinen kodinhoitaja Ansku ja moderni helsinkiläinen yrittäjä, Laura, jonka sukujuuret ovat Isossakyrössä. Kolmas päähenkilö on Stella, omaan kuplaansa kätperynyt espoolainen kotiäiti.

Kirjan alussa onni potkaisee Lauraa, joka tienaa miljoona euroa myymällä start up -yrityksensä. Onnistuneen myynnin seurauksena Laura kokee menetyksen huumaa, mutta myös tyhjyyttä. Tyhjyyttä hän täyttää ihastumalla isokyröläiseen sikafarmari Jaakkoon, tai oikeastaan enemmän itse Isoonkyröön. Rakastuneen tapaan Laura näkee aluksi kaiken ruusuisena. ”Helsingissä kiven ja asfaltin tomuinen haju on läsnä kaikkialla, täällä tuoksu luonto eri muodoissaan. Se tunkee sisään ikkunoista ja lattianraoista: multa, sitä möyhivät sadepisarot sekä kukkien kastunut mesi. Kaukana virtaa joki, jonka kohina on levotonta mutta rauhallista.”

Laura harkitsee muuttamista Isoonkyröön, missä on tilaa elää, suuria koteja, jopa start up -toimintaa, ruisviskibisnestä. Hän arvelee, että voisi löytää pienestä pohjalaiskunnasta harmonian työelämään, minkä lisäksi rakkaus voisi tehdä hänestä kokonaisen.

”Täällä ovat asiat paljon vanhempia kuin siellä, mistä sinä tuut”, valistaa Lauran ihastus. Isokyröläistä arkea elävän Anskun mielestä taas Helsinki on historiallinen, monikulttuurinen ja värikäs, Isokyrö ruskea pieni paikka, jossa pohjalaisperinteet nuijitaan. Ansku kokee elävänsä kahdessa vankilassa, vuorotellen ihmisen ja sian pas-koja siivoten.

Laura muistaa myös äitinsä kokemuksen: pohjalaiset ovat niin epäluotettavia ja sivistymättömiä, ettei hän voinut elää sukunsa parissa. Eikä voi lopulta Laurakaan,

joka alkaa nähdä pohjalaisen elämänmuodon käänttöpuolen, missä sovinismi ja rasismi ovat hänelle viimeinen pisara.

Pala omaa taivasta näyttää pohjalaispitäjän terävässä ristivalotuksessa, josta jokainen voi valita oman kuvakulmansa. Surkein näkymä on teuraaksi vietävän sian näkemä pala taivasta. Kaikki päähenkilöt löytävät lopuksi jonkinlaisen lupauksen onnesta, mutta lupaavimman taivasnäkyvän kirjailija tarjoaa heistä surkeimmalle, Anskulle, josta tuleekin sikafarmarin kumppani. Ansku kasvaa ulos anoppinsa tyranniasta ja opettaa pojalleen, että tästä voi tulla vaikka mitä. Pojan nimeksikin paljastuu viimeisillä sivuilla Onni.

Henna Helmi Heinosesta tuli pohjalainen kirjailija

Helsingissä vuonna 1981 syntynyt psykologi **Henna Helmi Heinonen** sai mainetta kirjailijana ennen yhdenkään kirjan julkaisemista. Hän teki sen perustamalla blogin *Minusta tulee kirjailija* jo kaksi vuotta ennen ensimmäistä kirjaansa.

Sittemmin kirjoja on syntynyt paljonkin, eniten nuortenkirjoja, mutta myös kaksi aikuisten romaania.

Heinonen muutti Helsingistä Seinäjoelle vuonna 2007, mikä näkyy hänen romaaneissaan.

Esikoisromaani *Veljen vaimo* (2011) kertoo Helsingissä asuvista ihmisistä, joista taustat ovat osin Kuortaneella. Muistelmiksi on luokiteltu *Sairauden voittamat: isä ja äiti* (2016), joka kuvaa

kirjailijan vanhempien sairastumista ja menettymistä syöpään. Heinosen pohjalaista otetta vankistaa hänen suurisuuntaisin romaaninsa, *Pala omaa taivasta*, jonka keskeinen tapahtumapaikka on Isokyrö.

Vuonna 2021 ensimmäisen kerran jaettu Ilkka-Pohjalaisen pohjalainen kirjallisuuspalkinto syntyi Henna Helmi Heinosen aloitteesta. Heinonen kuuluu myös palkinnon raatiin Pohjanmaan Kirjailijat ry:n puheenjohtajana, mitä tehtävää hän on hoitanut vuodesta 2020 lähtien. Heinosen yhteiskunnallinen aktiivisuus näkyy paitsi kirjoissa, myös asettumisessa keskustan ehdokkaaksi vuoden 2021 ja 2023 vaaleissa.

4.

Kaikki kukat kukkivat

Käynnissä on pohjalaisen kirjallisuuden uusi kulta-aika, minkä ansiosta viimeinen luku on voitu koota pelkästään viime vuosina ilmestyneistä romaaneista. Valtikka pysyy 2020-luvulla yhä tukevasti naisten käsissä.

Viime vuosina ilmestyneitä romaaneista silmiinpistävän moni ottaa jälleen vauhtia historiasta. Johanna Valkama ja Paula Havaste avaavat naisnäkökulman itseensä Jaakko Ilkkaan. Valkama kirjoittaa Ilkan leskestä ja Havaste Ilkasta naisten valloittajana. Susanna Alakoski, Ann-Luise Bertell, Paula Nivukoski ja Eeva-Korpi Hyövälti muokkaavat vaikuttavia romaaneja, jotka perustuvat heidän omien sukujensa historiaan. Merja Mäen esikoisromaanin kertoo sota-ajan evakoista.

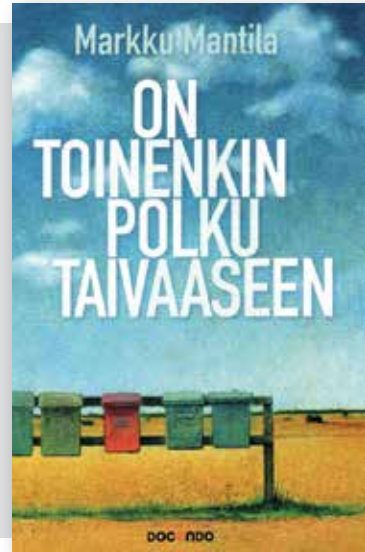
Markku Mantilan ja Risto Vuorisen romaanit katsovat 1990-luvun alun lamaa paljolti yrittäjien näkökulmasta. Mantilan Peräseinäjoki-trilogia kertoo pohjalaisen demarin tarinan 1970-luvun alusta 1990-luvun lopulle. Vuorisen näkökulma vuorottelee Kauhavan ja Viron välillä vuodesta 1959 vuoteen 1997. Elina Jokinen ja Elina Annola tulevat romaaneissaan lähelle nykyaikaa.

Kauhukirjailija Marko Hautala ja dystopian kirjoittaja Seidi Saikkonen tarjoavat sopivan lopetuksen pohjalaiseen kirjallisuuteen syventyvälle kirjalle. Saikkosen tulevaisuuden Vaasaan sijoittuvassa näyssä tutusta maailmasta muistuttavat lähinnä rakennukset. Hautala puolestaan on ehdottomasti merkittävä pohjalainen kirjailija ja hänen fiktionsa tapahtuu lähinnä Vaasan seudulla. Silti Hautalan kirjojen henkilöt ovat täysin vailla pohjalaisia piirteitä. Ehkäpä kauhukirjailija Hautalan toiseus näyttää tien ulos siitä pohjalaisuuden urasta, jolle satusetä Topelius johdatti meidät puolentoista vuosisadan ajaksi?

Suuren muuton jälkikuvia

Markku Mantila:
On toinenkin polku taivaaseen (2018),
510 sivua,
Joku voisi kutsua sitä kohtaloksi (2020),
510 sivua,
Nurmettuva tie, päättyvä polku (2022),
512 sivua, Docendo

Kirjan laji: romaanitrilogia
 Aika: 1960-luvulta 2000-luvulle
 Paikka: Peräseinäjoki, Helsinki, Seinäjoki
 Keskeisiä arvoja: maaseudun murros, arvot,
 demokratia, globalisaatio

Markku Mantilan Peräseinäjoki-trilogia kuvaa teollistuvan maaseutupidäjän matkaa 1960-luvun Suomesta 2000-luvun Euroopan unioniin. Muutosta seurataan rakennusmies Allan Lauttamuksen elämäntarinan kautta. Hänen sosiaalinen nousunsa Mantilanmäen kylän postilaatikoilta maan politiikan sisäpiireihin on omanlaisensa versio amerikkalaisesta unelmasta. Lauttamuksen, eteläpohjalaisen sosialidemokraatin, elämä ja poliittinen ura kulkevat poukkoillen ja ulkoa aseteltuja todennäköisyyksiä uhmaten.

Mitä lähemmäs nykyaikaa tullaan, sitä laajemmaksi romaanien näkökulma kasvaa ja sitä enemmän ihmisten elämään vaikuttavat muutkin asiat kuin tapahtumat perheessä, kotipitäjässä ja maakunnassa. Kirjailijan kokoamassa henkilögalleriassa on lopulta sata nimeä. Globalisaatio iloineen ja ongelmineen hallitsee suomalaista talouselämää ja muuttaa maaseutuakin. Menneisyys, väärät valinnat ja tehdyt virheet kulkevat kasvavana taakkana ihmisten mukana, ja jonkinlainen maksun aika on edessä jokaisella.

Romaaneissa on kaikkietävä kertoja, mutta teksti on paljolti murteellista suoraa puhetta. Tapahtumat, värikkäät ihmiset ja heidän tarinansa luovat paikoin maalaiskomedian tunnelmaa, mutta vauhdin ja humoristisen pinnan alla kulkee kuitenkin elämän syvä pohjavirta. Tämä kerroksellisuus palkitsee lukijan.

Monissa liemissä keitetty kirjailija ei ole tyytynyt katsomaan luomaansa maailmaa vain silmiensä tasalta. Kun paikallis- ja maakuntapolitiikan vehkeilyistä siirrytään kansalliselle ja kansainväliselle tasolle, panokset kasvavat. Poliitiikan ja talouselämän johtohahmot ovat tunnistettavia tekaistujen nimien takana, mutta romaaneja voi lukea myös ilman tätä todellisuusktyköstä. Merkittävä rooli tapahtumissa on medialla, jota romaaneissa edustaa näkyvimmin maakuntalehti Maa-Sanomat. Lauttamuksen tarinan keskeiset tapahtumat ajoittuvat Suomen 1990-luvun lamaan, joka käänsi talouden

suunnan sekä paikallisesti että valtakunnallisesti. Samaan aikaan Suomi käänsi myös poliittisesti katseensa länteen. Rajussa muutoksessa jokainen pyrki etsimään omat selviytymiskeinonsa.

Lasse Rantasen kansikuvat kertovat omaa tarinansa. Avausromaanissa 1960-luvun postilaatikkorivistö on yhtenäinen ja pääosin vihreä – joukossa tosin se yksi punainen. Pouta korostaa vihreää latomaisemaa. Toisessa romaanissa 1980-luvulla postilaatikoita on vähemmän ja latojen tilalle ovat tulleet autot ja työkoneet. Päätösromaanissa postilaatikkorivi on rempallaan ja peltomaisema harmaa ja autio.

Vaatii lukijalta optimismia nähdä tarinassa teitä onnelliseen loppuun. Ympyrä sulkeutuu, mutta onko loppu onnellinen, se jää jokaisen lukijan omaan harkintaan.

Uusi tekijä päätoimittajien ketjuun

Markku Mantilan (synt. 1964) Peräseinäjoki-trilogian aikajänne ulottuu viidelle vuosikymmenelle. Ilmajokelaissyntyinen Matti Mäkelä oli kartoittanut maaseudun rakennemuutoksen ja maaltapaon kuvauksia kaunokirjallisuudessa *Suuri muutto* -teoksessaan jo vuonna 1986. Työkäiset lähtivät 1960- ja 70-luvuilla sankoin joukoin paremman elämän perässä etelän asutuskeskuksiin ja Ruotsiin. Se mullisti maaseutua ihmissuhteita myöten, mikä näkyi myös kirjallisuudessa. Kasvukivut koettiin ankarina muuttoaallon molemmissa päissä.

Peräseinäjoki-trilogia kuvaa suuren muuton seurauksia ja maaseudun selviytymistäistelua. Kyläkunnan postilaatikoilta alkava tarina laajenee ja syvenee kuvaukseksi vääjäämättömältä näyttävästä kehityksestä ja ihmisistä muutosten virrassa.

Markku Mantila jatkaa trilogiallaan kaunokirjallisuutta julkaisseiden pohjalaisten päätoimittajien perinettä. Tunnetuimpia heistä ovat olleet Santeri Alkio, Vaasan Jaakkoo (J. O. Ikola), Artturi Leinonen ja Paavo Fossi. Poikkeuksellista heihin verrattuna on se, että Mantila on elänyt valtaosan aikuisiästään maakunnan ulkopuo-

lella. Tässä hän vertautuu esimerkiksi Antti Tuuriin, Orvokki Autioon ja Arto Melleriin, joiden tuotanto on syntynyt paljolti kaukokuvana.

Välineitä muutoksen kuvaamiseen on tarjonnut Mantilan työura: toimittajana ja päätoimittajana suomalaisessa mediassa, opiskelu ulkomailla ja diplomaatin työ kahdessa eri suur-
lähetyksessä sekä virkamiesura valtioneuvoston viestintäjohtajana ja Naton strategisen viestintän osaamiskeskuksen yksikön päällikkönä. Vuodesta 2020 hän on ollut mediakonserni Ilkan palveluksessa Ilkka-Pohjalaisen päätoimittajana.

Sepitteeseen kirjailija on myös upottanut tositapahtumia ja tarinoita politiikan ja talouselämän huipulta. Se korostuu kuvauksissa 1990-luvun lamasta ja siitä selviytymisestä. Romaani on tapa kertoa julki sellaista, mikä olisi muilla keinoilla vaikeaa tai mahdotonta. Suomalaisten lukemisen ominaispiirre on aina ollut varsin yksitasoinen suhde todellisuuteen. Siitä on ollut seurauksena sinnikäs todellisuusvastineiden etsintä seipiteistä, erityisesti Väinö Linnan romaaneista. Tähänkin tarpeeseen Mantilan trilogia tarjoaa aineksia.

Murrosvaihe koettelee yrittäjiä

Risto Vuorinen:
Vastarannan lumo (2019),
 398 sivua, Editors OÜ

Kirjan laji: romaani
 Aika: 1959–1996
 Paikat: Kauhava ja Viro
 Keskeisiä arvoja: jääräpäisyys ja joustavuus
 ottavat mittaa toisistaan

Vastarannan lumo on alaotsikkonsa mukaan romaani murrosajasta ja ihmisistä Suomessa ja Virossa. Kirja on vaikuttava silminnäkijän kuvaus Virossa ennen ja jälkeen itsenäistymisen. ”Virolaiset ovat aika epeleitä. Kaikki tuntuu siellä olevan kiellettyä ja hankalaa, mutta jollain kumman konstilla he kuitenkin saavat kaiken toimimaan. Nokkelaa porukkaa”, kirjoittaa Risto Vuorinen, joka koki läheltä Viron suuren murroksen ja sijoittaa romaaniin omia kokemuksiaan.

Pohjalaisittain kiinnostavaa on, että Vuorinen asettaa Viron murrosvaiheen vertailukohdaksi kauhavalaisen Jaakkolan perheen yrittäjien murroksen. Jaakkolan suvun miehet ovat jääräpäitä, naiset joustavampia. Vasta suuri murros kertoo, kumpi asenne pitää pintansa.

Pojat pettävät isiensä odotukset kahdessa sukupolvessa. Maanviljelijä-Einon ainoa poika Antti ei halua sukutilan jatkajaksi, vaan haaveilee laajenevasta kuljetusyrietyksestä. Alkupääoman kerääminen vaatii vuoden työskentelyn Tallinnan Viru-hotellin työmaalla ja vanhempien tilan asettamisen pankkilainan vakuudeksi. Eino-isä vastustaa, mutta Liisa-äiti taivuttelee miehensä suostumaan. Kun Antti tähtää yrityksen jatkuvaa laajentamiseen, hän turvautuu 1980-luvun lopun tapaan kulutusluottoihin. 1990-luvun alun lama vie Antin yrityksen konkurssiin ja vanhempien tilan vasaran alle.

Antin isä Eino on samanlainen jäärä kuin poikansa. Hän on masentanut myös ennen eläväisen vaimonsa hiljaiseksi ja vähäpuheiseksi. Sen sijaan Antin siirtokarjalainen vaimo pitää päänsä. ”Haluaisin hoitaa joskus omaa putiikkia, pientä, itsensä työllistävää kauppaa”, Anja haaveilee. Anja on Anttia kohtuullisempi ja joustavampi. Hän perustaa kemikalion ja laajentaa sitä matkojen järjestäjäksi itäiseen Eurooppaan aikana, jolloin kiinnostus alueeseen herää Neuvostoliiton romahduksen jälkeen.

Myös Antin ja Anjan poika Ingo hylkää isänsä suunnitelman kuljetusyrityksen jatkamisesta. Ingoa kiinnostavat enemmän yliopisto-opinnot, kulttuuri, siviilipalvelus ja Viro. Nytkin äiti tukee poikaansa. Ingo löytää puolisoikseen viron setukaisen, Ingan. Ingolla on omat jääräpäisyytensä, mutta hän selviää niistä ja tukee Ingan nousua musikaalitähdiksi.

Uudet sukupolvet ovat edellisiä avarakatseisempia. ”Tiedätkö Ingo, parasta sinussa on ääretön positiivisuus ja kannustamisesi. Se on minulle aivan uutta”, tunnustaa Inga. Kirjan lopussa Ingo ja Inga onnistuvat jopa nostamaan masentuneen yrittäjä-Antin musiikki- ja koiraterapian avulla takaisin elämään.

Vastarannan lumo tarjoaa verevän näkyvän Suomen ja Viron muutoksesta 1990-luvun alussa ja selviämisestä eteenpäin.

Risto Vuorinen koki rockin, radion ja Viron nousun

Kauhavalla vuonna 1950 syntynyt **Risto Vuorinen** oli jo 1960-luvun lopulla valtaamassa Suomen vanhinta nuorisoseuraa oikeille nuorille. Kohta hän vastasi Kauhavan Nuorisoseuran rockbändien kiinnityksistä.

Vasemmistohenkinen nuori kapinallinen löysi 1970-luvulla oman tiensä ja äänensä toimittajana. Vuorinen pätevoityi toimittajaksi Tampereen yliopistossa ja sai vuonna 1975 paikan Yleisradion Seinäjoen toimituksesta. Vuorinen koki 1980-luvulla paikallisradioiden tulon ja imi niiden toiminnasta vaikutteita Ylen Pohjanmaan Radioon, jonka tuottajana hän toimi vuosina 1995–1997. Vuorinen lähti Ylestä Poliisi-TV:n pestin jälkeen vuonna 2003. Sen jälkeen hän toimi Ylen uutis- ja ajankohtaisohjelmien free-lancerina vuoteen 2018 asti.

Villi ja vapaa Viro alkoi itsenäistymisensä jälkeen vetää Vuorista yhä vahvemmin puoleensa.

Vuodesta 1997 lähtien hän on asunut pääosin Virossa.

Vuorisen kiinnostus rytmimusiikkiin on jatkanut koko elämän ajan. Hän oli perustamassa sekä Seinäjoen Kehittyvän Musiikin yhdistys Kemua että Provinssi-rockia, jonka nimikin syntyi Vuorisen päässä. Kemu ry:n konkurssin jälkeen Vuorinen ojensi pöytälaatikostaan Selmu ry:n paperit. Nykyään Provinssi-nimellä jatkava tapahtuma on Suomen toiseksi vanhin rockfestivaali.

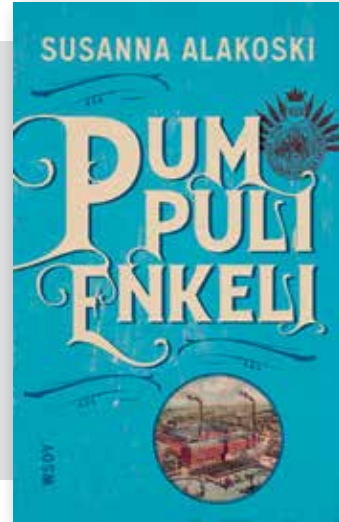
Vuorinen perusti tapahtumia myös Virossa. Vuonna 1994 hän käynnisti Otepäässä Pühajärve Beach Partyn, jonka paikalliset hämäramiehet kaappasivat jo seuraavana vuonna.

Vuorinen hyödynsi taustaansa ja kokemuksiin vuonna 2019 julkaisemassaan esikoisromaanissa. *Vastarannan lumo*. Romaani ilmestyi syksyllä 2023 viroksi nimellä *Vastaranna kutse* eli Vastarannan kutsu.

Maaseudun pieneläjä sopeutuu tehtaaseen

Susanna Alakoski:
Pumpulienkeli (Bomullsängeln) (2019),
 484 sivua, WSOY (Natur & Kultur)

Kirjan laji: romaani
 Aika: 1905–1957
 Paikat: Maksamaa ja Vaasan Palosaari
 Keskeisiä arvoja: talonpoikaisen ja työväenluokan näkemysten ero, maaseudulta tullut nainen tehdastyöläisenä

Pumpulienkeli asettaa vastakkain pohjalaisen maaseudun ja Pohjanmaan teollisimman kaupunginosan, toisin sanoen Maksamaan kylälämän ja Vaasan Palosaaren. Kirja asettuu aikaan, jolloin maaseutu oli voimissaan ja Vaasan Puuvillatehdas suurimmillaan, reilusti yli tuhannen työntekijän yhteisö. Talonpoikaisen arvomaailman ja tehdastyön ristiriita ei ratkea kirjan päähenkilön elämän aikana.

Romaanin päähenkilö Hilda Sorola vaihtaa ympäristöönsä pakon edessä. Hän joutuu jättämään kotinsa aviottoman lapsen takia, koska äpärillä ja huoranpenikoilla ei ole sijaa maaseutukylässä. Hilda kantaa silti koko elämän ajan mukanaan talonpoikaista taustaansa, jonka läpi hän arvioi myös tehdastyötä.

Kummallekin elämänpiirille on yhteistä kaipuu niukoista oloista parempiin. Lap-suudessa vyötä kiristetään Maalahden-kodissa ja aikuisena tehdastyöläisenä. Aineellisen olojen koheneminen ja siitä haaveilu antavat keskeistä sisältöä elämälle.

Perinteisestä työväenkirjallisuudesta poiketen Alakoski kuvaa tapahtumia välillä myös tehtaan toimitusjohtajien näkökulmasta, alkaen tehtaan perustamisesta moniin ahdinkoihin. Kirja huipentuu vuonna 1957 Puuvillatehtaan satavuotisjuhlien kuvaukseen. Tehdastyötä kuvataan silti ennen kaikkea duunareiden vinkkelistä ja erityisesti naispuolisen työväestön silmin.

Hildan paras ystävä Helli pitää esillä edistyksellistä työväenaatetta. Naiset asettuvat asumaan työväen asuntoon Kapernaumiin, Palosaaren Kapteenikadun ja Tehtaankadun kulmaan. Helli ei kaipaa miestä tai lapsia, koska hän omistautuu työläisten asialle. Hilda sen sijaan perustaa perheen ja haaveilee omasta ompelimosta, mihin hänellä ei ole koskaan aikaa ja varaa.

Hilda irtautuu lapsuutensa uskonnollisesta ja isänmaallisesta kasvatuksesta. Hän huomaa tehtaan piipun Pyhän Kolminaisuuden kirkkoa korkeammaksi, sen ikkunat kirkon ikkunoita suuremmiksi ja tehtaan salin ruispeltoa isommaksi.

Hilda kuuntelee Hellin palopuheita kuitenkin hieman arkaillen. Hellin tehdastyön kritiikki laajenee näkemykseksi kapitalismille alistetusta työläisen asemasta, mutta se ei kasva vallankumoukselliseksi. Hiljainen reformismi ei ole kirjallisesti yhtä voimakas teema, mutta sen vaikutus alkaa vähitellen näkyä arkielämässä. Kirjan alkupuolen vahva proosa kaventuu samalla Vaasan Puuvillatehdasta ymmärtäväksi kronikaksi. ”Meitä työläisnaisia kutsutaan tupakkahuoriksi, tulitikkutyöiksi, pumpulityöiksi. Täällä Vaasassa on kuitenkin aina oltu vähän finimpiä. Täällä me olemme pumpulienkeleitä”, antaa Hilda synninpäästön työllistäjälleen.

Koska kyseessä on neliosaiseksi suunnitellut fiktiivisen sukutarinan avausteos, väläyttää Hildan tytär Greta kirjan lopussa toisenlaista näkymää, koska häntä ei innosta kuuluminen samaan muottiin pakotettuun pumpulisukuun. Tulevasta vihjaa Gretan kirje, jossa hän nimeää Ruotsin satumaakseen.

Susanna Alakoski, suomenruotsalainen työväenkirjailija

Susanna Alakoski syntyi Vaasassa vuonna 1962, mutta muutti Ruotsiin perheensä mukana jo viisivuotiaana. Hän on koulutukseltaan sosionomi, joka on tehnyt työuransa Ruotsissa sosiaalisih-teerinä, pakolaisasioiden hoitajana ja vasemmisto-
topuolueen puheenjohtajan lehdistösihteerinä.

Vuonna 2006 julkaistu esikoisromaani *Svin-lägorna* (suom. *Sikalat*) nosti Alakosken kerralla maineeseen myös kirjailijana. Romaani aloitti näyttävästi Alakosken uran yhteiskunnallisena kirjailijana, sillä se sai arvostetun August-palkinnon ja sen pohjalta kuvattiin elokuva *Sovinto* (2010). *Sikalat* on lapsen silmin kerrottu vaikuttava tarina suomenruotsalaisen siirtolaisperheen elämästä, joka suistuu vähitellen raiteiltaan vanhempien alkoholiongelman takia.

Suomeen sijoittuva ja kirjoittajan isoäidin tarinaan nojaava *Bomullsängeln* (2019) (suomennettuna *Pumpulienkeli*, 2021) aloitti uuden vaiheen Alakosken kirjallisella uralla. Kirjan tärkein näyttämä on Vaasan Puuvillatehdas, aivan

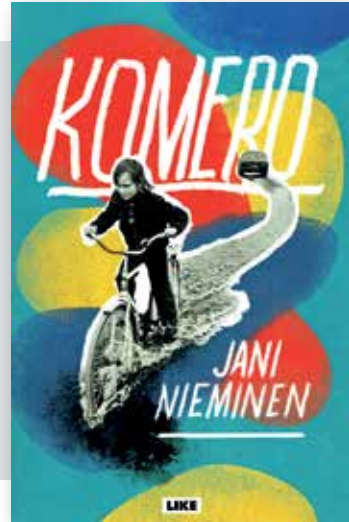
kuin Venny Kontturin 1960-luvun romaaneissa. Alakoski on Kontturiä yhteiskunnallisempi ja pitää esillä myös omaan henkilöhistoriaansa kuuluva siirtolaisuuden teemaa. ”Ennen vanhaan Pohjanmaalla asui paljon muualta maasta tulleita pakolaisia, mutta annas olla kun koitti kovat ajat, silloin he lähtivät, säätyläiset. Pakenivat meren yli Ruotsiin”, kertoo Sanna-täti Pumpulienkelissä. Ruotsin vaikutus ja houkutus tuntuvat pitkän romaania, mutta myös Englannista, Ranskasta ja Amerikasta haaveillaan. Romaanin sivuilla syntyvät kolme lastakin, Greta, Jonni (Johnny) ja Gregory saavat kaikki nimensä yhdysvaltalaisien filmitähtien mukaan.

Sarjan toisessa osassa *Londonflickan* (2021) (suom. *Lontoon tyttö*) seurataan suvun elämän kehittymistä Ruotsissa ja Lontoossa. Se jatkuu muun muassa Ingridissä, joka nimettiin Ingrid Bergmanin mukaan. Ingridin esikuva lienee kuitenkin kirjailija itse.

Nuori mies etsii tietään Alamosta

Jani Nieminen:
Komero (2019),
244 sivua, Like

Kirjan laji: romaani
Aika: 1990-luvun loppu
Paikat: Alamo eli Alavus, Seinäjoki ja Helsinki
Keskeinen teema: nuoren miehen kaipuu parempaan elämään

Jani Niemisen esikoisromaani *Komero* tarjoaa samassa paketissa vereslihaista tunnelmaa nuoren miehen elämästä, rosoista paikallisväriä Alavuden oloisesta kaupungista ja eläväistä ajankuvaa 1990-luvun lopulta.

Kekseliäässä kerronnassa kuuluu runoilijan tausta ja kirjastomiehen kokemus. Osuvia ilmaisuja lainataan ja muunnellaan milloin mistäkin lähteestä. *Ruispuuron laulu vatsassani*. *Alavilla mailla hengenlähdön vaara*. Kieli ja ajatukset ovat nyky-Pohjanmaata, mutta välillä lainataan myös edellisen sukupolven viisautta ja sanontaa: ”Sosialiremokratia on kuoallu.”

Yläkoulua ja lukiota käyvä nuori mies JaniBoy hahmottaa elämänsä mahdollisuuksia paikka kerrallaan. Kotikaupunki Alamo eli Alavus on käynyt jo ahtaaksi, mutta toistaiseksi siellä elellään, Kulmabaarin, Aulavan ja Taidekeskuksen maailmassa. ”Taidekeskuksessa kävi eilen yksi, tänään oli hiljaisempaa.” Alamosta lähtenyt laulajakuu-luisuus Lauluhanhi eli Pauli Hanhiniemen hahmo vieraillee myös romaanissa.

Runoja harrastavan JaniBoyn annetaan ymmärtää, että hän ei istu Alamon maisemaan. Toisaalta hän tietää, että taivaan kansi on peltojen ja latojen päällä korkeammalla kuin missään muualla.

Seinäjoki on omaa paskakylää pykälää seuraavaksi suurempi paikka. Sekään ei ole kovin kehuttava, mutta tarjoaa sentään Vekseliaukion, Provinssin ja sairaaloita. Silti Seinäjoki on Janille kaupunki ilman kaupunkilaisia, keskelle peltoja syntynyt äpä-rälapsi, jonka ”luonnevikaisella jättömaalla seisovat talot ovat taivaalta tipahtaneita onnettomuuksia”. Vaasa olisi toista, mutta se on niin kaukana, että sinne ei rohkene mennä, kun ruotsin kielikin jännittää.

Helsinki on jo melkein utopiaa, mutta sielläkin käväistään Tiina-kaverin luona toteamassa, että kivitalojen keskellä ei voi asua. ”Koska onni on hirvenpaska jalka-

käytävällä, naapurin raappahousut narulla, maalaisihmisen tavallisuus, hyväntuulisuus ja harmittomuus.”

Voisiko siis Alamo olla sittenkin se juttu? ”Kai siinä oli joku ajatus kotiinpaluusta, että täällä se kuitenkin on”, miettii Berliinistä takaisin kotipitäjäänsä tullut Jouko-setä. Tämä on *Komeron* keskeistä problematiikkaa. Missä viettää aikansa? Pysyisikö kiihtuvalla kotikylällä, mennäkö rumaan lähikaupunkiin vai jatkaisiko isompaan keskukseen? Tämä jää auki, mutta se on jo selvinnyt runoilijalle, että jos aikoo kävellä vetten päällä, kannattaa uskoa Jumalaan, tai tehdä se talvella.

Runoilija Nieminen teki romaaninkin

Alavudella syntynyt **Jani Nieminen** (synt. 1973) on koulutukseltaan kirjastopedagogi. Hän asuu Helsingissä ja on töissä Espoon kirjastossa erikoiskirjastonhoitajana.

Nieminen verrytteli kieltään ja teemojaan ensin neljällä runokokoelmalla. *Kylässä* (2009), esittelee Alavudelta vaikuttavan Alamon pikkukaupungin, missä kaupan kassan Harrietin kaula-aukko kiihdyttää kertoja-Jania ja Kulma-Baarin MachoPonchoNainen uhkaa viedä hänen isänsä. Rosoisesta kotikylästä on kaipuu suurempaan maailmaan.

Toisessa kokoelmassa *Kodittomien koiria* (2011) tehdään teräviä havaintoja uudesta asuinpaikasta, Espoon Matinkylästä. Silti tie vie ja ajatukset kulkevat takaisin Tuurin kyläkaupan tuuli-kaappiin.

Niinpä kolmannessa kokoelmassa *Meren poika, joen poika* (2014) runoilija palaa nuoruutensa Alamoon ja Kulma-baariinkin. Meri kirjan nimessä viittaa runoilijan syntymäpaikkaan Uuteenkaupunkiin, mutta lähinnä kokoelmassa viihdytään Alavuden oloisessa jokivarren pikkukaupungissa, missä veisataan körttivirttä ja vai-

vaisukko tervehtii. Niemisen tyyli ja teemat ovat löytäneet.

Nieminen kirjoitti vielä runokokoelman *Bigini* (2016), joka kertoo ajankohtaisista asioista kielellä, joka on saanut vaikutteita räpistä ja somesta. Tämän jälkeen Nieminen oli valmis käyttämään kieltään ja tematiikkaansa romaanissa *Komero* (2019).

”Olen päättänyt monta kertaa kirjoittaa jostain muusta. Aina kuitenkin löydän itseni samojen teemojen äärestä” Nieminen myöntää Anne Puumalan haastattelussa Ilkassa. Nieminen tar koittaa ennen kaikkea eteläpohjalaisuutta. ”Eteläpohjalaisessa suoruudessa ja kovuudessa on jotain äärimmäisen kiinnostavaa. Kovuutta ei kuitenkaan ole ilman herkkyyttä. Etelä-Pohjanmaalla herkkyyks tulee aina esiin toiminnan kautta”, Nieminen miettii haastattelussa. Tästä kertoo osaltaan myös esikoisromaanin.

Nieminen pitää itseään synkkänä koomikkona. Suosikkikirjailijoikseen hän nimeää Arto Mellerin, Paavo Haavikon ja Sirkka Turkan.

Villimpi versio yrittämisestä

**Pauli Hanhiniemi:
Kaukopuhelu (2019),
191 sivua**

Kirjan laji: romaani
Aika: 2010-luku
Paikka: Kuortane ja Ruotsi
Keskeisiä arvoja: yritteliäisyys,
Ruotsin-siirtolaisuus ja musta huumori

Rock-muusikko Pauli Hanhiniemen rentoa esikoisromaanin voi lukea omaperäisenä muunnelmana pohjalaisten romaanien keskeisestä teemasta, yritteliäisyydestä. Sillä on omanlainen näkökulma myös siirtolaisuuteen.

Yrittäminen näyttätyy kahden kuortanelaisen nuoren miehen, Janin ja Jyrin, huolenpitona paikallisesta Kulma-Baarista. Nuorisobaarin kannattavuus on niin ja näin, mutta se tarjoaa aktiivisen yrittäjämäisen elämäntavan, jolle vaihtoehto olisi lähinnä työttömyys. Tähän elämänmenoon kuuluu myös lähipiirin osallistuminen yrityksen riskinottoon. Jani ja Jyri ovat myös edustavia esimerkkejä eteläpohjalaisista kädentaitajista, sillä he osoittavat itse tekemisen teknistä harrastuneisuutta varsinkin autojen kanssa. ”Etelä-Pohjanmaalla rahvaanomaisia sällejä riittää”, kommentoi kertoja.

Kaverukset soveltavat yrittämisen vapauttaan liukumalla laittomaan oheisbisnekseen, jurvalaisen ruohon kauppaamiseen, jolla tavoitellaan parempaa kannattavuutta. Baari on epätyypillisen kasvuhakuinen, sillä omistajat käyttävät remonttilainaa hankinnan laajentamiseen salakuljettamalla kokaiinia Espanjasta. Tämä yritys päättyy jo romaanin alkusivuilla katastrofiin, kun Janin tyttöystävä Minna menehtyy kokaiinia sisältävän kondomin puhjettua peräsuoleessa.

Kansainvälistyminen ei rajoitu vain Espanjan-kontaktiin, sillä Jani ja Jyri suuntaavat Ruotsin Trollhättaniin, tavoitteena palauttaa kuutioksi paalattu Saab peräkärjyssä sen alkukotiin Saabin tehtaille. Ruotsissa vastaan tulevat Suomesta muuttanut Lempi ja tämän ruotsalainen puoliso Lars.

Harvinaisempia piirteitä pohjalaiselle romaanille ovat rento kielenkäyttö, musta huumori, mistään rajoista piittaamaton juonenkehittely ja vähemmän vakava yhteys tuonpuoleiseen. Minnan menehtyminen jo kirjan alkusivuilla ei nimittäin estä häntä osallistumasta kirjan tapahtumiin sekä henkimaailman mietiskelijänä että oletetun tuhkan kautta. Janin Ruotsin-retken varsinaiseksi tavoitteeksi paljastuu Minnan tuhkan vieminen ruotsalaiselle noidalle, joka kuuleman mukaan voisi palauttaa tyttöystävän henkiin. Tavoite onnistuu vain osittain, sillä tuhkat ovatkin vaihtuneet

krematoriossa iäkkään kuortanelaisneidin Lainan maallisiin jäännöksiin. Kirja hui-pentuu rajan takaa palanneen Lainan käytännölliseen vihjeeseen, sillä hän kertoo tietävänsä paikan, mistä voisi ostaa paluumatkalla halvalla Kulma-Baarin kaipaamia teräksisiä vessanpönttöjä.

Lopetus kuvaa kirjan ehkä omintakeisinta antia, ruohonjuuritason tekniikan yllät-tävää yhdistämistä henkimaailman kysymyksiin – näinkin voi kaukopuhelu toimia. Kirjan kaunein opetus kuullaan kuitenkin Lempiltä. Hän toteaa, että lopulta ei kan-nata murehtia esimerkiksi talon rakentamista, Neuvostoliiton vallankumousta tai Pal-men murhaa. ”Eiköhän ne oo vähän eri asiat tärkeitä. Se, kuinka tulit jutelleeksi naa-purisi kanssa. Oliko hyvät välit. Siis oikeasti, vai pitikö vaan esittää, että on. Ja miten ihmisiä kohtelit ja kuinka ne kohteli sua. Se on tärkeitä.”

Pauli Hanhiniemi, rakastettu tekstintekijä

Alavudella vuonna 1964 syntynyt sanoittaja, säveltäjä ja muusikko **Pauli Hanhiniemi** on osoittanut tekstintekijän taitonsa varsinkin rock-lyrikkona. Hän nousi maineeseen alavute-laisen Kolmas nainen -yhtyeen keulahahmona ja lauluntekijänä, mutta on vaikuttanut useissa muissa kokoonpanoissa ja tehnyt paljon teks-tejä myös muille esiintyjille. Vuonna 2007 Hanhi-niemi sai Juha Vainio -palkinnon työstään mu-sikkona ja laulun tekijänä.

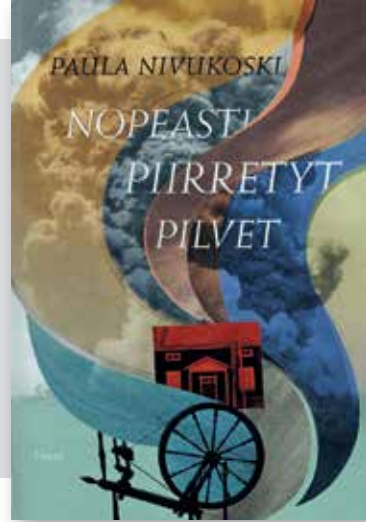
Hanhiniemen sanataiteen kestäväntä perin-töä saattavat olla sellaiset klassikkohitit kuin *Tästä asti aikaa*, *Valehtelisin jos väittäisin* ja *Muut-kin mokaa*. Hanhiniemi on kuvannut laulujensa taustoja kirjassaan *Soitto on sanoja* (2005) ja elä-määnsä laajemminkin tarinakirjassa *Kerran elet-tyä* (2016). Esikoisromaani *Kaukopuhelu* (2019) osoittaa Hanhiniemen omaääniseksi tekijäksi myös romaanikirjallisuudessa.

Pohjalaisen naisen sitkeys kantaa

**Paula Nivukoski:
Nopeasti piirretyt pilvet (2019),
334 sivua, Otava**

Kirjan laji: romaani
Aika: 1909–1926
Paikat: Isokyrö, Vähäkyrö ja Vaasa
Keskeisiä teemoja: suvun ja kyläyhteisön paine,
naisen sitkeys, Amerikan-siirtolaisuuden
kääntöpuoli

Paula Nivukosken esikoisromaani sijoittuu vuosien 1906–1926 Isonkyröön, missä suvun odotusten ja juoruilevan kyläyhteisön paine on niin raskas, että se on vähällä nujertaa kirjan päähenkilön, Liisa Koskiluhdan. Pikkusisko Senni ottaa kotitilaan etäisyyttä irtautumalla räätälin itsenäiseen ammattiin Vaasaan. Liisan mies Kalle lähtee tienamaan rahoja vielä kauemmas, Amerikkaan.

Romaanin jännite syntyy Liisan selviytymiskamppailusta. Pystyykö Liisa pitämään tilan suvulla, kuten kuoleva isä toivoi? Selviääkö hän miehensä viipymisestä Amerikassa? Kun vielä navetta palaa ja pakkomyynti uhkaa tilaa, venyy kolmen lapsen yksinhuoltajan kestokyky katkeamispisteeseen. Sitä paitsi kuolemaakin pahempaa olisi häpeä.

Romaanin käännekohtassa Liisa ottaa elämän omiin käsiinsä, hiljentää lannistavan äitinsä ja nousee kyräilevän yhteisönsä yläpuolelle. Ratkaiseva oivallus syntyy Isonkyrön meijerin vintillä. ”Liisa haukkoi henkeään. Vintiltä avautui näkymä yli Kyrönjoen aina Koskiluhdalle saakka. Tuuli kävi hänen kasvoilleen ja kaikki tuntui asettuvan maisemaan. Kaksikerroksiset talon joen molemmin puolin, saunat jokirannassa, kapeat riihitiet, pellot, niityt, laitumet. Joki virtasi maiseman halki, virtasi viime kesänä, virtaisi seuraavanakin. Virtaisi vielä sadan vuoden päästäkin.” Tämän näyn jälkeen Liisa myy osan tilansa metsistä, rakennuttaa pitäjän suurimman navetan ja ottaa eron Amerikkaan jääneestä miehestään. Viimeisellä sivulla uusi avioliitto alkaa näyttää mahdolliselta.

Liisan tarina saattaisi tuntua epäuskottavalta, ellei se perustuisi kirjailijan oman mummon elämään ja tarkasti kuvattuihin paikkoihin. Nivukoskea uskoo mielellään, kun hän näyttää, että selviytymisen keinot ja tahto voivat löytyä, vaikka kaikki ei

mene niin kuin on ajateltu. ”Mitä siitäkään tulis, jos aina tekis niinku muut sanoo, eikä ikänä niin kuin itte tykkää.”

Nopeasti piirretyt pilvet esittelee pohjalaisen naisen, joka kasvaa vahvaksi luottamalla itseensä ja isän antamaan arvostukseen. *Likat ei oo yhtään sen häjympiä ku poijjatkaan. Ja jos väkevyyres jotaki häviää, niin ällis sen ylittää*, Liisa muistaa isänsä tunustaneen. Äidin osaksi jää tyttären vähättely ja edesmenneen esikoispojan kaipuu. Tyttärillä näyttää usein olevan pohjalaisromaaneissa parempi suhde isäänsä kuin äitiinsä. Nivukoski antaa tälle asetelmalle tuoreen tulkinnan ja nostaa samalla Amerikan-lesken sitkeyden uuteen arvoon.

Historiallisen romaanin nuori taitaja Paula Nivukoski

Isokyröläisen maatalon tytär ja äidinkielen maisteri **Paula Nivukoski** (synt. 1985) otti vankan paikan Pohjanmaan kirjallisella kartalla kahdella historiallisella romaanillaan.

Nivukoski aloitti saaristolaisromaanin *Mainingin varjon* (2020) kirjoittamisen aikaisemmin, mutta oman suvun tarinaan perustuva *Nopeasti piirretyt pilvet* (2019) julkaistiin ensin. Molemmat romaanit alkavat vuoden 1910 tienoilla ja tapahtuvat eteläisen Pohjanmaan rannikolla tai sen tuntumassa. Kumpikin romaani kuvaa elämää Kyrönjoen varressa, edellinen isokyröläisessä pohjalaistalossa, jälkimmäinen jokirannan pappilassa. Sukutarinassa käväistään Vaasassa ja muutetaan Amerikkaan. Saaristolaisromaanin pariskunta tapaa rannikon kaupungissa, ehkä Pietarsaareissa, ja asettuu asumaan Merenkurkun pienelle ulkoluodolle.

Nivukoski jatkoi *Nopeasti piirretyt pilvet* -romaanissa kuvaamansa perheen elämäntari-

naa jatkosodan aikaan sijoittuvassa romaanissa *Kerran valo katoaa* (2022). Kirja kertoo Liisan tyttären Kertun rakkaustarinan, johon sota langettaa synkkiä varjoja.

Romaanien tyyliä voisi kuvata pohjanmaan kielellä maustetuksi runolliseksi realismiksi, missä lajissa Nivukoski näyttää taitonsa mielen vähittäisiin liikahtuksiin eläytyvänä kuvaajana. Kumpikin romaani on sitkeän naisen selviytymistarina. Romaanit kytkeytyvät myös hieman toisiinsa, sillä *Mainingin varjon* päähenkilö Evalina ja maalaisemäntä mainitaan sukuromaanin sivuilla.

Nivukoski osoitti heti vakavien historiallisten romaaniensa jälkimainingeissa, että myös toisenlainen ote onnistuu, kun hän kirjoitti kirjainten ja sanojen rytmeillä leikittelevän *Onnellisten aakkoset* (2021), joka perustuu Tove Janssonin muumihahmojen alkuperäiskuvitukseen. Pikaisesti piirretyt pilvet vilahtavat tässäkin kirjassa.

Vaikeudet ratkotaan yksi kerrallaan

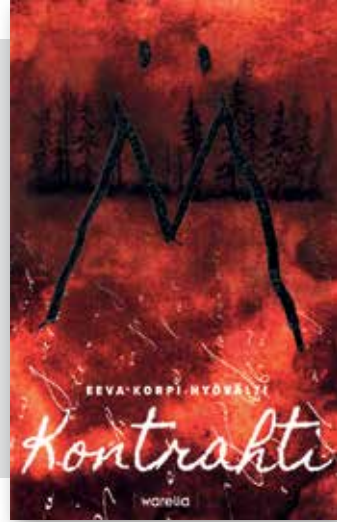
Eeva Korpi-Hyövälti: *Kontrahti* (2020)

Kirjan laji: romaani

Aika: 1858–1871

Paikat: Ilmajoen Hyövällinkylä,
Huissi ja Nopankylä

Keskeisiä arvoja: talonpoikainen sitkeys,
nälkävuoden ahdinko, sosiaalinen nousu

Kontrahti kuvaa ilmajokelaisen Mikki Mikinpojan tien torpparista talolliseksi nälkävuosien aikoina 1858–1871. Lukijalle on olennainen lisätieto, että romaanin päähenkilö on kirjoittajan isoisän isä. Eeva Korpi-Hyövältin tavoite oli ymmärtää syvemmin suvun historiaa. Tavoite onnistui loistavasti.

Mikin ja hänen jälkeläistensä taistelu nälkää ja kulkutauteja vastaan on ankaraa, eikä ihminen aina selviä siitä voittajana. Kirja kertoo, että lapsen menetys saattoi musertaa vanhemmat myös siihen aikaan, jolloin lapsikuolleisuus oli tavallista.

Mikki Mikinpoika noudattaa torpparikontrahtiaan tunnollisesti, itsestään selvästi ja ilman näkyvää katkeruutta. Se vain on hänen osansa. Talonpoikaiset ihanteet ovat kaikkien yhteinen johtotähti, vaikka talollisen ja torpparin elämisen ehdot ovat erilaisia. Tässä *Kontrahti* poikkeaa esimerkiksi Väinö Linnan kuvaaman hämäläisen torpparin maailmasta. Vain silloin, kun Mikki kuulee uutisen orjien vapauttamisesta Amerikassa, häntä alkaa kiusata oma orjuus torpparina.

Korpi-Hyövältin kuvaamat pohjalaiset eivät sinänsä alistu olosuhteisiin. Kuvernööri C.G. Wreden mukaan pohjalaiset arvostavat rohkeutta, heillä on poikkeuksellisen kehittynyt oikeustaju ja riippumattomuuden halu. Samasta todistaa kruununvouti Herman Rosenberg. ”Kruununvouti Rosenberg on sanonu, jotta eteläpohjalaaset on rohkiaa kansaa, jolla ei oo mitään tappelemista vastahan, mutta piiskaamista tämä kansa ei sierä.” Pohjalaiset eivät alistu edes viinanpolton kieltoon, vaan jatkavat sitä oman käden oikeudella. ”Talolliset puolustivat viimeiseen asti oikeuttaan kotipolttoon. Minäkin pidän viljan jalostamista viinaksi kunniakkaana elinkeinona”, toteaa Pontikka-Jussi.

Kirjailijan kuvaamat pohjalaiset arvostavat myös esi-isiään ja perinteitä, esimerkiksi päivämääriin liitettyjä enteitä. Nälkävuosien katkerat kokemukset saavat

torppari Mikki Mikinpojan kuitenkin irtautumaan perinteisiltä uralta. Hän alkaa haaveilla konkurssiin joutuneen talon ostamisesta. Vaimo tukee Mikkiä, kun tämä piirtää puumerkkinsä ylivoimaiselta tuntuvaan velkakirjaan, jossa velan maksuaika on 56 vuotta.

Mikki tunnustaa käytännöllisen elämänfilosofiansa kirjan viime sivuilla. ”Lasten takiahan minä tätä kauppaa olen tekemässä, en minä itselleni enää taloa tarvitsisi. Mutta viime vuosikymmenten tuho on näyttänyt, että talolliset kaikesta huolimatta ovat paremmassa asemassa kuin torpparit. Toivottomuudelle ei pidä antaa suurempaa sijaa elämässä. On vain ellettävä päivä kerrallaan ja vastattava niihin haasteisiin, mitä eteen tulee. Vaikeuksia on kaikilla, erilaisia eri aikakausina. Ne on ratkottava yksi kerrallaan ja mentävä eteenpäin”, miettii Mikki.

Mikin lapsenlapsenlapsi Eeva kiittää Mikin rohkeaa ratkaisua, minkä ansiosta hän pystyi lukemaan lääkäriksi ja kirjoittamaan esi-isänsä tarinan.

Lääkäri uppoutui sukunsa historiaan

Eeva Korpi-Hyövältin (synt. 1949) ansiolistalla oli väitöskirja ja 28 lääketieteellistä tutkimusta, kun hän kirjoitti ensimmäisen romaaninsa, *Kontrahti* (2020). Korpi-Hyövälti toimi romaanin syntyessä Etelä-Pohjanmaan keskussairaalan sisätautiosaston ylilääkärinä.

Kontrahti ei tosin ole tavallinen romaani. Sen ansiot eivät ole romaanitaiteellisia, vaan ne löytyvät muualta, kirjoitti Anne Puumala Ilkka-Pohjalaisen arviossa. Teoksen ansiot liittyvät kansanperinteen, historian ja maantieteen episodimaiseen kuvaukseen, ja ennen kaikkea suvun tarinan elävöittämiseen.

Korpi-Hyövälti kertoo kiinnostuksen tapah-

tumien selvittämiseen alkaneen hänen äitinsä säilyttämistä vanhoista oikeuden asiakirjoista. Tavoite laajeni oikeusjuttujen ymmärtämisestä nälkävuosien historian käsittämiseen ja viimein isoisän isän, torppari Mikki Mikinpojan ajatusten kuvittelemiseen. Taustatukena oli muun muassa kansalaisopiston kirjoittajapiiri.

Korpi-Hyövälti teki työtään tutkijan täsmällisyydellä, mikä näkyy kirjan tyyliässä, painotuksissa ja rakenteessa. Kieli on selkeää ja kaunista, mutta henkilöitä ei juuri kuvata kaunokirjallisin keinoin, vaikka suuri osa tekstistä ei nojaa suoriin lähteisiin. Kirjan voima on siinä, että kaikki kerrottu perustuu faktoihin.

Pohjalainen hulluus periytyy

Elina Jokinen:
Päivä, jona Stella Julmala tuli hulluksi
(2020),
263 sivua, Tuumakustannus

Kirjan laji: romaani
Aika: 1972–2010
Paikat: keskisuomalainen opiskelukaupunki,
pohjalainen mummola
Keskeisiä teemoja: suvun ehdottomuuden
periytyminen, tarinoiden merkitys elämälle

Elina Jokisen esikoisromaanin kerrontatyyliä voi kuvata dramaattisen pohjalaiseksi. Tapahtumat esitetään niin jylhällä poljennolla, että tuntuu kuin keskeinen käänne olisi koko ajan tapahtumaisillaan. Ja käännteitä totisesti riittää Julmalan suvun kolmen polven vaiheissa. Ne kaikki kytkeytyvät keltaiseen taloon Pohjanmaan lakeuksilla.

Suvun hulluuden siemen on kylvetty jo jatkosodassa, jossa Armas Julmala veistää lapionsa varteen ristin jokaisen tappamansa vihollisen jälkeen. Tästä synnistä vapautukseen hän omistaa elämänsä Jumalalle ja ryhtyy lestadiolaiseksi saarnamieheksi. Sekään ei lopulta auta, sillä Armas päättää itse päivänsä kuljettuaan ensin aikansa huuhkaja olallaan. Armaksen siirtokarjalainen vaimo Maaria kohtaa oman hulluutensa ruusuissa ja oravissa, joille hän omistautuu täysin.

Koska vanhemmat eivät voi päättää lapsensa ratkaisuista, kääntää Armaksen ja Maarian esikoistytär Krista selkensä vanhempiensa uskolle ja koko pohjalaiselle maailmanjärjestykselle. Hän lähtee omille teilleen samalla hetkellä, jolloin Lasse Viren kaatuu Münchenissä. Krista nousee taistelevana feministinä europarlamenttiin asti. Mutta yhtä vähän voi Kristakaan vaikuttaa oman tyttärensä Stellan päätöksiin. Stelasta tulee uskovaisen Antin vaimo, jonka hulluus puhkeaa kukkaan keskenmenon jälkeen.

Julmalan suvun hulluudesta lukeminen olisi ahdistavaa, ellei Jokinen kertoisi siitä suorastaan raamatullisen kaunopuheisesti, etäännyttävän herkullisesti tyylitellen. Sukupolvien pyrkimykset vaihtuvat, mutta suvun jäseniä yhdistävät kiivas luonne, määrätietoinen mieli ja tuima katse. ”Vaikka Armas ja Maaria Julmala olivat totisesti, totisesti ja tahtomattaan, onnistuneet kitkemään esikoisestaan uskon jumaluuteen ulkopuolisena voimana, ei ollut huolta siitä, etteikö tuo lapsi olisi sisäistänyt jotain paljon tärkeämpää tämän nimenomaisen tarinan, hulluuden synnyn, kannalta: hän

luottaa itseensä ja siihen, että mikään ei ole mahdotonta sille, joka yrittää. Joskus on vain yritettävä *todella* paljon.”

Romaani piirtää kauniin ja julman kuvan pohjalaishenkisen yrittämisen viemisestä johdonmukaiseen päätepiteeseensä. Jos se tarkoittaa hulluuden tarinaa, mistä pohjalaisen on vaikea puhua, on nyt opittava puhumaan juuri siitä, sillä tarinat ovat toivontuojia. ”Ne vievät viestiä menneestä, tuovat terveisiä tulevasta ja kertovat meille, että mikään, mikä tapahtuu – tai mitä tunnemme – ei ole ainutkertaista tai käsittämätöntä. Tarinoiden antama lohtu ei tule yksin sanoista, niiden antamista selityksistä, vaan siitä, mitä tarinat itsessään saavat meissä aikaan ja miten ne rikkovat totutun tapamme käsittää aikaa ja elämäntulkua”, kirjoittaa Jokinen loppusanoissa.

Esikoisromaani on Elina Jokisen kunnianhimoinen ja onnistunut yritys ymmärtää omia ja kanssaihminen tarinoita. Jokinen on kertonut tavoitelleensa romaaniinsa Väinö Linnan suurten romaanien tyyliä.

Elina Jokinen ja tarinan voima

Ähtärissä vuonna 1978 syntynyt **Elina Jokinen** julkaisi vuonna 2020 yhtä aikaa kaksi erilaista esikoiskirjaa: romaanin *Päivä, jona Stella Julmala tuli hulluksi* ja siihen liittyvän tietokirjan *Säröjen kauneus, Sisäisen tarinasi voima*. Takalieveiden mukaan sisäkirjat syventävät toistensa lukukokemuksia – ja niin ne tosiaan tekevät.

Kirjallisuuden tohtori Jokinen on tarinankerrojan ammattilainen, joka auttaa työkseen Jyväskylän yliopiston tohtorikoulutettavia löytämään omat tarinansa. *Säröjen kauneus* -kirjassa hän kertoo itse kokemistaan luhistumisen hetkistä, jolloin tarinatohtorikaan ei löytänyt enää sanoja tai tarinoita. Jokinen purkaa kokemukseensa kaunokirjalliseksi teokseksi ja elämäntulkinnan opaskirjaksi. Fiktio jälkeen on valaisevaa verrata tarinoita kirjoittajan tosielämän kokemukseen. Ja tietokirjan lukemisen jälkeen on hedelmällistä siirtyä romaaniin, jonka tari-

nalijat on tämän jälkeen helpompi tunnistaa. Molempia puolia tarvitaan, Jokisen kirjat todistavat.

”Sisäinen tarina, oman minuutemme syntymyytti, on mitä voimakkaimmalla tavalla kiinnittynyt omaan olemassaoloomme. Aukkoisenakin se sisältää vastauksemme olemassaolon peruskysymyksiin, kuten: Kuka minä olen? Mistä olen tullut? Millainen on maailma, jossa elän”, kuvaa Jokinen tarinan voimaa. Hän opastaa meitä siihen vaikuttavan romaanin ja omakohtaisen tietoteoksen avulla.

”Elämässä tarvitaan ennen kaikkea kykyä nousta ylös ja palata polulle, käsitellä pettymykset ja jatkaa matkaa”, toteaa Jokinen, joka toivotavasti jatkaa kirjallisia matkojaan. Siihen rohkaisee hänen esikoisromaaninsa vuonna 2021 voittama ensimmäinen Pohjalainen kirjallisuuspalkinto.

Kohtalon käsi heittelee

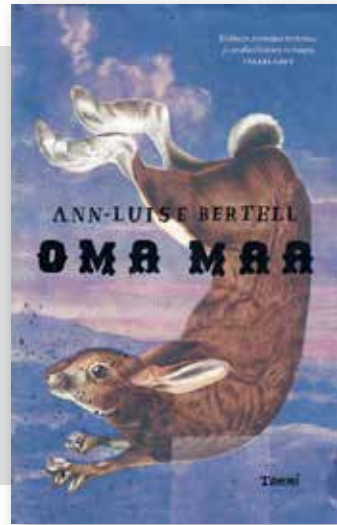
Ann-Luise Bertell:
Heiman 2020 (suom. Oma maa, 2021),
400 sivua, Förlaget/Tammi

Kirjan laji: romaani

Aika: 1933-?

Paikka: Oravaisen Kimo ja Komossa, Tikkakoski

Keskeinen teema: Elämä vie aina jollakin tavalla eteenpäin

Romaanin alkukielinen nimi *Heiman* on rannikoruotsalaisten murteellinen nimitys kotitalalle. Myös suomennoksen nimi *Oma maa* viittaa päähenkilö Elofin maatilaan Oravaisten Kimossa, mutta samalla isänmaahan, Suomeen.

Suomi ja kototila ovat keskeisiä asioita Elofin elämässä. On elintärkeää, että Suomea ei menetetty. Mutta kaikkein arvokkainta on, että Elof sai olla omillaan ja seistä omalla maallaan. ”Westerbackin tila pysyisi pystyssä, Elof oli ollut renkaana pitkässä ketjussa, eikä se nytkään katkeaisi.”

Isänmaan ja oman kotitilan korostaminen ovat hyvin pohjalaisia piirteitä, mutta muuta leimallisen pohjalaista Elofissa ei olekaan. Paitsi se, että hän ei ymmärrä, miten omasta veljestä, valkoisen jääkärin pojasta, oli voinut tulla Ruotsissa sosialidemokraatti.

Nuorena Elof on vilkas ja neuvokas. Sotilaana hän on arka ja pelokas, kuin jänis. Uskovaisena hän on omintakeinen, ei ehkä usko Jumalaan ollenkaan.

Sodan jälkeen vaimo Olga ottaa tehtäväkseen pitää Elofia koossa. Vahvan pohjalaisen naisen kuvaan kuuluu, että kun viina on jo viemässä voiton Elofista, Olga tekee ryypäämisestä kerralla lopun kumoamalla lantakasan Elofin päälle. Tämän voimapurkauksen jälkeen tähdet vaihtavat paikkaa, eikä Elof sano enää viimeistä sanaa. Vanhana Elofista katoaa kaikki. Ensin tasapaino, sitten vilkkaus ja puhe, kaikki se mikä oli Elofia. Viimeisellä sivulla vaimo ja jälkeläiset jättävät Elofille hyvästit kuolinvuoteella.

Parin sivun mittaisista episodeista koostuvan kirjan rakenne on omaperäinen ja lukijaystävällinen. Kiehtovassa romaanissa ei ole yhtä selvää teemaa, vaan *Heiman* etenee yhtä arvaamattomana kuin ihmisen elämä, tässä tapauksessa Elofin.

Pohjalaistaloa Bertell kuvaa kauniisti kuin elävää olentoa. ”Talo seisoi siinä niin kuin aina ennenkin. Ihmiset tulivat ja menivät, elivät ja kuolivat. Talo ei välittänyt. Se katsoi yli maiseman, lahosi äärimmäisen hitaasti jostakin nurkasta, mutta sitä ei kukaan tiennyt.”

Ann-Luise Bertellin laulu esivanhemmille

Teatterinjohtaja **Ann-Luise Bertellin** (synt. 1971) *Botnia*-trilogian kirjat perustuvat kirjailijan suvun todellisiin ihmiskohtaloihin, mutta ovat juonenkäänteiltään fiktiota. Trilogia on kiehtovaa kerrontaa inhimillisestä elämästä, jota kohdalo heittelee milloin minnekin, mutta kaikesta on vain selvittävä.

Ensimmäinen osa *Vänd on min längtan* (2016) (suom. *Ikävän jälkeen*, 2022) pohjautuu kirjailijan äidinäidin, vöyriäisen Maria Alina Ohlsin vaiheisiin. ”Isoäitini ei kertonut minulle mitään elämästään Kanadassa, ei minulle eikä kenellekään muulle, eikä myöskään jättänyt jälkeensä yhtään kirjettä”, toteaa Bertell kirjan jälkipuheessa. Niinpä kirjailijan oli itse kuviteltava yksityiskohdat.

Trilogian toinen osa *Heiman* (2020) (suom. *Oma maa*, 2021) nojaa kirjailijan oravaislaisen isänsän elämään. Romanin viimeinen lause kuuluu: ”Laulaessani minä ajattelin sitä että isoisään ja hänen elämäänsä liittyi asioita joista

minulla ei ollut vähäisintäkään aavistusta.” Laulaja on kirjailija itse, jonka oli jälleen luotava kuva esi-isästä lähes tyhjästä.

Trilogian päätösosa *Glöm bort din saknad* (2022) (suom. *Ikuinen kaipuu*, 2022) palaa avausosan tarinaan. Perheen paluu Amerikasta Vöyriille kuvataan 8–13-vuotiaan lapsen näkökulmasta.

Ann-Luise Bertell on syntynyt Oravaisissa vuonna 1971 ja asuu nykyään Vöyriellä. Hän on ammatiltaan näyttelijä ja ohjaaja. Bertell on johtanut Wasa Teaternia vuosina 2010–2015 ja uudelleen vuodesta 2020 lähtien. Vuonna 2022 hän ohjasi teatterille sovituksen *Heiman*-romaanista.

Ennen Pohjanmaa-trilogiaa Bertell kirjoitti runoja, näytelmiä ja lastenkirjan, mutta vasta *Heimanin* Finlandia-ehdokkuus nosti hänet kansalliseen tietoisuuteen ja toi suomennoksia. *Heiman* oli ehdolla myös Runebergin palkinnon ja Pohjalaisen kirjallisuuspalkinnon saajaksi.

Jaakko Ilkan neuvokas leski

Johanna Valkama:
Katariinanpyörä (2021),
462 sivua, Otava

Kirjan laji: historiallisen romaanisarjan avausteos
 Aika: kevätalvi 1597
 Paikat: Kyrönmaa, Pirkanmaa,
 Satakunta ja Turku
 Keskeisiä arvoja: feministihenkinen
 historiallinen seikkailu,
 nuijasodan merkitys aikaisille

Katariinanpyörä tarjoaa nuijasodasta jotain erityistä: keskiaikaisen naisnäkökulman. Kertoja on Jaakko Ilkan toinen vaimo Ilkkalan Susanna. Vaimo hän on tosin vain kirjan ensimmäiset 14 sivua, minkä jälkeen kirja kertoo nuijasoturin lesken selviytymistarinan, sen osan numero yksi.

Tarina on kirjoitettu kaunokirjailijan vapaudella, mutta se perustuu valistuneeseen arvaukseen, jonka mukaan Jaakko Ilkan toinen puoliso voisi olla pohjoissaksalaista alkuperää. Valkaman mukaan kaikilla kirjan henkilöillä on joko suora tai epäsuora historiallinen esikuva.

Romaanissa Ilkan leski on Lyypekissä syntynyt maustekauppiaan tytär Susanna Katariina Weck. Romanttisten historiallisten romaanien tapaan hän ei ole kuka tahansa vellingeittäjä, vaan koulutettu ja neuvokas kaunotar, joka oppii jopa polttamaan tervahaudan ilman suurempaa apua. Suurin osa kirjasta kuvaa Susannan kevätalven 1597 matkaa Ilmolasta Turkuun. Kyyditsijä on Laihelan apupappi Sigfrid Johansson, joka vaikuttaa Susannasta niin paljon, että pyytää leskeä puolisoon. Turhaan, sillä Ilkkalan Susanna on itsetietoinen, naisellisen neuvokas selviytyjä, joka havainnoi samalla kriittisesti elämää Ruotsin Itämaassa.

Yksityiskohtaisesti kuvattu matka vie kulkijat Ilmolasta Kurikan ja Jalasjärven kautta Pirkanmaalle, Satakuntaan, Varsinais-Suomeen ja lopulta Turkuun. Samalla piirtyvät esiin heimojen piirteet.

Itse Jaakko Ilkka oli jäntevä isäntä, joka johti suuren talonsa töitä kuin nuori mies. ”Karskin pohjoisen miehen koreus, vaalea tukka ja siniset silmät, olivat eläväiset ja kiihkeät”, kuvaa Valkama. Katariinaa hämmensi kuitenkin Jaakon välinpitämättömyys puolisoaan kohtaan. ”Olin oppinut, ettei ison talon isännällä ollut aikaa naisille.”

Katariina huomasi myös, että kyrönmaalainen barbaarikansa ei osannut kirjoittaa edes omaa kieltään, saati mitään muutakaan. Hansakauppiaan tyttären oli vaikea kuvitella tämän suurempaa sivistymättömyyttä. Edes enkelit eivät uskaltaneet lentää Kyrönmaalla, keihäiden ja nuijien ulottuvilla.

Susanna löytää silti jotain hyvääkin tästä taantumuksen pesästä. Kyröläiset ovat kovapäisiä, mutta myös sitkeitä ja kaukokatseisia. Heidän ylivertaiset kirvesmiestaitonsa korvaavat aavistuksen verran sivistyksen puutetta. Emännät puolestaan ovat riuskoja ja suorasanaisia. Susannaan tekee vaikutuksen naisten selkeä elämänohje: ken sotkoo, se myös siivoi.

Matka halki pirkanmaalaisen havumetsän saa Susannan kaipaamaan Kyrön aukeita nevoja ja peltomaisemia. ”Tahtoin nähdä etäälle: omat maamme, haassa laiduntavat eläimme ja tulijat, jotka lähestyivät maantieltä. Öisin tahtoin nähdä ylläni taivaan valot ja koko tähtikartan”, Susanna herkistyy. Kyrönmaa ei silti miellytä silmää niin kuin korkeiden tornien Rääveli, Lyypekki tai Tukkiholma. Tasaisen maan nöyryydessä ja yksinkertaisuudessa on kuitenkin alkukantaista pyhyyttä, huomaa Susanna.

Matkan aikana leskelle selviää myös kansan suhtautuminen Jaakon nostamaan kapinaan. Loppusaldo on myönteinen: Jaakko oli sankari, joka halusi asettua epäitsekkäästi kansan puolelle vääryyttä vastaan.

Johanna Valkama ja historiallisen tarinan totuus

Johanna Valkama on Tampereella vuonna 1982 syntynyt ja Nokiolla asuva päätoiminen markkinointipäällikkö, jolla on kaupallinen koulutus. Kirjoittaminen on ollut Valkamalle pitkäaikainen harrastus, joka lähti käsistä ja vei romanttisen historiallisen romaanin pariin. Valkama korostaa, että hän ei ole kirjoittajana ammattihistorioitsija, vaan tiedon soveltaja, joka on uskollinen ennen kaikkea tarinansa totuudelle. Tarinat toki pohjautuvat tutkimustietoon.

Ensimmäisenä syntyi neliosainen kirjasarja *Metsän ja meren suku* (2016–2019). Sarja sijoittuu pääosin rautakautiseen Pohjolaan, vanhaan Hämeeseen ja viikinkien asuttamille seuduille. Kirjoittajaa ovat inspiroineet esihistorialliset luonto- ja muinaismuistokohteet.

Valkaman viides romaani *Katariinanpyörä* (2021) aloitti Ilkkalan Susannasta kertovan sarjan. Nyt hypätään nuijasodan jälkeiseen aikaan ja kirjailijan suvun seudulle. Valkama kertoo tämän kirjan kirjoittamisen olleen hänen pitkäaikainen haaveensa. ”Perin esi-isäni, nujamiesten päällikön, Jaakko Ilkan legendan pohjalaisilta isovanhemmiltani. Vierailin lapsena useasti Jaakko Ilkan muistomerkeillä lakeuden äärellä, mutta kapinan merkitys ja ajankuva jäivät minulle mysteereiksi.”

Valkama sanoo halunneensa selvittää kirjasarjalla, mistä nuijasodassa oikeastaan oli kyse. Miten kaukaiset esiäidit selvisivät häpeällisestä ja rankasta koettelemuksestaan, kun lähes kaikki epäonnistuneeseen kapinaan yllytetyt raavaat ja työkuntoiset isännät olivat kuolleet?

Valkama kertoo kokeneensa kirjaa kirjoittaessa monia ahaa-elämyksiä. ”Olin valmistautunut paljastamaan jopa nuijapäälliköiden nurjan puolen ja varhaisen sukuni likapyykin, mutta lopulta kansien väliin jäi vain totuudesta ammentava aavistus siitä, miksi legenda syntyi.”

Miehisten historioiden jälkeen nuijasodan jälkivaiheissa on hyvin tilaa fiktiivisen naistarinan totuudelle ja äänelle.

Sarjan toinen osa *Kuningatarlaiva* (2022) seuraa Ilkkalan Susannan vaiheita 28 vuotta myöhemmin Tukholmassa. Susannan ja Jaakko Ilkan lapset odottavat yhä äitinsä vaurastumista Ilmolassa. Susanna perustaa Uuden Ilkkalan laidunmaat Tukkiholman Marianvuoren rinteille. Kolmannessa osassa *Tervahovi* (2023) leskiporvari Susanna viettää vanhuuspäiviään Tukholmassa surren Itämaahan jääneitä lapsiaan, kun hän saa yllätysvieraaksi pojanpoikansa Samuelin.

Naisten valloittaja

Jaakko Ilkka

Paula Havaste:
Laahus (2022),
429 sivua, Gummerus

Kirjan laji: romaani
Aika: 1596–1597
Paikat: läntinen Suomi
Keskeinen teema: nuijapäällikön lumovoima,
sodan hurmos raistaa melkein kaikki

Nuijasota ja Jaakko Ilkka näyttävät kiinnostavan 2010-luvulla romaanikirjailijoita. Paula Havasten historiallisen romaanin päähenkilölle nuijasotureiden johtajasta tulee rakkauden haavekuva ja sen toteutunut toiveuni. Siinä on sankaritarinaa kerakseen.

Laahus tapahtuu vain vähän Pohjanmaan kamaralla, Jalasjärvellä, vaikka nuijasotureiden tarina hallitsee romaania. Kirja aloittaa trilogian, jonka ensimmäinen osa kertoo Reetan kasvutarinan. Tytön elämän alku on surkea, kun Reetan perhe lähettää 11-vuotiaan esikoistyttärensä piiaksi turkulaiselle kauppiaille. Tämä raiskaa kohta heiveröisen, mutta nätin palvelijansa. Lasta odottava Reeta palautetaan kotiin ja hän saa pysyväksi määreekseen pilattu, portto. Kohta syntyvä Anna-tytär tuo lohtua, mutta tämä menehtyy punatautiin jo puolivuotiaana ja alkaa seurata Reetaa kuviteluna varjo-olentona.

Kovien henkilökohtaisten kokemusten vastapainona Reeta kuulee enoltaan rohkeiden talonpoikien kapinasta. Eno kehuu nuijasoturien ilmajokelaista johtajaa rehdiksi ja hienoksi mieheksi. ”Se ei tuntunut viidenkymmenen ikäiseltä, on sellainen ketterä ja hymyileväinen, nuoren miehen oloinen”, eno kuvaa. Kuva on hyvin samanlainen kuin Johanna Valkama romaanissaan.

Kun Jaakko Ilkka ja Reeta kohtaavat, iskee nuijapäällikkö heti silmänsä nokkelaan nuoreen naiseen. ”Väittivät sinua pilatuksi, mutta en minä näe edessäni muuta kuin vahvan nuoren naisen”, sanoo Ilkka ja pestaa Reetan joukkoihinsa.

Nuijasotureiden seuraaminen alkaa seikkailuna, mutta kuvitelmat sodan ihanteellisuudesta karisevat kohta ryöstelyyn ja raiskauksiin. ”Eivät huovit olleet ainoita, jotka yltyivät hirveyksiin. Kun iso miesjoukko kiihtyi hurmanhajuun, tapahtui hirveitä, ja vasta jälkikäteen joku ehkä tuli epäilleeksi, oliko kaikki ollut oikeutettua. Ehkä eivät

miettineet silloinkaan, sillä ihmiset ovat taitavia unohtamaan omat pahat tekonsa ja vielä taitavampia selittämään niitä parhain päin”. Reeta mietti, että ehkä on parasta vain heittäytyä muiden mukaan, olla osa suurta joukkoa ja suuren joukon voitonriemuista huumaa.

Ruma sota ei silti haalista haavekuvaa sotureiden johtajasta. Reeta ymmärtää, miksi Ilkka on valittu kapinan päälliköksi. ”Tällainen mies sai miehet ja naiset mukaansa, tällaista miestä teki mieli seurata.”

Jaakko Ilkka osoittautuu myös aikaansa edellä olevaksi naisten ymmärtäjäksi, vaikka kotona odottaa vaimo ja kahden lapsen äiti Birgit. Tämän lisäksi rakastajatar Pihla kulkee sotajoukon mukana. Ilkka on kuitenkin ymmärtänyt, että naiset tekevät paljon enemmän hyvällä kuin nyrkillä uhkailemalla, eikä hän anna miestensä häpäistä naista. Jaakko ja Reeta kokevat kliimaksina kahdenkeskisen onnen hetken sodan keskellä. ”Tiesinhän minä ensi kerran kun sinut kohtasin, että sinut minä haluan”, nuijasoturi myöntää.

Herkän lemменillan jälkeen Reeta pakenee sotaa pohjoiseen auttajansa Hannon kanssa. Hän saa matkalla tiedon Jaakko Ilkan teilaamisesta, mutta näkee myös elämän jatkuvan. Kirjan lopussa Reeta odottaa lasta, jonka nimeksi hän kaavailee Jaakkoa, jos tämä on poika.

”Näin maailma jatkoi kulkuaan. Uusia aittoja rakennettiin, vaikka yksi kapina oli surmannut miehiä sadoittain tai tuhansia, kuka tietää.”

Näin jatkaa kulkuaan myös pohjalaisen supersankarin taru tämän yhdeksännen polven jälkeläisen, Paula Havasten kirjoittamana.

Paula Havaste, historiallisten sarjojen taitaja

Rovaniemellä vuonna 1962 syntynyt **Paula Havaste** opiskeli kirjallisuutta ja filosofiaa Oulun yliopistossa. Hänen ensimmäinen teoksensa oli kirjallisuustieteen väitöskirja *Tarzan ja valkoisen miehen arvoitus* (1998), tutkimus Tarzan-kirjojen miehisistä malleista.

Havasten laaja fiktiivisten kirjojen tuotanto alkoi romaanista *Kymmenen onnen Anna* (2003). Havaste on ahkeroinut 30 vuoden aikana viitisen-toista historiallista romaania, joista monet ovat ilmestyneet sarjoina. Useimmat niistä sijoittuvat Suomen pohjoisiin maisemiin. Niille ovat leimal-

isia leimaavat kansatieteelliset yksityiskohdat, historiallinen tausta ja vauhdikas juoni.

Historiallisten romaanien lisäksi Havaste on kirjoittanut kirjoja lapsille.

Vuonna 2022 Havaste aloitti Jaakko Ilkan vaiheisiin liittyvän romaanitrilogian. Ensimmäisen osan *Laahus* (2022) kertoja on nuijasoturien päällikköön ihastuva nuori piika. Toinen osa, *Lieka* (2022), kuvaa nuijasotaa nuoren huovin näkökulmasta. Molemmissa romaaneissa sodan julmat kasvot paljastuvat päähenkilöille.

Helsingin vapaus vs. Pohjanmaan rauha

Elina Annola:
Kunnes kukkivat puut (2022),
332 sivua, Bazar

Kirjan laji: romaani
Aika: Vuosi 2019 ja 1970-luvun alku
Paikat: Helsinki ja lapsuudenkoti
Pohjanmaan Järviseudulla
Keskeisiä teemoja: mielenterveys,
yhteisön luomat paineet, itsediagnosointi

Etelä-Pohjanmaan Järviseudulla syntynyt nuori englannin kielen opettaja Emilia viettää hipster-kesää Helsingin Kalliossa. Emilia haluaisi olla onnellinen ja tuoda valoa ympärilleen, mutta hänen ajatuksiaan hämmentää pitkän parisuhteen päättymisen Tuomaksen kanssa ja uuden seurustelun alkaminen Jeren kanssa.

Emilia käy keskellä kesää Auri-tätinsä hautajaisissa Järviseudulla. Hän ottaa hautajaisten jälkeen mukaansa mielenterveysongelmista kärsineen tätinsä päiväkirjan ja samaistuu liikaakin tämän pettymyksiin ja Lauri Viidan runojen ihailuun. Emilian paras opettajakaveri Minna on puolestaan juuri parantunut rintasyövästä ja puhuu sairauksista kokemusasiantuntijan itsevarmuudella.

Näiden vaikutteiden tuloksena Emilia havaitsee itsessään oireita ensin syövästä, sitten mahavaivoista ja lopuksi myös MS-taudista. Emilia uppoutuu sairauksistaan kertovien keskusteluryhmiin ja menettää vähitellen elämänsä hallinnan. Lääkäri huomaa hänessä ahdistuneisuutta ja hypokondrian piirteitä.

Asetelma tarjoaa mainion lähtökohdan vertailla elämää ja sairauksia ennen ja nyt, Pohjanmaalla ja Helsingissä.

Auri-täti kaipasi jo 1970-luvulla Helsingin suurempaan maailmaan, maksitakkien ja kiiltonahkakenkien pariin, juomaan viiniä, polttamaan tupakkaa, lakkaamaan kynsiä ja leikkaamaan hiuksia ilman muiden päivittelyjä. Vapauteen, joka jäi haaveeksi.

Myös nykyajan Kallion vapautta maistaneelle Emilialle Pohjanmaa näyttäytyy menneenä maailmana, käsin kirjailtujen nenäliinojen, piparmintunmakuisten kirkkopastillien ja tuvassa naksatelevan könninkellon aikana.

Emilia ei uskalla kertoa Pohjanmaalla edes erostaan. ”Jokin katastrofi täytyy tulla, jos eroamaan ryhdytään. Äidin piti saada järjellinen selitys. Rikos tai petos. Alkoholi tai huumeet. Toinen mies, kelpaisiko se syyksi äidille”, Emilia miettii.

Vielä vaikeampi on ottaa esille mielen ongelmia, niitä, joiden takia Auri-tätikin joutui Törnävälle. Niin vaarallisista asioista ei ole tapana puhua yhtään mitään. Äidin soittaessa Emilia tajuaa, että hän ei saa sairauslomaansa mahtumaan millään pohjalaiseen maailmaan, elokuun kuutamoihin, tähkiään nuokuttaviin ohrapeltoihin, puimatöihin ja mummon posliinimaalauskuulumisiin. ”Äiti ei saanut otetta asioista. Sen ainoa tytär oli mennyt pilalle, niin pilalle, että ihan psykiatrian asiantuntijaa oli tarvittu.”

Äiti on pitkään hiljaa, mutta myöntää lopuksi: kyllähän sitä voi tulla kaikenlaista. ”Hän kuulosti myötätuntoiselta ja alkoi kysyä kuulumisia tarkemmin. Hän huolehti, oliko Emilia muistanut syödä, entä nukkua, pitäisikö Emilian tulla kotiin.”

Emilia huomaa, että pohjalaisissa maisemissa asuu rauha. Ja on siellä muutakin hyvää. ”Viskomassa, riuhtomassa ja paiskomassa, pohjalaisella sisulla aina uutta rakentamassa, aina uutta huomista.”

Omaa uutta huomistaan Emilia jää kuitenkin rakentamaan Helsinkiin. Kirjan lopussa hänen seuranaan on koira nimeltään Valo.

Haaveesta tuplasti totta

Vuonna 1985 Laihialla syntyneellä **Elina Annolalla** oli niin kova polte tarinoiden kertomiseen, että hän aloitti kirjojen rustaamisen jo alle nelivuotiaana. Tosin hän täytti tuolloin vihot kuulakärkikynällä piirretyillä aaltoviivoilla, koska ei osannut vielä kirjoittaa. Mutta silti kirja syntyi.

Annolan toiveammatit vaihtuivat, mutta tarinointi jatkui ja haave oikean kirjan kirjoittamisesta säilyi, läpi peruskoulun, lukion ja Turussa tehtyjen äidinkielen opettajan opintojen, aina työelämään ja Helsinkiin asti.

Annola kertoo aloittaneensa tavoitteellisen kirjoittamisen vuonna 2018. Kaksi vuotta myöhemmin hän menestyi kirjoituskilpailussa ja kohta neljä kustantamoa tarjosi kustannussopimusta.

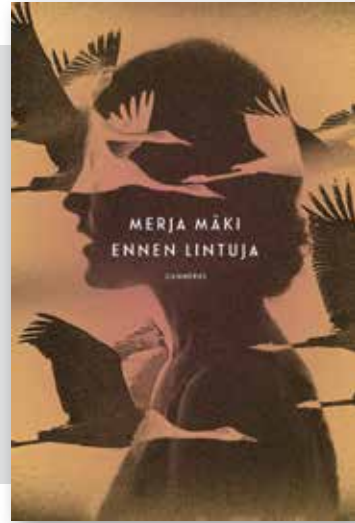
Annola valitsi Bazarin, joka julkaisi vuonna 2022 kaksi romaania, ensin *Kunnes kukkivat puut*, joka oli itse asiassa syntynyt myöhemmin ja siten aiemmin kirjoitetun *Kaikki lokakuun taivaat*.

Annola hyödyntää molemmissa kirjoissaan kokemustaan koulusta ja opettamisesta, vaikka molempien romaanien perimmäinen teema on ihmisen käsitys itsestään ja muista. *Kunnes kukkivat puut* syventyy terveyden ja sairauden omakuvaaan. *Kaikki lokakuun taivaat* on helsinkiläisen alakoulun maailmaan sijoittuva romaani siitä, miten ihmiset voivat nähdä itsensä aivan toisenlaisessa valossa kuin millaisena lähipiiri heidät kokee.

Seinäjoki sotaevakon silmin

Merja Mäki:
Ennen lintuja (2022),
 415 sivua, Gummerus

Kirjan laji: romaani
 Aika: 1940–1941
 Paikka: Sortavalan seutu ja Seinäjoki
 Keskeisiä teemoja: sopeutuminen,
 ulkopuolisuus, siirtolaisuus avaa silmiä

Merja Mäen evakkoromaani on nuoren naisen selviytymis- ja kehitystarina, jonka keskeisiä aiheita ovat uuteen elämään sopeutuminen, sivullisuus ja vaikea äiti-suhde. Romaani avaa samalla herkullisen näkökulman elämisen eroihin entisajan Karjalassa ja Pohjanmaalla.

Vähän yli kaksikymppisen Allin perhe joutuu lähtemään talvisodan jälkeen evakkoon Laatokan pienestä kotisaarestaan. Perhe sijoittuu Seinäjoelle perheenisän isoveljen taloon. Sieltä Allin tie vie ensin Seinäjoen sairaalaan, sitten seinäjokelaisen maalaistalon piiaksi. Epilogissa Alli käy katsomassa tuhottua Karjalan-kotiaan, mutta päättää pysyä Seinäjoella.

Siirtolaisuus opettaa toisenlaista tapaa elää ja puhua sekä evakoille että heidän vastaanottajilleen. Karjalaiset ovat vilkkaita ja iloisia, pohjalaiset jäyhiä vaikenijoita. Pohjalaisessa puheessa on outo nuotti, ärrä pärisee ja sanatkin ovat toisenlaisia. Kun Alli kehuu kauniiksi pohjalaistalon perttiä (eli pirttiä), isäntä töksäyttää: ”Mikäs perkeleen pertti?”

Puheessa on myös syvällisempi ero. ”Vaikeneminen ei näköjään tarkoittanut samaa täällä ja kotona. Kotona vaiettiin surusta, mutta Etelä-Pohjanmaalla aivan kaikesta muustakin vaikeasta”, huomaa Alli. Etelä-Pohjanmaalla huudetaan työtä tehdessä, kun Laatokalla oli totuttu olemaan aivan hiljaa, ettei saalis säikähdä.

Aluksi kaikki tuntuu Pohjanmaalla vieraalta ja omituiselta, tuvan hajukin, klimppisopasta puhumattakaan. ”Jokainen lusikalliseni pyrki ylös. Liedellä odotti vielä veripressua ja talkkunajauhojen ja viilin sekoitusta, jota kukaan meistä ei pystynyt syömään.”

Karjalasta lähteneelle kaikkein vaikeinta ovat lakeuden järveltömyys, tasaisuus ja pureva viima. ”Ikkunan takana tuuli kiisi aavalla maalla. Ei ollut rotkoa ylitettäväksi tai vuorta väistettäväksi, ei lehtoa ravisteltavaksi.”

Alli ajattelee aluksi, että sumea joki ei voi millään korvata Laatokkaa, joka oli Karjalassa yli kaiken muun. Vähitellen Alli huomaa, että Seinäjoen kauppalassa

arvostetaankin maataloja yli kaiken. Pohjalaisisäntä opastaa ymmärtämään myös joen vettä. ”Se sinun Laatokkasi kannattelee sinua, mutta joella on toinen tapa auttaa. Virta huuhtoo pois sen, mikä on huonosti.”

Kirjan lopussa Alli on oppinut ymmärtämään pohjalaisia ja heidän maisemaansa. ”Minusta tuntuu, että Pohjanmaan lakealla maalla linnuilla on aivan erityinen tapa lentää. Ne levittävät siivet selälleen ja liukuvat ilmassa peltojen yllä. Liitolento on kaikkein keveintä lentoa, ja sillä tavalla minä haluan elämäni viettää.”

Merja Mäki ammentaa fantasiasta ja juuristaan

Kauhavalainen **Merja Mäki** on syntynyt Seinäjoella vuonna 1983. Seinäjoen hyvä tuntemus näkyy *Ennen lintuja* -romaanissa, mutta siinä tuntuvat myös Käkisalimesta evakkotielle läheneen kirjailijan suvun karjalaiset juuret. ”Allin tarinan kirjoittaminen oli minulle syvä, ravisuttava oppitunti historiasta ja kirjoittamisesta”, sanoo Mäki.

Äidinkielen ja kirjallisuuden opettajan historian oppimatka sota-aikaan kesti peräti viisi vuotta. Mäki suunnittelee kirjoittavansa tämän pohjatyon perusteella myös toisen romaanin. Siihen rohkaisee *Ennen lintuja* -romaanin erinomai-

nen palaute sekä lukijoilta että kriitikoilta. Kirja voitti myös Aamulehden Tulenkantajat-palkinnon. Seinäjoen kaupunginteatteri teki vuonna 2023 kantaesityksen *Ennen lintuja* -romaanin pohjalta tehdystä näytelmästä.

Realistinen historiallinen romaani on Mäelle uusi aluevaltaus, sillä hän on kirjoittanut aikaisemmin lähinnä fantasiaromaaneja. Aikuisille suunnattu *Kaksi vettä* sijoittuu tulevaisuuden Kydoniaan ja Helsinkiin. Toinen romaanin päähenkilöistä on vaasalaisyyntyinen Audrey, mutta muuta yhteyttä Pohjanmaahan ei tässä kirjassa ole.

Kauhu nousee toiseudesta

Marko Hautala:
Kuolleiden valssi (2022),
 229 sivua, Tammi

Kirjan laji: novellikokoelma

Aika: 2000-luku

Paikat: muun muassa Vaasa, Korsnäs, Mustasaari

Keskeisiä arvoja: kauhu, fantasia,
 mielenterveyden horjuminen

Vaasalaisen kauhukirjailijan Marko Hautalan ainoa novellikokoelma tarjoaa kymmenen edustavaa näytettä kauhukirjallisuudesta. Novellit ovat hyvin erilaisia, varmasti korkeatasoisia ja tunnustavat runsaasti paikallisväriä.

Yhdessä novellissa katsojat uppoavat vanhaan elokuvaan. Toisessa tarinassa nuori mies jää muumion lumoihin Niilillä. Kolmas kuvaa Twitterin välityksellä maailman romahtamista. Viimeisessä novellissa koetaan ahtaan paikan kammoa.

Hautalan laji on joillekin liian pelottava. Kaikki eivät myöskään jaksaa ottaa genreä vakavasti tai kiinnostua kauhun väristyksistä. Näin siitä huolimatta, että erityisesti novelleissa voi nähdä myös silmän pilkettä kirjailijan silmäkulmassa.

Sopivuutta kannattaa kokeilla, sillä Hautala on todistettavasti kansainvälisen tason tekijä omassa lajissaan. Useimpien romaanien tapahtumapaikat ovat tunnistettavasti paikallisia, niin myös novellien.

Ensimmäisessä novellissa autoileva nuori pari kokee kauhun hetkiä, kun bensa loppuu maaseututiellä Vaasan lähellä. Toisessa novellissa keskeisen autiotalon esikuva löytyy Suvilahdesta. Arvaamattomasti käyttäytyvää koiraa ulkoilutetaan aluksi Vaasan rantapuistossa, sitten Korsnäsissä ja lopussa palataan takaisin Vaasaan. Yhdessä novellissa niitetään heinää Merenkurkun saariston upottavalla mökkirannalla.

Marko Hautala on kiistatta pohjalainen kirjailija ja hänen kirjansa tapahtuvat paljolti Pohjanmaalla. Niinpä luulisi hänen teostensa tarjoavan vähintään vihjeitä pohjalaisesta luonteenaadusta. Mutta eivät tarjoa. Kukaan toinen pohjalaiskirjailija ei jätä pohjalaisen piirteiden kaivajaa yhtä tyhjän päälle.

Hautala on kirjoittanut novellikokoelmaansa jälkipuheen, joka antaa ehkä vihjeitä tämän kokemuksen ymmärtämiseen. Kyseessä on ensimmäinen kerta, kun Hautala tulkitsee kirjoittamaansa missään kirjassaan.

Jälkipuheen mukaan kauhun lajityypissä on mystinen, lähes uskonnollinen ulottuvuutensa. ”Asiaan vihkiytyneet tietävät, että siihen liittyy käsitteitä kuten samsara, pyhä kauhu ja katabasis. Kauhutarinat ovat täynnä synkkiä valaistumiskokemuksia, minuiden hajoamisia, kohtaamisia lopullisen toiseuden kanssa.”

Jälkipuhe kertoo, että filosofi Eugene Thackerin mukaan latinan *occultus* tarkoittaa jotakin niin kätkeytyä, ettei se voi paljastaa mitään muuta kuin loputtoman kätkeytytensä. ”Kauhutarinassa on viime kädessä kyse juuri siitä, uhasta jonka juuret katoavat esikielelliseen ja -historialliseen hämääseen. Se voi saada räikeitä ilmiäsuja, mutta perimäinen olemus jää viimeisen rivin jälkeenkin hahmottomaksi ja puoliksi varjoihin.”

Näyttää siltä, että pohjalaisen realismin, tai minkä tahansa realismin rajat tulevat vastaan kunnon kauhutarinoissa. Jykevästi jalat maassa seisova pohjalainen vaikenee kauhun toiseuden edessä.

Marko Hautalan paikallinen huippuluokan kauhu

Toistakymmentä kirjaa kirjoittaneen **Marko Hautalan** (s. 1973) tuotanto edustaa psykologista kauhua. Kirjojen teho ei perustu ulkoisiin shokkiefekteihin, vaan sisältä nousevaan kauhun, jossa raja todellisuuden ja psyyken horjumisen välillä on häilyvä.

Kauhavalla syntynyt ja Vaasassa asuva Hautala valmistui Vaasan yliopistossa filosofian maisteriksi englannin kielestä. Puoliso on vaasalainen kummituskirjailija Tiina Hautala, jonka johtama Haamu Kustannus on julkaissut osan Marko Hautalan teoksista. Useimpien kustantaja on kuitenkin Tammi. Teoksia on käännetty kahdeksalle kielelle.

Hautalan psykologisen kauhun uskottavuutta alleviivaa teosten vankka paikallisuus. Romaanin *Itsevalaisevat* (2009) keskeinen paikka on Pohjanmaan Lihan purettu teurastamorakennus Vaasan Klemettilässä. Romaanissa *Käärinliinat* (2020) Hautala käyttää tapahtumapaikan mallina Vanhan Vaasan sairaalaa, jossa on ollut itsekin töissä.

Romaanin *Torajyvät* (2011) taustalla on todellinen haaksirikko. Pelastautuneet selvisivät Vaasan ulkosaariston Storskär-saarelle, jossa he menehtyivät yksi kerrallaan. Romaani *Unikoira* (2012) ammentaa Hautalan työskentelystä Vaasan yliopistossa.

Kuokkamummo-romaanin (2014) nojaa urbaanilegendaan Vaasan Suvilahdessa eläneestä pelottavasta mummosta. *Musta kieli* -romaanin (2023) palaa Suvilahteen ja Kuokkamummon tarinaan.

Romaanin *Kuiskaava tyttö* (2016) paikkoja ovat vanhan Vaasan rauniot ja museo.

Leväluhta (2018) on psykologinen romaani Isonkyrön Orismalan muinaisesta kalmistosta, jonka pohjan alta paljastuu toisenlainen todellisuus, Temppele.

Pimeän arkkitehdin (2020) keskuspaikka on vaasalainen kerrostalo, jolle kirja antaa osoitteenkin, Kirkkopuistikko 8. Kirjailijan silmäisku on, että mainitulla paikalla seisoo oikeasti Vaasan suomalaisen seurakunnan pääkirkko.

Useimmat edellä mainitut paikallistamiset perustuvat Laura Krohnin kirjoitukseen digitaalisessa Vaasa-lehdessä 10.1.2022.

Hautala sai vuonna 1999 kunniamaininnan J. H. Erkon kirjoituskilpailussa. *Itsevalaisevat* (2008) sai Tiilikivi-palkinnon 2008 ja *Käärinliinat* Kalevi Jäntin palkinnon 2010. *Pimeän arkkitehti* oli ensimmäisen Pohjalaisen kirjallisuuspalkinnon ehdokkaana. Novelli *Varpaat* (*Pale Toes*) oli ehdolla yhdysvaltalaisen Shirley Jackson Awardsin saajaksi.

Hautala osoittaa tuotannossaan tuntevansa varsinkin genrensä anglosaksisen perinteen. Kriitikot tapaavat mainita Hautalan Suomen Stephen Kinginä. Keskisuomalaisen kriitikko huomautti *Pimeän arkkitehti* -arviossaan, että King-vertaus ei pidä täysin paikkaansa, sillä Hautala on maineikasta esikuvaansa parempi.

Vaasa katastrofin jälkeen

**Seidi Saikkonen:
Jälkeen (2022),
205 sivua, Kosmos**

Kirjan laji: dystopiaromaani
Aika: lähitulevaisuus
Paikat: Vaasa, erityisesti Kivihaan ympäristö
Keskeisiä arvoja: pärjääminen uudenaikaisessa maailmassa, toivon ylläpitäminen

Seidi Saikkosen dystopiassa auringonvalo on muuttunut tappavaksi. Syytä muutokseen ei kerrota, mutta mahdollisesti taustalla on ilmastonmuutos tai sitäkin vakavampi mullistus. Harvat eloon jääneet piileskelevät kellareissa tai pimennettyjen ikkunoiden takana. Ulkona voidaan liikkua vain hämärän ja pimeän aikaan.

Romaanin kertoja on kolmikymppinen opettaja Leo, joka kuvaa omaa ja seuralaisensa Sirun karua syksyä ja talvea arvaamattomaksi käyneessä maailmassa. Pariskunta on tutustunut Hämeenlinnassa kohta katastrofin alkamisen jälkeen, he ovat käyneet Helsingissä metrotunneleiden ruuhkassa, paenneet ihmisjoukkoja pohjoiseen ja pyöräilleet sieltä takaisin etelään vähemmän kylmää ilmanalaa etsimään.

Lukija tunnistaa Leon ja Sirun päätyneen Vaasaan, missä he asettuvat hylättyyn omakotitaloon Kivihaan Prisman viereisellä asuinalueella. Romanissa nimetään kolme lähialueen tietä, Kivihaantie, Simeonintie ja Jukolantie.

Liikkuminen on riski arvaamattomaksi käyneessä ympäristössä, mutta Leon ja Sirun täytyy lähteä öisin etsimään ruokaa, lääkkeitä ja muita välttämättömiä tarvikkeita. Kuvaukset vaelluksesta tyhjennetyissä kauppakeskus Rewellissä ja Kivihaan liikekeskuksessa ovat vaikuttavia.

Leo ja Siru tapaavat joitakin ihmisiä, jotka ovat yleensä vältteleviä tai uhkaavia. Kriisi nostaa esiin ihmisten pimeät puolet. Siru haavoittuikin veitseniskusta. Surmatun miehen ruumis on asetettu näkyville kuin varoitukseksi.

Kirjan maailmankuva ei ole silti vailla valoa, koska Leon ja Sirun suhteessa on lämpöä ja huolenpitoa. He tapaavat myös isän, joka yrittää pitää huolta nuoresta pojastaan. Läheisin suhde syntyy ainoaan nimettyyn vaasalaiseen, Eevaan. Eeva ei ole luopunut toivosta, vaan hän kasvattaa talonsa pihalla perunoita ja suunnittelee kasvi- maansa laajentamista. Takanreunan valokuvassa Eeva haluaa lapsenlapsiaan.

Kirjan lopussa Siru arvelee olevansa raskaana. Kätilöksi paljastuva Eeva lupaa auttaa synnytyksessä. Viimeisillä riveillä Siru ja Leo löytävät lastentarvikkeita Kivihaassa olevasta lastentarvikekaupasta.

Ehkä tulevaisuuden maailmassakin on vielä toivoa.

Seidi Saikkosen uutta etsivä ote

Vaasassa vuonna 1990 syntynyt **Seidi Saikkonen** on opiskellut Lontoossa ja valmistunut siellä elokuvataiteen kandidaatiksi. Hän on työskennellyt muun muassa englanninopettajana, lentoemäntänä ja hotellivirkailijana. Saikkonen on asunut puolisonsa kanssa muun muassa Myanmarissa, Singaporessa ja Dubaissa. Tällä hetkellä hänen asuinpaikkansa on Helsinki.

Saikkosen esikoisromaani *Yvonnen talo* (2029) on tiivis psykologinen romaani, jossa on jännityskirjan piirteitä. Kertoja on helsinkiläinen Anna, joka saa yllättäen kutsun Sveitsiin, entisen hoitokkinsa, rullatuolilla kulkeneen Yvonnen hautajaisiin. Kirjan edetessä kuoriutuu esiin Annan ja

Yvonnen kahdeksan vuoden takainen erikoinen suhde, jolla on nimikin, biid-oireyhtymä.

Toinen romaani *Jälkeen* (2022) esittelee Saikkosen lapsuuden ja nuoruuden Vaasan uudessa valossa, lähitulevaisuuteen sijoittuvana tiheätunnelmaisena dystopiana. Kirja lienee ensimmäinen pohjalainen tieteisromaani. Saikkonen asui kirjaa kirjoittaessaan Singaporessa. Hän tutki karttoja Google Mapsin avulla, mutta kertoo käyneensä kirjoittamisen jälkeen testamassa romaanin paikat myös paikan päällä.

Saikkonen on kertonut, että hänen seuraava romaaninsa on jälleen hyvin erilainen. Sen maisemaa hallitsee Dubain kirkas auringonvalo.

PAULA NIITYKOSKI
NOPEASTI PIIRRETTYT PIIVET

Antti Tuuri Pohjanmaa

ANTTI TUURI Ikkie

ANTTI TUURI MAAN AVABUUS

Antti Tuuri LAKEUDEN KUTSU

ANTTURI LEINONEN
Kootut teokset

HEIKKI KILPIMETI
SOTILAAAN
LAULUKIRJA

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYTÖT
KUSTANNUS PAINO

ARTTURI LEINONEN
Kootut teokset
II
KATI VÄRVÄRI
PROFEETTA

ARTTURI LEINONEN
Kootut teokset
III

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYTÖT
KUSTANNUS PAINO

Vanha ja uusi pohjalaisuus

Pohjalaiset ovat vapautta ja itsenäisyyttä rakastavia, rehellisiä, oikeudentuntoisia ja maahenkisiä. Heitä leimaavat sitkeys, ahkeruus, isänmaallisuus ja uskonnollisuus. Toisaalta he ovat ehdottomia, äkkipikaisia, viinanmeneviä ja taipuvaisia väkivaltaan.

Tällainen oli kirjaklassikkojen luoma mielikuva pohjalaisuudesta sata vuotta sitten. Kuvastoa loivat sellaiset kulttuurivaikuttajat kuin Sakari Topelius, Kaarlo Kramsu, Artturi Järviluoma, Santeri Alkio, Artturi Leinonen, Heikki Klemetti ja Samuli Paulaharju. Pohjalaisen kirjallisuuden eturivi oli korostuneen totinen ja miehinen.

Heimopiirteet haettiin historiasta. Vankan todistusohjan antoivat nuijasoturit ja heidän päällikkönsä Jaakko Ilkka. Lisää todisteita löydettiin ison- ja pikkuvihan ajoista, häjyistä, körttiläisyydestä, sortokausista, kansallisuusaatteesta, jääkäreistä ja vapaussodasta.

Toiseen maailmansotaan asti kirjallisuuden kuva pohjalaisista oli hyvinkin valmis ja kestäväksi ajateltu. Se oli osa suomalaista yhtenäiskulttuuria. Ihanteelliseksi kiillotettua kuvaa alettiin kyseenalaistaa 1950-luvulta alkaen. Merkittävä etappi tällä tiellä oli Väinö Linnan *Tuntematon sotilas* (1954). Jatkosodan aattopäivinä arveltiin, että sotahulluja pohjalaisia oli pitänyt sitoa puihin, jotta he eivät lähtisi hyökkäämään ennen aikojaan. Laihialaisessa Mäkilässä korostuivat koomisina piirteinä saituus ja tosikkoisuus. Linna pani komppaniansa ilakoimaan avoimesti runebergiläisellä paatoksella ja topeliaanisilla heimokuvilla.

Kiiltokuva alkaa murtua

Jyrkin hyökkäys perinteistä kuvastoa vastaan tuli 1960-luvulla ajan tavan mukaan vasemmalta. Arvo Salon *Lapualaisoopperassa* (1966) ja

Jorma Ojajarjun romaaneissa pohjalainen hurraa-isänmaallisuus nähtiin tyhjänä uhona. Yhtenäiskulttuuri alkoi säröillä myös historiankirjoituksessa, jossa yksi suunnannäyttäjistä oli ylihärmäläissyntyinen professori Heikki Ylikangas. Hän löysi Pohjanmaan murrosajoille sellaisia sosiaalisia ja taloudellisia taustasyitä, jotka selittävät esimerkiksi nuijasotaa, puukkojunkkariutta ja siirtolaisuutta massailmiöinä pätevämmin kuin romantiikan ajan tarpeisiin sepitetyt kansanluonteet.

Yksi kyseenalaistamisen tavoista oli lyödä pohjalainen vakavuus leikiksi. Sitä tekivät myös pohjalaiset itse. J. O. Ikola eli Vaasan Jaakkoo pakinoi ilman vanhoja heimokliseitä. Niiden tilalle tulivat liioitteleva huumori ja karnevalisointi. Myös Heikki Hemminki näki sisältä päin pohjalaisuuden humoristisen puolen.

Orvokki Autio toi ensimmäisenä vahvasti esiin naisten äänen. Hänen *Pesärikko*-trilogiansa paljasti monia kiiltokuvien pohjalaisuutta kyseenalaistavia piirteitä, kuten ahtaat sukupuoliroolit, kasvojen säilyttämisen pakon, selän takana kyräilyn ja yhteisön mielipiteiden vallan. Samat juonteet ovat näkyneet Sisko Istanmäen, Taina Latvalan ja Paula Nivukosken tuotannossa. Myös Hellevi Salminen ja Mirja Kuivaniemi toivat proosaansa pohjalaisen naisen koko kuvan vailla lukittuja heimokuvia.

” Autio, Tuuri ja Melleri ovat tehneet edelläkävijöinä ja suosittuina mahdolliseksi pohjalaisuuden uudenlaisen vapaan käsittelyn eli hippitermein antaneet kaikkien kukkien kukkia. ”

Antti Tuurin keskeinen asema pohjalaisena kirjailijana perustuu siihen, että hän pystyi yhdistämään tuotannossaan kaiken edellä mainitun – ihannekuvien kääntöpuolen, historiantajun, kriittisen näkemyksen yhteiskunnan muutoksesta ja lempeän huumorin. Tuurin näkökulma on ollut näennäisesti yhtä miehinen kuin 1900-luvun alun pohjalaisilla kertojilla. Romaanit piirtävät kuitenkin taidokkaasti näkyviin yhteisön aidot valtasuhteet ja

miesten sankaruuden kaatuvat kulissit. Tätä purkutyöstä on jäänyt elämään sanonta, että Pohjanmaalla viisaus on vanhoissa naisissa ja miehissä hulluus.

Realistinen kerronta on edelleen valtavirtaa pohjalaisessa fiktiossa. Joitakin poikkeuksiakin on: Jorma Ojaharjun ja Lars Sundin romaaneissa on maagisen realismin piirteitä, ja Arto Melleri toi moniarvoisen ja kriittisen näkemyksen pohjalaisuudesta runon kielelle.

Autio, Tuuri ja Melleri ovat tehneet edelläkävijöinä ja suosittuina mahdolliseksi pohjalaisuuden uudenlaisen vapaan käsittelyn eli hippitermein antaneet kaikkien kukkien kukkia. Tuurin mielestä fiktion tekijä voi uskottavasti panna Pohjanmaalla tapahtumaan mitä tahansa. Tämä näkemys tuntuu vapauttaneen kirjailijat kertomaan aidosti elämästä sellaisena kuin sitä eletään. Tuloksena on pohjalaisen kirjallisuuden uusi kulta-aika 2000-luvulla.

Pohjalaisen kirjallisuuden nousukausi on huomattu myös Seinäjoen Apila-kirjaston pohjalaisessa lukupiirissä ja Ilkka-Pohjalaisen jakaman Pohjalaisen kirjallisuuspalkinnon raadissa. Sekä lukupiirin kirjoissa että kirjallisuuspalkinnon ehdokkaissa on ollut runsaudenpulaa. Ensimmäisen Pohjalaisen kirjallisuuspalkinnon ehdokkaita piti alun perin olla kahdeksan, mutta määrä nostettiin korkean tason ansiosta kymmeneen. Voiton vei Elina Jokisen romaani *Päivä, jona Stella Julmala tuli hulluksi* (2020). Toinen palkinto oli jakamatta tämän kirjan mennessä painoon.

” Pohjalaisten kirjailijoiden
sukupuolijakauma on
kääntynyt sadassa vuodessa
päälaelleen, sillä puhetta
määrittelevät nyt naiset. ”

Naiset nousevat, lakeus pysyy

Pohjalaisten kirjailijoiden sukupuolijakauma on kääntynyt sadassa vuodessa päälaelleen, sillä puhetta määrittelevät nyt naiset. Tämä näkyy sekä aiheissa että käsittelytavoissa. Esimerkiksi uusia tuulia etsivien tyttäreiden ja vanhakantaisempien äitien suhteet ovat nousseet esiin.

Hellevi Salmisen *Aivan tavallinen nainen* (1984) on yksi varhaisimmista tämän aiheen käsittelyistä. Samaa tematiikkaa löytyy Mirja Kuivaniemen, Sari Malkamäen ja Taina Latvalan tuotannosta.

Mielikuva itsenäisestä ja sinnikkäästä pohjalaisnaisesta juontaa jo Sally Salmisen *Katarinasta* (1936). Tämä on yhä kestävä ja kiinnostava teema, uudempina käsittelijöinä esimerkiksi Johanna Valkama ja Paula Nivukoski. Nainen saa nykyään olla myös haavoittuva, mistä kertovat Elina Jokisen ja Elina Annolan romaanit.

Lakeusmaiseman ihailu pysyy isona teemana myös uudessa pohjalaiskirjallisuudessa kielirajan molemmilla puolilla. Lakeus on ikoninen kaikkiin tarpeisiin, joten sekin voidaan ironisoida, kuten käy Tuurin *Lakeuden kussussa*: ”Paavo haikaili kusipaikkaa, piti Etelä-Pohjanmaan suurten lakeuksien ainoana haittapuolena sitä, että suojaisaa kusipaikkaa oli vaikea löytää.” Merja Mäen romaanissa *Ennen lintuja* karjalainen evakko Alli oppii ymmärtämään uudenlaista maisemaansa. ”Minusta tuntuu, että Pohjanmaan lakealla maalla linnuilla on aivan erityinen tapa lentää. Ne levittävät siivet selälleen ja liukuvat ilmassa peltojen yllä. Liitolento on kaikkein keveintä lentoa, ja sillä tavalla minä haluan elämäni viettää.”

Pohjalaisen yritteliäisyyden arvostus on pysyvä heimopiirre, jota käsittelevät romaaneissaan muun muassa Karin Erlandsson, Markku Mantila, Risto Vuorinen, Satu Vasantola ja Henna Helmi Heinonen. Tätäkin mielikuvaa Tuuri tosin ehti jo 1980-luvulla kyseenalaistaa luomillaan Hakalan veljeksellä, joiden liiketoimia ainakaan liiallinen rehellisyys ei hidasta. Nuoren polven kirjailijat antavat uusia sävyjä siirtolaiskuvauksille kertoessaan maakuntaan asettuneista maahan- ja maassamuuttajista.

Tarkemmin Pohjanmaan näkee, kun sitä vertaa muihin paikkoihin. Orvokki Autiolla tuo paikka on Tampere ja Merja Mäellä Karjala. Kaikkein selvimmän erityispiirteet erottuvat, kun vertailukohtana on pääkaupunki. Helsinkiä ja Pohjanmaata rinnastavat romaaneissaan esimerkiksi Sisko Istanmäki, Eira Pättikangas, Mirja Kuivaniemi, Sari Malkamäki, Jani Nieminen, Satu Vasantola, Henna Helmi Heinonen ja Elina Annola.

Yhteistä Helsingille ja Pohjanmaalle näyttää olevan ainoastaan kova tuuli. Muuten maailma muuttuu toiseksi jo junamatkan aikana, matkataan sitten etelään tai pohjoiseen. Helsingissä selvän tuomion pohjalaisilta saa

kivikylän ahdistava maisema. Vaikka ihmiset asuvat toinen toisensa päällä, he eivät tunne toisiaan eivätkä näe edes taivasta. Sen sijaan Pohjanmaalla heräävät kaikki aistit. Lakeuden avara maisema tuoksuu, kuulostaa ja näyttää toisenlaiselta. Helsinkiä leimaavat toisaalta vapaus, suvaitsevaisuus ja arvostelun puute – mitkä voidaan nähdä joko myönteisinä tai kielteisinä puolina. Pohjanmaalla tuntuvat juurevuus, yritteliäisyys ja perinteinen elämänmeno – jälleen sekä hyvässä että pahassa.

” Uusin kirjallisuus puntaroi erikoislaatuisena pidetyn maakunnan hyviä ja huonoja puolia ilman korostunutta ylistystä, kritiikkiä tai katkeruutta. ”

Nykyään moni kirjailija puntaroi tasavahvasti Pohjanmaan ja Helsingin hyviä ja huonoja puolia. Näin tekee myös yksi uusimmista, Elina Annola. Hänen pohjalainen sankarinsa Emilia päättää jäädä asumaan Helsinkiin, vaikka on ehtinyt tajuta, että pohjalaisessa maisemassa asuu rauha. Ja on siellä muutakin hyvää. ”Viskomassa, riuhtomassa ja paiskomassa, pohjalaisella sisulla aina uutta rakentamassa, aina uutta huomista”.

Pohjalaiset piirteet ovat kaunokirjallisuudessa näkyvästi esillä vielä 2000-luvulla. Uusin kirjallisuus puntaroi kuitenkin erikoislaatuisena pidetyn maakunnan hyviä ja huonoja puolia ilman korostunutta ylistystä, kritiikkiä tai katkeruutta. Ihminen nähdään ainutlaatuisena ja itsensä kokoisena yksilönä, kun häntä ei aivan kaikessa sovitella seipitteellisten heimokuvien kehyksiin.

Lähteitä ja luettavaa

Pohjalaisen kirjallisuuden esihistoria

Numminen, Jaakko: Eteläpohjalainen kirjallisuus 1900-luvun alusta 1970-luvulle. 31 s. Teoksessa Etelä-Pohjanmaan historia VII. 834 s. Vaasa 2006.

Rantoja, Waldemar: Eteläpohjalaisen kirjallisuuden vaiheet. Teoksessa Kytösavut III. 249 s. Etelä-Pohjanmaan maakuntaliiton julkaisuja 1947.

Rantoja, Waldemar: Eteläpohjalaisia kirjailijoita. WSOY 1935.

Sakari Topelius

Maamme kirjan verkkoversio: <https://maammekirja.fi>; digitaalinen editio. Ruotsinkielisen julkaisun pysyvä verkko-osoite: <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe200910212272>).

Jantunen, Timo ja Ojanen, Eero: Zacharias Topelius – suomalaisten satusetä. Avain 2022.

Topelius elää – Topelius lever. Toimittaneet Satu Apo ja Märtha Norrback. Topelius-seuran julkaisuja 1. Atena 2005.

Ylikangas, Heikki: Mitä on historia ja millaista sen tutkiminen. 253 s. Art House 2015.

Kaarlo Kramsu

Niinistö, Maunu: Kaarlo Kramsu. 150 s. SKS 1970.

Santeri Alkio

Mylly, Juhani: Alkio, Santeri. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 17.10.2022) Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000740> (ISSN 1799-4349, verkkojulkaisu)

Alanen, Aulis J: Santeri Alkio. 747 s. WSOY 1976.

Santeri Alkion päiväkirjat I-III (Profeetta, Valtiomies, Patriarkka). Toim. Kari Hokkanen. 533, 634 ja 622 s. Edita 2012–2013.

Samuli Paulaharju

Harju, Marjut: Samuli Paulaharju. Ruijanrannan reppuherra. 332 s. SKS 1898.

Heikki Klemetti

Huttunen, Matti: Klemetti, Heikki. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 14.10.2022) Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-001491> (ISSN 1799-4349, verkkojulkaisu).

Virrankoski, Pentti: Heikki Klemetti – elämäntyö ja henkilökuvaa. 410 s. SKS 2004.

Lehtonen, Tiina-Maija: Traumatisoitunut kuoronjohtaja Heikki Klemetti – Musiikin syntymäpäiväkalenteri. Yle 2019 <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/02/14/traumatisoitunut-kuoronjohtaja-heikki-klemetti-musiikin-syntymapaivakalenteri>

Artturi Järviluoma

Koskela, Lasse: Järviluoma, Artturi. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 14.10.2022) Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004969> (ISSN 1799-4349, verkkojulkaisu)

Alanen, Aulis J.: Santeri Alkio. 747 s. WSOY 1976.

Ylikangas, Heikki: Mennyt meissä. Suomalaisen kansanvallan historiallinen analyysi. 369 s. WSOY 1990.

Santeri Mäkelä

Roininen, Aimo: Mäkelä, Santeri. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 17.10.2022) Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-007447> (ISSN 1799-4349, verkkojulkaisu)

Norrena, Leevi: Talonpoika, pohjalainen – ja punainen. Tutkimus Etelä-Pohjanmaan Järvisseudun työväenliikkeestä vuoteen 1939. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 178. Tampere 1993.

Saarela, Tauno: Santeri Mäkelä vuoden 1918 jälkeen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 1997. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10224/4057/santeri_makela_vv1997.pdf

Kultalahti, Pertti: Kuilun partaalla (romaani 218 s., Kesuura 2011), Pesänjakajat (romaani 254 s., Nordbooks 2012), Lammas suden turkissa (romaani 244 s., Kesuura 2013).

J.O. Ikola

Kemppinen, Jukka: *Jaakko Oskari Ikola – huumorin taituri*, 110 s. Kemppiset 2016.

Artturi Leinonen

Uola, Mikko: Leinonen, Artturi. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 17.10.2022) Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-001633> (ISSN 1799-4349, verkkojulkaisu)

Koivisto, Juhani: Kirjallisuus ja kansalliset arvot. Artikkelisarja Artturi Leinosen ja Pentti Haanpään tuotannoista. Ilkka 14.5., 17.5., 30.5., 7.6. ja 23.6.1998.

Koivisto, Juhani: ”Uusi ja vanha kohtaavat Lakeuksien lukossa.” Ilkka 14.6.2006

Siirilä, Seppo: Talonpoikainen Kaanaanmaa. Ilkka 9.9.2006

”Mitä Artturikin tästä ajattelisi?” Tutkija Lasse Kankaan haastattelu. Anne Puumala, Ilkka 19.1.2019.

Ilmari Turja

Ruokanen, Tapani: Turja, kriivari. Reportaasi 1900-luvun Suomesta. 576 s. Otava 2001.

Siiri Kiikka

Järvi, Elina: Siiri Kiikan julkaisematon elämäkerta.

Paavo Fossi

Paltare, Maire: Lehtinovelli tiellä taiteeksi. Paavo Fossin kirjailijakuva. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto 2020.

Väärään rooliin syntynyt (Maire Paltareen haastattelu, toimittaja Anne Puumala, Ilkka-Pohjalainen 3.1.2021).

Nummelin, Juri: Unohdettuja kirjailijoita. Helmivyö 2018.

Sally Salminen

Gustafsson, Ulrika: Valoisa kaupunkini – Sally Salmisen elämä ja teokset. 404 s. Teos 2019.

Lauri Pakkala

Hautanen, Raimo, artikkelit Ilmajoki-lehdessä 22.4.2020 ja Ilmajoen joulussa 2020

Heikki Hemminki

Hemminki, Heikki: Monen kaupungin tuoksua taskussa. Kirjailijana Väli-Suomessa. 396 s. 2011.

Mirja Kuivaniemi ja Eira Pättikangas

Tihinen, Anne: Mirja Kuivaniemen Neitoperho ja Eira Pättikankaan Olkileijona murisee -teoksen eteläpohjalaisesta murteesta. Pro gradu -tutkielma. 124 s. Oulun yliopisto 2006.

Orvokki Autio

Melkas, Kukku: Autio, Orvokki. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 17.10.2022) Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004939> (ISSN 1799-4349, verkkojulkaisu)

”Sain roolin johon en mahdu”. Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja. Toim. Maria-Liisa Nevala. Otava 1989.

”Kaupunkilaista minusta ei tule”. Kirjailija Orvokki Autio rakastaa Pohjanmaan huumoria, vaikka muu Suomi ei sitä aina ymmärrä. (Ilkka, Aino Mäki-Mantila, 25.7.2012)

Yksi sekoaa, toinen selviää. Pohjalaisklassikkoa viedään nyt kahdeksan teatterin voimin ympäri Suomea. Pesärikko-trilogian kirjoittanut Orvokki Autio sai vahvan naisen mallin kotoaan. (Ilkka, Anne Puumala, 24.9.2017)

Antti Tuuri

Tuuri, Antti: Kuinka kirjoitan romaanin. 150 s. Art House 2004.

Kulmala, Markku: Miss' laaja aukee? Antti Tuurin Pohjanmaa-sarjan merkitysrakenteita. Väitöskirja. 213 s. Tampereen yliopisto 2003.

Lars Sund

Tiittula, Liisa ja Nuolijärvi, Pirkko: Puheen illuusio suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa. 637 s. SKS 2013.

Suomen nykykirjallisuus 1. Lajeja, poetiikkaa. SKS 2013.; Miten kirjani ovat syntyneet 5. Toim. Markku Turunen. WSOY 2013.

Hosiaislouma, Yrjö: Kirjallisuuden sanakirja. 1071 s. WSOY 2003.

Hietasaari, Marita: Sodan muisti. Talvi-, jatkosota ja Lapin sota 2000-luvun historiallisessa romaanissa. 224 s. Avain 2016.

Arto Melleri

Anhava, Martti: Romua rakkauden valtatiellä. Arto Mellerin elämä. 687 s. Otava 2011.

Anhava, Martti: Melleri, Arto. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 17.10.2022)

Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004892> (ISSN 1799-4349, verkkójulkaisu)

Suomen Nykykirjallisuus I. Lajeja, poetiikkaa. 408 s. SKS 2013.

Risto Vuorinen

Kurkela, Vesa ja Kemppi, Terho: Soittaja pärjää aina – eteläpohjalaiset muusikot muistelevat. 323 s. Pilot 2005

Elina Jokinen

Jokinen, Elina: Säröjen kauneus, Sisäisen tarinasi voima. 301 s. Tuuma 2020.

Marko Hautala

Krohn, Laura: Kauhua kotikonnuilta. Marko Hautalan novelleissakin näkyy Vaasan seutu. Vaasa (digilehti) 10.1.2022

Pohjalaista kirjataloa rakentamassa

Kirjan kirjoittajat ovat seinäjokelaiset toimittajat Anssi Orrenmaa ja Markku Kulmala. Anssi esitti idean, josta Markku innostui saman tien. Markku keksi kirjalle nimen, jota myös Anssi piti heti oikeaan osuvana.

Saimme keväällä 2020 apurahan Etelä-Pohjanmaan Kulttuurirahastolta. Myöhemmin myös Taiteen Keskustoimikunta, Alfred Kordelinin säätiön Seinäjoen rahasto ja Etelä-Pohjanmaan Lehtiseura tukivat työtämme, joka valmistui kesään 2023 mennessä. Kiitämme kaikkia!

Markku Kulmala työskenteli vuodesta 1980 alkaen Ilkan toimittajana, vuosina 1985–2014 päätyönsä ohella myös lehden kirjallisuuskriitikkona. Hän jäi syksyllä 2022 eläkkeelle Ilkka-Pohjalaisen toimituksesta. Hänen Suomen kirjallisuuden alan väitöskirjansa *Miss' laaja aukee? Antti Tuurin Pohjanmaa-sarjan merkitysrakenteita* hyväksyttiin Tampereen yliopistossa vuonna 2003.

Freelance-toimittaja Anssi Orrenmaa on kirjoittanut 36 kirjaa, muun muassa *Pohjalaasuuren käsikirjan* (2018) yhdessä Eija ja Jukka Kuusiston kanssa. Anssi on vetänyt pohjalaisen kirjallisuuden lukupiiriä Seinäjoen Apila-kirjastossa vuodesta 2015 lähtien. Hän on istunut Pohjalaisen kirjallisuuspalkinnon raadissa.

Valokuvaaja Juha Harju otti pohjalaiskirjatalon kuvat. Anssilla, Markulla ja Juhalla on ennestäänkin yksi yhteinen kirja, Seinäjoen kaupungille tehty *Löytöretki Seinäjoelle* (2009).

Kiitämme Mervi Heikkilää, Markku Mattilaa ja Jaakko Riihimaata, jotka puolivat hakemustamme Etelä-Pohjanmaan Kulttuurirahastolle. Pohjalaista lukupiiriä kiitämme inspiraation antamisesta sekä Elina Hokkasta ja Anne Puumalaa sparrauksesta.

Kiitämme painotalo KTMP Groupin taittajaa Marjo Aroa kirjan tyylikkäästä layoutista.

Tämän kirjan digitaalinen versio tulee osoitteeseen www.anssiorrenmaa.com

Kirjailijahakemisto

A

- Aaltonen-Hallapää, Hilja 10
 Aarnio, Hannes 10
 Aho, Juhani 20, 31, 73
Alakoski, Susanna 107, 112-113
 Alamäki, Hessa 10
 Alanen, Aulis J. 9, 19
 Alanen, Yrjö 9
 Alkio, Paavo 19
Alkio, Santeri 10, 13, 18-20, 22, 25,
 29, 109, 139
Annola, Elina 107, 130-131, 141, 142,
 143
Autio, Orvokki 41, 56-57, 90, 109,
 140, 141, 142

B

- Bertell Ann-Luise** 107, 124-125
 Borges, Jorge Luis 66
 Böhme, Jacob 8

C

- Calamnius, Rurik 9
 Canth, Minna 20
 Calvino, Italo 66
 Candolin, Lars 87

D

- Donleavy, J.P. 74

E

- Ekola, Iiris 53
Erlandsson, Karin 94-95, 142

F

- Fossi, Paavo** 42-43, 109
 Fowles, John 66

G

- Garcia Marquéz, Gabriel 66
 Gustafsson, Ulrika 35

H

- Haanpää, Pentti 43
 Haavikko, Paavo 115
 Hanelles, Salomon 8
Hanhiniemi, Pauli 114, 116-117
 Harju, Marjut 33
 Hautala, Tiina 135
Hautala, Marko 107, 134-135
 Hautanen, Raimo 45
Havaste, Paula 107, 128-129
 Hellaanmaa, Aleksanteri 23
Heinonen, Henna Helmi 77, 104-105,
 142
Hemminki, Heikki 41, 63-64, 140
 Hobbes, Thomas 96
 Hurme, Juha 35
 Hyry, Antti 59
 Härmän Kuustaa 53

I

- Ikola, J.O.** 33, 36-37, 53, 109, 140
Istanmäki, Sisko 41, 67-68, 140, 142

J

- Jansson, Tove 119
Jokinen, Elina 107, 122-123, 141, 142
 Jotuni, Maria 43
 Joyce, James 37
Juurakko, Arto 77, 84-85
Järviluoma, Artturi 13, 24-26

K

- Kafka, Franz 37
 Kahma, Liina 9
 Kangas, Anton 25-26
 Kangas, Lasse 29
Kanto, Anneli 98-99
 Karhuvainio, Esa
 Katila, Mikki 9
 Kauppi-Heikki 20
 Kemppinen, Jukka 37, 75

- Keto, Leea** 77, 88-89
Kiikka, Siiri 13, 38-39
 Kianto, Ilmari 9
 King, Stephen 135
 Kivelä, Johannes 10
 Kivi, Aleksis 37, 43
 Kivinen, Niilo 10
 Kivistö, Jaakko 9
Klemetti, Heikki 30-31, 139
 Koivisto, Juhani 29
 Koivusalo, Esko 28
Kontturi, Venny 52-53, 113
 Korpela, Jorma 9
 Korpela, Kaarlo Kustaa 9
 Korpela, Simo 9
Korpi-Hyövälti, Eeva 107, 120-121
 Koskimies, Rafael 25
 Koskinen, Yrjö 17
Kramsu, Kaarlo 13, 16-17, 46, 54, 139
Krohn, Aarni 54-55
 Krohn, Leena 55
 Krohn, Tiina 55
Kuivaniemi, Mirja 41, 80-81, 140, 142
 Kultalahti, Pertti 23
 Kundera, Milan 66
- L**
 Lahdenmäki, Matti 10
 Laitinen, Kai 19, 25, 29
 Larin-Kyösti 31
 Latvala(-Siippainen), Laura 10
Latvala, Taina 90-91, 140, 142
 Lehtonen, Tiina-Maija 31
Leinonen, Artturi 13, 27-29, 88, 109, 139
 Linna, Väinö 15, 43, 109, 120, 123, 139
 Lönnroth, Elias 15
Lönnroth, Heleena 96-97
- M**
Malkamäki, Sari 82-83, 142
 Malmivaara, Vilhelmi 9
 Manninen, Kirsti 92-93
Mantila, Markku 107, 108-109, 142
Melleri, Arto 41, 64, 73-75, 109, 115, 141
- Mustonen, Enni** 92-93
Mäkelä, Matti 77, 78-79, 109
Mäkelä, Santeri 21-23
Mäki, Merja 107, 132-133, 142
- N**
Nieminen, Jani 114-115, 142
 Niinistö, Maunu 16, 17
 Nikkinen, Jaakko 10
Nivukoski, Paula 107, 118-119, 140, 142
 Numminen, Jaakko 7
Nykvist, Mikaela 100-101
- O**
Ojajarju, Jorma 41, 50-51, 140, 141
- P**
 Paasilinna, Erno 79
 Pakkala, Teuvo 20
 Pakkala, Lauri 44-45
 Paltare, Maire 43
 Panelius, Mattias 7
Paulaharju, Samuli 13, 32-33, 46, 88, 139
 Pekkanen, Toivo 79
 Pukki, Heikki Yrjänänpöika 7
 Puumala, Anne 95, 115, 121
Pättikangas, Eira 69-70, 142
- R**
 Rantoja, Waldemar 7
 Reinius, Israel 8
 Rinta, Matti 9
 Rinta-Nikkola, Sameli 7
 Roininen, Aimo 23
 Ruokanen, Tapani 49
 Runeberg, Johan Ludvig 15, 31, 46
 Rushdie, Salman 66
Rönnecka, Christian 86-87
- S**
Saikkonen, Seidi 107, 136-137
Salminen, Hellevi 41, 61-62, 140, 142
Salminen, Sally 13, 34-35, 142
Salo, Arvo 41, 46-47, 139

Sandström, Peter 94
Siippainen, Olavi 10
Siirilä, Seppo 28
Snellman, Johan Vilhelm 15, 17, 19
Stenbäck, Lauri Jaakko 9
Sund, Lars 41, **65-66**, 141

T

Tabermann, Tommy 85
Thacker, Eugene 135
Tihinen, Anne 70
Topelius, Sakari (Zacharias) 5, 7,
14-15, 92, 107, 139
Turkka, Sirkka 115
Turja, Ilmari 41, **48-49**
Tuuri, Antti 41, **58-60**, 109, 140-141,
142
Tuuri, Hanna 60

V

Vainio, Niilo Engelbert 9
Valkama, Johanna 107, **126-127**, 142

Vallinmäki, Aaro 10
Vasantola, Satu 77, **102-103**, 142
Vhaelin, Perttuli (Bertoldus) 8
Virrankoski, Pentti 31
Vuori, Suna 47
Vuorinen, Risto 107, **110-111**, 142

W

Wuolijoki, Hella 43

Y

Ylikangas, Heikki 9, 15, 20, 25, 29, 54,
64, 140

Å

Ågren, Erik
Ågren, Gösta 41, **71-72**, 94
Ågren, Inga 72
Ågren, Leo 72

Ö

Östman, Catharina 101

Pohjalaista kirjataloa pystyttämässä

Pohjalaisen kirjatalon perustukset valettiin yli sata vuotta sitten osana kansallista heräämistä. Maakunta sai silloin kaunokirjalliset tulkkinsa, joille historian eläväksi kirjoittaminen oli lähes kohtalonomainen tehtävä. Sotien jälkeen jyrkeville perustuksille ryhdyttiin pystyttämään seiniä, ja uudella vuosituhanella saatiin jo kattoakin pään päälle. Tämän työn tuloksena elämme parhaillaan pohjalaisen kaunokirjallisuuden kulta-aikaa talossa, jonka pihapiirissä kaikki kukat saavat kukkia.

Kattavan listauksen sijasta tämä teos esittelee 56 pohjalaisaiheista kirjaa ja kirjailijaa, jotka kaikki ovat tuoneet omia sävyjään eteläpohjalaisen identiteetin kuvaukseen. Tarkastelun aikajänne on 150 vuotta kansakunnan satusedästä 2000-luvun kauhukirjailijaan.

ISBN 978-952-94 7765 -4

9 789529 477654